

font

MONOGRÀFIC

La Guerra de Successió a Vila-real

III CENTENARI DE L'ANY DE LA CREMA

Publicació de la Regidoria de Normalització Lingüística de l'Ajuntament de Vila-real

PRODUCCIÓ I COORDINACIÓ: Regidoria de Normalització Lingüística de l'Ajuntament de Vila-real

DISSENY: Javi Sales

DIGITALITZACIÓ: Pasku.com

CORRECCIÓ I RECOPIACIÓ D'ARTICLES: Carme Martí i Herrera, Elena Chiva Roca, Mónica Soler Beltrán

IMPRIMEIX: Gráficas Timsa

PATROCINADORS: Caixa Rural Vila-real, Porcelanosa i Facsa

COL-LABORADORS: Bancaixa

FOTOS CEDIDES: Pasku, A. Pitarch, V. Gil, ACPV, V. Gimeno i M. Carles Arnal

Dipòsit Legal: V-2160-2006

MAIG, 2006

La Regidoria de Normalització Lingüística no s'identifica necessàriament amb les opinions expressades en els articles publicats.

font

PUBLICACIÓ D'INVESTIGACIÓ
I ESTUDIS VILA-REALS

ÍNDIX

0.	CRONOLOGIA. Antoni Royo	9
1.	TRES SEGLES DESPRÉS: ELS VALENCIANS I LA GUERRA DE SUCCESSIÓ. Joan Francesc Mira	11
2.	PLET DINÀSTIC I ACTITUDS POLÍTIQUES A LA GUERRA DE SUCCESSIÓ. Agustí Alcoberro i Pericay	17
3.	CONFISCACIÓ DE DOCUMENTS I CREMA D'ARXIUS A LA GUERRA DE SUCCESSIÓ: EL CAS VILA-REAL (1706). Vicent Gil Vicent	25
4.	LA CREMA DE VILA-REAL, 1706. UNA MIRADA AL PAPER DE LA PARRÒQUIA DE VILA-REAL EN AQUELLS DIES. Vicent Gimeno Estornell	37
5.	LES CONSEQÜÈNCIES DE LA GUERRA DE SUCCESSIÓ DES DEL PUNT DE VISTA DEMOGRÀFIC. Santiago Vilanova Añó	55
6.	ELS FETS DE 1706 A LA LITERATURA. Antoni Pitarch Font ..	71
7.	LA CREMA DEL POBLE. 1706-2006. Josep Usó Mañanós	93
8.	LA MEUA VISIÓ SOBRE ELS FETS QUE VAN OCÓRRER L'ANY DE LA CREMA. Manel Carles Arnal Cercós	99
9.	DOLOR, MORT I DESOLACIÓ A VILA-REAL EL 12 DE GENER DE 1706. Joan Baptista Llorens Cantavella	103
10.	ANNEX	114
	1. Fragment del llibre de Jordi Querol, <i>Quan bufa el Ponent</i> , sobre la Guerra de Successió a Vila-real, p. 76-78	117
	2. Fragment del llibre de Daniel Defoe, <i>Memorias de guerra del capitán George Carleton</i> , sobre la Guerra de Successió a Vila-real, p. 179-183	121
	3. Fragment del llibre de Francisco de Castellví, <i>Narraciones históricas</i> , sobre la Guerra de Successió a Vila-real, p. 263-265, núm. 11	127
	4. Fragment del llibre de José Manuel Miñana, <i>La Guerra de Sucesión en Valencia</i> , sobre la Guerra de Successió a Vila-real	131
	5. Auca dels Socarrats, elaborada per Antoni Pitarch (text) i Laura Pitarch (il·lustracions)	147

PRESENTACIÓ

Aquest nou número de la revista *FONT* naix, a diferència dels anteriors, amb un contingut monogràfic i amb l'objectiu de donar una nova empena, després dels brillants actes de gener de 2006, a les iniciatives que la societat civil de Vila-real ha programat per a tot l'any per recordar com cal el III Centenari de l'Any de la Crema.

Ens enorgulleix verificar que aquesta revista d'investigació i estudis vila-realencs amb col·laboracions d'intel·lectuals de prestigi s'ha consolidat com un referent per a l'estudi d'aquells aspectes socials, històrics i culturals de la nostra ciutat.

La publicació d'aquesta vuitena edició es produeix, just i cabal 300 anys després del fet històric més luctuós per a Vila-real i de la derrota més decisiva per a les llibertats dels valencians. Esdeveniments que encara són minimitzats des de certs estaments polítics i mediàtics als quals, pel que sembla, encara els interessa ignorar, quan no amagar, la història dels nostres avantpassats. Els estudis aportats demostren, una vegada més, que la sang derramada per 253 vila-realencs, després de l'atac a matadegolla de les tropes borbòniques d'aquell cruel 12 de gener de 1706, no fou un incident irrellevant, ni la conseqüència trista d'una guerra més.

Les conseqüències de la Guerra de Successió, per a tots els valencians, encara estan ben presents en el panorama polític actual quan, és de veres que s'han recuperat les Corts Valencianes o el Dret Civil però, encara, queda molt de camí per normalitzar la nostra llengua, difondre la nostra cultura i, sobretot, recuperar la nostra dignitat com a poble.

Gràcies als col·laboradors per la seua desinteressada aportació i, com no, a les entitats i empreses que, amb el seu inestimable ajut econòmic ens permeten fer-vos arribar la nostra publicació de manera gratuïta.

Gràcies a tots els que fan possible la recuperació de la nostra memòria històrica, perquè, com digué el poeta, Marià Manent,

*Cap nació pot dir-se pobra
Si per les lletres reneix
Poble que sa llengua cobra
Es recobra a sí mateix.*

Pasqual Batalla Llorens
Regidor de Normalització Lingüística

CRONOLOGIA DE LA GUERRA DE SUCESSIÓ

Elaborada per Antoni Royo

- 02-06-1705 Tractat de Gènova entre representants catalans i els de la reina d'Anglaterra
- 01-07-1705 Vic proclama rei Carles III
- 10-08-1705 Desembarcament a Altea de Basset
- 17-08-1705 Dénia proclama rei Carles III
- 22-08-1705 Desembarcament aliat a Barcelona
- 27-08-1705 Mataró proclama rei Carles III
- 07-10-1705 Vinaròs proclama rei Carles III
- 12-10-1705 Girona proclama rei Carles III
- 07-11-1705 Entrada de Carles III a Barcelona
- 16-12-1705 Entrada de Basset a València i proclamació de Carles III com a rei
- 12-01-1706 Les tropes borbòniques incendien Vila-real**
- 24-01-1706 Les tropes borbòniques incendien Calaceit
- 29-09-1706 Mallorca proclama rei Carles III. Dies després ho faran Eivissa i Menorca
- 30-09-1706 Entrada de Carles III a València
- No coneixem la data exacta de l'incendi de Quart de Poblet, que va ser l'any 1706
- 25-04-1707 Batalla d'Almansa
- 08-05-1707 Cau València a mans dels Borbons
- 12-05-1707 Cau Castelló a mans dels Borbons
- 19-05-1707 Cau Vinaròs a mans dels Borbons
- 06-06-1707 Cau Xàtiva a mans dels Borbons
- 19-06-1707 Incendi de Xàtiva
- 29-06-1707 Felip de Borbó promulga el decret d'abolició dels Furs de València, erròniament anomenat Decret de Nova Planta
- 14-10-1707 Cau Lleida
- 21-11-1707 Felip de Borbó mana canviar el nom de Xàtiva per San Felipe
- 09-01-1708 Cau Alcoi
- 01-07-1708 Cau Beseit
- 11-07-1708 Cau Tortosa
- 17-11-1708 Cau Dénia
- 07-12-1708 Cau Alacant, darrer reducte austriacista al País Valencià

Joan Francesc Mira

TRES SEGLES DESPRÉS: ELS VALENCIANS I LA GUERRA DE SUCESSIÓ

PUBLICACIÓ PATROCINADA PER:

CAIXA RURAL VILA-REAL
FUNDACIÓ

PORCELANOSA®

COL-LABORA:

Soldats en formació. Foto cedida per A. Pitarch

TRES SEGLES DESPRÉS: ELS VALENCIANS I LA GUERRA DE SUCESSIÓ

Les societats humanes -diguem-ne pobles, països, nacions- amb una història i un territori que consideren propis, tenen quasi invariablement uns punts de referència en l'espai i en el temps que fan el paper d'emblemes o de símbols, de llocs de la memòria i del reconeixement. Poden ser rius o muntanyes, poden ser monuments de pedra, persones i noms, i poden ser també dates i anys que corresponen a moments considerats tràgics o gloriosos, o a fets cabdals i crucials del passat: una batalla, una pau, un triomf o una derrota són, en la vida dels pobles, tan importants com els aniversaris que omplinen la vida i la memòria de cada persona. Els valencians tenim la sort, ben poc habitual, de poder celebrar el dia del nostre naixement com a país nou d'Europa occidental, o potser més exactament la data simbòlica en què vam ser engendrats com a poble nou, com a Regne i com a Estat, un 9 d'octubre del 1238. Tenim també, per desgràcia, la mala sort d'haver de recordar el dia, igualment simbòlic, en què aquell Regne o Estat -però no aquell poble- va perdre la seua existència com a protagonista autònom de la pròpia història. Si parlem, doncs, del 1238 i del 1707, si celebrem o recordem un 9 d'octubre i un 25 d'abril, no són dates arbitràries o sentimentals: són les que representen els moments essencials d'una història, la nostra, que té ja una profunditat de més de set segles i mig.

Un país, en tant que "cos polític", pot tindre un naixement, i pot tindre també una mort o supressió institucional, però també pot renàixer o tornar a la vida, també pot recuar un projecte civil i comú, un projecte nacional per al present i per al futur. I la història moderna i contemporània d'Europa està plena de casos semblants, de "morts" i de "resurreccions". No és debades, per tant, que els valencians -o almenys una part important dels valencians- en recobrar la vida democràtica a partir del 1977, recobren també la memòria i el significat d'una data com el 25 d'abril, i que aquesta memòria es convertirà en fonament simbòlic d'una idea del propi país i d'una projecció de la seua existència renovada. Encara que, com en tots els països i en totes les fites històriques, el record de la Batalla d'Almansa estiga envoltat d'un cert entorn mític o mitificat, de percepcions potser deformades, i d'un desconeixement considerable sobre els fets i les circumstàncies que la van acompanyar. En les visions més habituals i més difoses, l'evocació d'aquells fets sol anar associada a una idea romàntica de patriotisme i de defensa de les llibertats del Regne, o bé a una idea de conflicte civil i social que hauria enfrontat camperols pobres i aristocràcia feudal. Tant en una visió com en l'altra, els epítets consagrats de maulets i botiflers representarien els patriotes i els traïdors, el poble i els nobles, els bons i els roïns, els defensors de la llibertat i de la justícia i els partidaris de l'absolutisme opressor. Com en tants casos semblants de la història dels pobles d'Europa, aquestes percepcions simplifi-cades tenen una part de veritat però no són, ni de lluny, la veritat completa. En el cas que ens ocupa, la divisió radical entre austriacistes i borbònics, o la Guerra de Successió sobre fons de revolta social, o la figura de Joan Baptista Basset, o el patriotisme popular i la noblesa traïdora, o Felip V i Almansa com a causa de tots els mals, són imatges que cal situar en un context de realitats històriques complexes.

Ens movem entre el mite i la complexitat de la història, entre un record emocional de la repressió (el cruel cavaller d'Asfeld, els morts de Vila-real, la destrucció de Xàtiva...) i el retrat invertit del primer rei Borbó, entre la memòria de la pèrdua dels furs

i l'arribada de militars i administradors castellans, entre la mort política del Regne de València i l'assimilació al Regne de Castella, entre la pèrdua del dret civil i la castellanització oficial a tots els efectes, i en definitiva entre el final d'una història i el principi d'una altra. Per anotar només una mostra d'aquesta simplificació de la memòria, caldria en primer lloc recordar que la data més real i menys purament simbòlica que marca aquest final i aquest principi, no és la d'una batalla, el 25 d'abril de l'any 1707, sinó la d'un document, del 29 de juny del mateix any, que amb més o menys exactitud coneixem com a Decret de Nova Planta. És un paper firmat pel rei, no una batalla perduda, allò que marca tota la diferència entre un abans i un després. Però els fets d'armes, favorables o adversos, solen tindre més potència evocadora que els decrets amb força de llei; i en aquell cas, tampoc no hem d'oblidar-ho, les armes vencedores van propiciar expressament la destrucció de les lleis, apel·lant sense restriccions al *justo derecho de la conquista*. Això, almenys, no és un mite ni un tòpic, i en l'aplicació rigorosa d'aquell *derecho* es fonamenta tot allò que ha vingut després, l'estructura estatal, legal i política que solem acceptar sense cap discussió: com si els "drets històrics" del país conquistat aquell 1707 foren només una evocació sentimental i sense base, i els "drets" que es van derivar de la conquesta per les armes foren els únics que mereixen respecte i continuïtat des d'aquell any fins ara.

En qualsevol cas, la visió i la interpretació d'aquells fets de la història de fa tres-cents anys mereixen una revisió a fons, que s'ocupe també de desfer les confusions i simplificacions que s'hi han acumulat al llarg del temps, no tan sols les d'origen "romàntic" sinó també les d'aparença molt més racional. Per fortuna, ja fa alguns anys que els nous estudis històrics permeten revisar, i si cal rectificar, algunes imatges o idees ben poc fonamentades¹. Per començar, cal revisar la imatge que aquell Regne de València de finals del segle XVII i primers anys del XVIII era un país estancat i endarrerit, sense iniciatives i sense cap consciència política, que era una societat quasi totalment rural i feudal, antiquada i en plena decadència, apàtica i privada de cap forma de patriotisme, i per tant disposada a acceptar qualsevol imposició que pogués vindre de fora. No era tan pobra i tan trista, la situació del país, i caldrà equilibrar aquesta visió negativa. Cal revisar igualment la idea, massa escampada, que els "furs i privilegis" del regne valencià eren només una acumulació de residus medievals incompatibles amb les necessitats d'una societat organitzada i moderna: com si el concepte de dret foral o legislació foral no corresponguera al que, en aquell moment, era la base legal i constitucional d'un Estat amb alguns segles d'història, que en altres condicions hauria pogut ser reformada i adaptada a les noves circumstàncies, tal com van plantejar (a València i a Aragó, i molt més clarament a Catalunya) els representants mateixos de les institucions del país. I en aquesta matèria institucional i política, cal revisar també a fons la idea que la nova legalitat borbònica i castellana va representar una administració racional, eficaç i avançada, i que va significar per al nostre país l'entrada en la modernitat i l'obertura al progrés econòmic. De fet, el sistema imposat a partir del 1707 va ser una forma nova de domini dels grups privilegiats, un reforçament de l'autoritarisme sense els antics equilibris i controls institucionals, i l'aplicació d'un absolutisme que podia ser efectiu mentre afavoria els mecanismes del poder, però que era ben regressiu quant a les formes i els efectes. I finalment, cal repensar la idea -vigent durant tant de temps- que la Guerra de Successió, al País Valencià, va ser únicament o sobretot un episodi d'enfrontament civil entre llauradors pobres i senyors més o menys feudals, que va ser en el fons una "revolta camperola" sense continguts nacionals o polítics, i que les elits urbanes, la burgesia professional o

mercantil, l'aristocràcia i l'Església, van ser massivament partidaris del nou rei Borbó. Com si l'austriacisme valencià no haguera existit realment, com si l'alternativa dinàstica no s'haguera plantejat mai en termes institucionals i fins i tot nacionals, i com si tot es poguera reduir a una revolta rural, tal com pretenia potser el clergue Josep M. Minyana, autor d'una història impagable, *De Bello Rustico Valentino*, on vol mostrar que aquella guerra va ser una cosa rural, de llauradors pobres i d'altra gent del camp, potser per lamentar-se de la injustícia del càstig patit per tot el regne -aristocràcia inclosa- quan, segons ell, els únics "culpables" eren els camperols revoltats. Una imatge ben interessada, que també ha tingut una història molt llarga.

L'última cosa que cal no oblidar, i que sovint queda en un fons esfumat o invisible, és la importància de la dimensió europea del conflicte. Aquella Guerra de Successió a la corona espanyola va ser, des dels inicis i les causes fins el final i els tractats de pau, un conflicte d'escala continental, una gran guerra on va estar implicada tot Europa, d'Àustria fins a Portugal, d'Holanda a Itàlia, d'Anglaterra als estats alemanys. En aquella gran guerra on es jugava l'equilibri de les grans monarquies, el poder dels Habsburg i dels Borbó, el futur del gran comerç atlàntic o el domini del mar, el destí d'un petit regne o país com el dels valencians no entrava en els comptes de cap de les potències en conflicte. I els valencians, com els aragonesos, i com els catalans a pesar d'una llarga i heroica resistència, vam ser víctimes i perdedors en una guerra que estava molt per damunt de la nostra capacitat de protagonisme. El "cas valencià" va ser del tot marginal en aquella gran confrontació europea, i en certa manera secundari per a la monarquia espanyola, que el liquidà en poc temps i sense gran resistència militar. Per als valencians, però, va ser un episodi decisiu, el punt d'un abans i un després, el final d'una història pròpia i l'inici d'una història imposada. Aquell 1707 els vencedors van destruir un Regne i un Estat, però tres segles després el poble i el país són vius encara.

2

Agustí Alcoberro i Pericay

PLET DINÀSTIC I ACTITUDS POLÍTIQUES A LA GUERRA DE SUCESSIÓ

PUBLICACIÓ PATROCINADA PER:

CAIXA RURAL VILA-REAL
FUNDACIÓ

PORCELANOSA®

COL-LABORA:

Arxiduc Carles d'Àustria. Foto cedida per A. Pitarch

PLET DINÀSTIC I ACTITUDS POLÍTIQUES A LA GUERRA DE SUCCESSIÓ

La Guerra de Successió a la Monarquia hispànica (1702-1715), de la qual aquests anys commemorarem el tercer centenari, ha marcat decisivament la història contemporània de l'Estat espanyol. En un cert sentit, els termes del debat polític que es produí aleshores continuen condicionant la nostra realitat present. No menys ho van fer les conseqüències del desenllaç d'aquella contesa. Iniciada com una guerra internacional, al voltant d'un plet dinàstic que modificava l'equilibri polític d'Europa, la contesa es va convertir ben aviat en una guerra civil, que enfrontà les corones de Castella i d'Aragó –i que generà, alhora, conflictes interns en els diversos regnes–, per esdevenir, finalment, una guerra d'ocupació de conseqüències terribles. Per això una perspectiva general de la guerra ha d'integrar aquests tres nivells d'anàlisi, que van ser rigorosament coetanis i que es van condicionar mútuament.

La guerra internacional

La mort de Carles II sense descendència i el testament a favor del duc Felip d'Anjou, nét de Lluís XIV, van trasbalsar l'equilibri polític europeu. De cop i volta, la dinastia borbònica es feia amb la Monarquia hispànica, una potència certament decadent però que disposava d'un important imperi colonial, especialment al continent americà. França, l'estat més poderós des del punt de vista demogràfic i militar al continent, aconseguia situar un Borbó, Felip V, al capdavant de la que havia estat la seva gran rival històrica en els dos segles precedents. Aquest conglomerat, regit per membres d'una mateixa dinastia, només podia ser percebut com una amenaça per a la mateixa supervivència política de la resta d'estats europeus. Aquest és el sentit de la formació de la Gran Aliança de l'Haia, que va aplegar inicialment l'Imperi Alemany, Anglaterra i els Països Baixos, i que aviat va comptar amb altres coalitats, com Portugal. El setembre de 1703, l'arxiduc Carles d'Àustria, fill segon de l'emperador Leopold, va ser proclamat rei d'Espanya, amb el nom de Carles III, a Viena. Amb el suport de tots els aliats, tot seguit es desplaçà a Portugal, des d'on s'iniciaren les hostilitats en l'àmbit peninsular.

La guerra europea va abastar tots els fronts. Al llarg de la contesa, la coalició aliada va demostrar una superioritat militar, però també una decisiva feblesa política. Com a conseqüència del primer factor, les tropes de l'Aliança van obtenir importantíssimes adquisicions territorials i van assolir encerclar França que, el 1710, va arribar a demanar la pau. Tanmateix, l'Aliança depenia totalment del poder naval i econòmic d'Anglaterra (Regne Unit de la Gran Bretanya des de 1707). Per això començà a fer aigües quan un canvi en l'actitud política britànica, a partir d'aquella data, portà el seu govern a iniciar converses amb Lluís XIV. Les converses s'acceleraren amb la mort de l'emperador Josep, germà de Carles, i la proclamació d'aquest com a emperador, amb el nom de Carles VI (1711). Els tractats d'Utrecht (1713) i Rastatt (1714) van posar fi a la contesa en el pla internacional. Felip V va ser reconegut com a rei d'Espanya per les potències aliades, llevat de l'Imperi. A canvi, Gran Bretanya va aconseguir importants adquisicions territorials de gran valor estratègic (Gibraltar i Menorca) i concessions comercials (dret de comerç amb Hispanoamèrica i monopoli del comerç d'esclaus, o *asiento de negros*).

L'emperador, per la seva banda, es va fer amb la majoria de territoris hispànics d'Europa (Flandes, Milà, Nàpols i Sardenya), mentre el regne de Savoia obtenia Sicília. Restava pendent, però, el *cas dels catalans*, terme amb què va ser coneguda en totes les cancelleries europees la resistència del Principat i la reclamació de la recuperació dels furs valencians i aragonesos.

La guerra civil

El desembarcament de les tropes aliades a Dénia i Barcelona (agost de 1705) va generar un ampli suport popular i va suposar, de fet, l'inici de la primera guerra civil peninsular. En pocs mesos, Carles III va obtenir la sobirania en tots els territoris de la Corona d'Aragó i va poder organitzar una improvisada estructura política i una cort, força vistosa, amb seu a Barcelona. Però les dues ocasions en què les tropes aliades es van endinsar en territori castellà i van assolir Madrid (1706 i 1710) es van saldar amb fracassos rotunds.

Les causes del ràpid èxit aliat en els territoris de la Corona d'Aragó vénen a ser les mateixes de les seves derrotes Castella endins. L'opinió pública a Catalunya, València, les Illes Balears i Aragó va ser molt majoritàriament favorable a Carles III, mentre que l'opinió pública castellana es va manifestar de manera molt àmplia a favor de Felip V. Més enllà dels sentiments dinàstics, cal que ens preguntem per les raons polítiques d'aquesta doble actitud.

Ja en els primers anys del govern de Felip V (1700-1705), als regnes de la Corona d'Aragó es va generar un ampli sentiment austriacista, que va donar lloc a la formació de nuclis d'agitació, que, especialment al Principat, van demostrar una important capacitat d'organització i de lluita. L'austriacisme catalanoaragonès es fonamentà en la defensa de les constitucions i furs, d'un model de govern basat en el pacte entre el sobirà i els braços o estaments, expressat en les Corts generals, i d'una articulació de la monarquia en termes que avui podríem qualificar de confederals. Aquest model s'emmirallava directament en els estats parlamentaris d'Anglaterra i els Països Baixos, amb els quals s'havien establert importants relacions comercials en els últims decennis del segle XVII, i que aleshores eren membres de pes de la Gran Aliança de l'Haia. Al Principat, la burgesia dels negocis de Barcelona va jugar un paper decisiu en suport de la causa de Carles III. Al País Valencià, la promesa d'abolició dels impostos feudals per part de Joan Baptista Basset i Ramos va suposar l'arreglament dels llauradors amb el bàndol austriacista, però també el suport de la noblesa a Felip V. Al Regne de València, doncs –com també va passar en part a Aragó–, la contesa va tenir un caràcter més obert, de guerra civil interna entre maulets i botiflers. Cal remarcar, tanmateix, que l'austriacisme era, des de bon començament, molt viu a la capital del regne; sense aquest fet fóra impossible entendre la facilitat amb què les tropes improvisades de Basset van poder entrar a la ciutat.

A Castella, el debat polític es mogué en altres termes. No es pot dir que d'entrada Felip V suscités grans entusiasmes. De fet, alguns aristòcrates castellans es van manifestar des del primer moment a favor de Carles. Entre altres coses, aquests *grandes* recelaven del model de monarquia absoluta que els Borbons havien implantat ja a França.

Tanmateix, l'opinió pública castellana es bolcà a favor de Felip V arran de la invasió de 1706. Castella no podia admetre de cap manera un monarca, Carles III, que havia entrat per Barcelona, i que inevitablement havia de modificar el joc d'hegemonies peninsular, caracteritzat durant més de dos segles pel predomini castellà. Afegim-hi, encara, l'hostilitat amb Portugal i el caràcter protestant i, doncs, herètic, d'algunes de les potències aliades. Des del punt de vista polític, els primers anys del govern de Felip V es caracteritzen encara per un cert tradicionalisme. Però l'esclat de la guerra en territori peninsular radicalitzà el discurs polític i posà en primer pla una nova generació d'alts funcionaris –castellans i francesos-, disposats a aprofitar la victòria per imposar un nou sistema polític i fiscal, de caràcter absolut, en els territoris vençuts de la Corona d'Aragó. Aquest va ser el sentit dels diversos decrets de Nova Planta: el de València i Aragó de 1707, novament el d'Aragó de 1711, el de Mallorca de 1715 i el de Catalunya de 1716. Aquests textos són fruits directes de l'absolutisme borbònic, d'inspiració francesa, però també de la tradició autoritària i centralista castellana, que ja s'havia manifestat en altres conjuntures, especialment durant el govern del comte-duc d'Olivares.

La guerra d'ocupació

Des d'un primer moment, l'adhesió dels pobles de la Corona d'Aragó a la causa de Carles III va ser considerada un acte de rebel·lia per Felip V. Només des d'aquesta perspectiva es poden entendre les actuacions indiscriminades i brutals de les tropes borbòniques contra la població civil, el saqueig i destrucció de localitats, les execucions massives d'adversaris, la repressió generalitzada, amb milers de presos i desterrats, la imposició d'una fiscalitat de guerra o el tractament diferenciat donat als soldats hispànics empresonats –per contrast amb l'infringit als presos dels exèrcits aliats, amb els quals es van aplicar, en línies generals, les lleis de la guerra-. Aquesta actitud va tenir el seu corollari, com hem vist, amb els decrets de Nova Planta i els nous règims fiscals, que van ser plantejats i entesos com a càstigs de guerra col·lectius –motiu pel qual fins i tot van ser denunciats pels botiflers autòctons-.

El règim d'ocupació ha estat qualificat per diversos historiadors de “terrorisme militar”. Es caracteritzà per la brutalitat i l'autonomia amb què actuaren els caps militars, fins i tot per damunt de les institucions civils borbòniques, i es va prolongar tot al llarg de la guerra i durant la primera postguerra.

La repressió es produí en diverses fases, coincidint amb l'evolució de la contesa. Ja les accions militars borbòniques de 1705-1706 –setge de Barcelona i saqueig i destrucció de diverses viles i ciutats valencianes, com Vila-real, Oriola, Elx, Ontinyent i Quart- s'executaren des de la lògica de la pedagogia del terror i de l'escarment generalitzats. Altre tant s'esdevingué després de la Batalla d'Almansa (25 d'abril de 1707), amb l'ocupació dels regnes de València i d'Aragó i de la regió occidental de Catalunya. Com és sabut, l'ocupació del País Valencià –que comptà amb episodis tan extraordinàriament rigorosos i cruels com la destrucció de Xàtiva– no es clogué del tot fins a la caiguda del castell d'Alacant, al començament de 1709; tanmateix, la repressió persistí en termes semblants en els anys següents i revifà especialment en els moments de contraofensiva

aliada. El setge de Barcelona de 1713-1714 va anar acompanyat d'una repressió generalitzada arreu del Principat, que fins i tot s'acresqué després de l'onze de setembre de 1714. Els nous contextos en què es produïren moviments guerrillers –en especial, 1719-20 i 1735-36- van ser contestats amb una contundència fins i tot major. De fet, els regnes de la Corona d'Aragó van viure els efectes d'una ocupació militar permanent tot al llarg de la divuitena centúria. Com a resultat de la guerra, entre 25.000 i 30.000 persones van haver d'exiliar-se en terres de l'emperador Carles VI.

La repressió s'estengué també a tots els àmbits de la vida civil: dissolució de les institucions locals, destrucció de símbols, prohibició d'armes i de reunions de veïns, construcció de fortalises militars a les principals ciutats, tancament o depuració de les universitats, control dels gremis, prohibició progressiva de la llengua catalana, etc.

A tall de conclusió

La Guerra de Successió suposà la redefinició de l'equilibri europeu, amb la consolidació del poder terrestre francès i l'hegemonia de Gran Bretanya, com a senyora dels mars i àrbitre al continent. En el pla hispànic, suposà la implantació d'un règim de caràcter absolut, que a la Corona d'Aragó anà molt més enllà del model castellà, que suposadament es pretenia imitar –a causa de la seva consideració de territoris vençuts-. En aquell àmbit, la repressió generalitzada i el terror es van prolongar durant dècades, en una llarga i amarga postguerra.

Tres-cents anys després, però, els postulats centrals de l'austriacisme –la supremacia de la llei i dels parlaments, la consideració confederal de l'estat- continuen essent, en gran part, assignatures pendents i referents de modernitat.

Bibliografia

ALBAREDA, Joaquim: *La Guerra de Successió i l'Onze de Setembre*. Barcelona, Empúries, 2000.

ALBAREDA, Joaquim: *Catalunya en un conflicte europeu. Felip V i la pèrdua de les llibertats catalanes (1700-1714)*. Barcelona, ed. 62 – Generalitat de Catalunya, 2001.

ALCOBERRO, Agustí: *L'exili austriacista (1713-1747)*. Barcelona, Fundació Noguera, 2002, 2 vols.

CERVERA TORREJÓN, José Luis: *Basset: mite i realitat de l'heroi valencià*. València, Tres i Quatre, 2003.

FERNÁNDEZ ALBALADEJO, Pablo (ed.): *Los Borbones. Dinastía y memoria de Nación en la España del siglo XVIII*. Madrid, Marcial Pons – Casa Velázquez, 2001.

GIMÉNEZ, Enrique: «Conflicto armado con Francia y guerrilla austracista en Cataluña (1719-1720)», *Hispania*, LXV/2, 220 (2005), p. 543-600.

LLUCH, Ernest: *L'alternativa catalana (1700-1714-1740). Ramon de Vilana Perlas i Juan Amor de Soria: teoria i acció austriacistes*. Vic, Eumo ed., 2001.

PÉREZ APARICIO, Carmen: *De l'alçament maulet al triomf botifler*. València, ed. Tres i Quatre, 1981.

PÉREZ APARICIO, Carmen: «La Guerra de Sucesión en España», dins *La transición del siglo XVII al XVIII. Entre la decadencia y la reconstrucción*, vol. XXVIII de la *Historia de España Menéndez Pidal*, dirigida per J. M. Jover Zamora. Madrid, 1993, p. 302-503.

TORRAS i RIBÉ, Josep M.: *La Guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*. Barcelona, Rafael Dalmau ed., 1999.

TORRAS I RIBÉ, Josep M.: *Felip V contra Catalunya. Testimonis d'una repressió sistemàtica (1713-1715)*. Barcelona, Rafael Dalmau ed., 2005.

3

Vicent Gil Vicent

CONFISCACIÓ DE DOCUMENTS I CREMA D'ARXIUS A LA GUERRA DE SUCCESSIÓ: EL CAS VILA-REAL (1706)

Imatge de 1707. Foto cedida per V. Gil

PUBLICACIÓ PATROCINADA PER:

CAIXA RURAL VILA-REAL
FUNDACIÓ

PORCELANOSA®

Sociedad de Fomento Agrario Castellonense, S.A.

COL-LABORA:

CONFISCACIÓ DE DOCUMENTS I CREMA D'ARXIUS A LA GUERRA DE SUCCESSIÓ: EL CAS VILA-REAL (1706)

“El universal incendio” de Vila-real s’ha considerat una conseqüència lògica del “belico rigor”, en expressió del clergue Jerònim Llorens, testimoni presencial dels fets. En canvi, un autor proborbònic com José Manuel Miñana afirma que l’incendi no va ser casual sinó intencionat:

“Després d’aconseguir un botí prou gran, s’acudeix a les teies incendiàries, amb la intenció de tendir l’última mà a la victòria amb l’avantatge de les flames”¹.

Els estudis de Torras i Ribé pel que fa al cas de Catalunya han demostrat que aquesta forma d’actuar de l’exèrcit borbònic responia a una premeditada estratègia d’intimidació a gran escala contra la població civil, probablement induïda per l’estat major francès, que l’havia assajat recentment amb els *camissards* de la Bretanya i Normandia (1703-1705)². En aquesta repressió contra els hugonots els exèrcits de Lluís XIV confisquen documents per a descobrir l’enemic i després els destrueixen per a anihilar la memòria del vençut. El mateix va ocórrer el 12 de gener de 1706 a Vila-real. No debades, la Guerra de Successió és un conflicte bèl·lic dissenyat fonamentalment a les cancelleries europees³.

Confiscació de documents i repressió dels austriacistes: Els *Capitulos de Basset i Nebot*

Els exèrcits confisquen documents per raons diverses. Aquí i ara, tan sols ens detindrem en dues. La primera, per obtenir informació de l’enemic (informació militar). La segona, per reprimir els possibles dissidents (informació política). Això que pareix una tàctica de guerra molt actual ja es va dur a la pràctica l’any 1706 a Vila-real.

Les Listas de vasallos de Felipe V que se pasaron al Emperador el año 1706 i el *Registro de bienes confiscados, por orden de Felipe V, a los disidentes y rebeldes del Reino de Valencia* mostren com es van fer servir els documents confiscats per les autoritats militars borbòniques⁴. Els papers confiscats a Vila-real van servir per acusar d’austriacistes Josep Pasqual Zalon, Pasqual Alberola, Josep Orti, Josep Año i els germans Joan i Miquel Belayre. A tots ells, els van confiscar els béns per la seu rebel·lió contra el rei Felip V i per “entregar la villa” el 18 de desembre de 1705 a l’arxiduc⁵.

L’actuació d’aquest grup a favor de l’arxiduc es confirmava per les autoritats militars borbòniques amb testimonis indirectes: escrits anònims d’exaltació de Carles III per despertar adhesions; certa activitat epistolar amb austriacistes valencians i, sobretot, haver donat publicitat a la capitulació signada per la ciutat de València amb els generals Joan Baptista Basset i Rafael Nebot el 16 de desembre de 1705.

La capitulació de València es va imprimir per Vicente Cabrera el mateix dia en què Basset i Nebot entraven a la ciutat de València “ab gran aplauso y vitors de tot lo poble y concludes les capitulacions y fermades”. Les còpies impreses es van remetre a totes les

viles reials, com era costum⁶.

Si atenem a la cronologia de les capitulacions, Vila-real va proclamar Carles III com el seu rei dos dies després que el mateix succeïra a València. D'acord amb el testimoni de Miñana, "l'acatament es va fer a Basset en nom de Carles III, atés que ell era qui per un important document havia estat elegit rei per tot aquest assumpte"⁷.

Capitulos propuestos por la muy ilustre ciudad de Valencia ... En Valencia: por Vicente Cabrera ..., 1705

El document, titulat *Capitulos*, és un imprés en quart (160 x 125 mm) de 14 pàgines, escrit en castellà. Fins ara tan sols he trobat dos exemplars. Un d'ells es conserva al fons Spanien Varia dels Arxius Estatsls Austríacs. Aquest està incomplet, falta el quadernet dels capítols IX al XV⁸.

L'altre imprés, que es troba a la Reial Acadèmia de la Història, està enquadrat amb cobertes de pergamí. En aquest fins a la pàgina 6 trobem 13 capítols. Des del full 7 fins al 14 es repeteixen sense l'encapçalament els 13 capítols anteriors i se n'afegeixen 8 de nous, sota l'epígraf: *Gracias Hechas por Dichos Excelentissimos Señores Generales a la Ciudad de Valencia*⁹. Aquest encapçalament és la raó de la desaparició del quadernet de l'exemplar de Viena. Es van arrancar a propòsit, quan Basset va caure en desgràcia¹⁰.

El títol de la capitulació afirma que aquesta es fa a proposta de la ciutat de València, després d'haver abandonat el virrei el govern de la ciutat i del regne. Al primer punt es proclama Carles III com a rei de tot el regne. El segon compromet l'arxiduc a "mantener y jurar los Fueros y privilegios, usos y buenas costumbres, cartas reales y pragmáticas y demas leyes concedidas por los señores Reyes hasta el día de hoy". El tercer capítol té cura dels drets reials i impostos. El quart s'ocupa de les futures relacions comercials amb Castella i "reinos adyacentes". Del cinqué al seté es tracten qüestions de l'ocupació militar i s'acorda que l'exèrcit no entraria dins del recinte emmurallat. El vuit dóna llibertat als habitants de la ciutat i del regne per a decidir al llarg d'un any quedar-se o marxar, i es compromet, en tots dos casos, a respectar els béns, càrrecs i honors de persones i entitats. El nou reconeix els privilegis atorgats. El deu reconeix el Tribunal de la Inquisició com a garant de la *fe catòlica*. L'onze concedeix sis mesos al capità general, arquebisbe i altres autoritats reials i militars per restar o marxar de la ciutat i regne. El dotze assegura el delme i primícies de l'església i ordres militars. El tretze reconeix els oficis públics.

Des del catorze fins al vint-i-un són *gracias* de Basset i Nebot. Totes elles són mesures preses a favor del poble: govern de l'Hospital, casa d'orfes, casa de les comèdies, franqueses, dret de dur armes, honors i privilegis a les autoritats municipals i gremials enfront de les reials. L'últim capítol atorga a la ciutat de València "los titulos y tratamientos, el de Excelencia, en la forma que lo tiene concedido la de Barcelona y el mesmo tratamiento y titulo" a la Diputació i a la Generalitat. I per acabar, Basset i Nebot adverteixen que el capítol quart de la capitulació (els privilegis sobre relacions comercials amb Castella) "se concede con calidad que su Magestad sea servido aprobarlo". Tal com s'adverteix al títol de la capitulació, aquesta es fa en nom de tot el Regne.

A la llum de la publicitat donada als *Capitulos* de Basset, cal deixar ben clar que Vila-real no era una vila fidel a Felip V ni tan sols indiferent o neutral. L'actitud de diferents grups socials que formaven la cultura política dels sectors més populars de la població era de clar suport a l'arxiduc Carles, almenys, des del 18 de desembre de 1705. Des d'aquesta data els austriacistes de Vila-real estaven infectats per

"la peste de la Desafeccion y Disidencia [...] que se ha estendido y radicado tan lastimosamente que ni la experiencia en la templanza; en los castigos en algunos; el desprecio en muchos y el disimulo en no pocos ha vastado para extinguirla. Y quando la emmienda se devia esperar como fruto necesario de los errores padecidos en el trato enemigo y de las misericordias visibles de la liberal providencia de Dios, en su confusion y en nuestro amparo se oye (no sin admiración y escandalo) que el heror se exalta en algunos a obstinacion no disimulable"¹¹.

Per tot això, d'acord amb el *Decreto del Rey Nuestro Señor Don Phelipe quinto (que Dios guarde), su fecha en Zaragoza a 9 de henero de 1711. En horden al Crimen y Delito de infidelidad*, 47 veïns de "diferente estado, sexo y calidad" entre els anys 1715 i 1720 estaven considerats sediciosos i dissidents. Atés que entre ells hi havia:

“De los que se han ido con los enemigos.
De los que han pretendido servirlos y ser instrumentos de su usurpada
autoridad.
De los que han solicitado sus gracias.
De los que besaron la mano del Archiduque.
Y, finalmente, de los que gobernados de la nezedad y malicia ablavan
con desafeccion, y posehidos de la obstinación prosiguen en la maldad”.

Això explica per què les autoritats borbòniques van escollir Vila-real per donar un dels primers *general escarmiento* que rebrien tots aquells que s'oposaren a Felip V¹². El 12 de gener a ulls de les autoritats militars borbòniques no calia “ganar el corazon de esta gente”. Al contrari, era “preciso acabar con toda enojosa insistencia y atrevimiento dando ejemplar castigo”. El mateix Felip V, l'any 1711, no dubtava a afirmar que “por la obligacion del oficio de Rey no devo, ni puedo resistirme a todo lo que se considere remedio eficaz a los daños”¹³.

De l'èxit d'aquesta política repressiva (“remedio eficaz a los daños”, en paraules del rei) són bona mostra escrits de títol tan significatiu com *Manifiesto de que no hubo rebelion en Valencia en los sucesos del año 1705 y siguientes*. En aquests textos, des de la primera fins a l'última pàgina, hi ha un clar interès per ocultar qualsevol vel·leïtat austriacista. És la justificació pròpia d'un país vençut i governat per militars borbònics¹⁴. L'èxit d'aquesta política es pot mesurar encara avui dia en l'atenció oficial que ha rebut un fet essencial de la nostra història comuna. La Guerra de Successió sembla un tema sobre el qual no interessa cridar l'atenció dels valencians. No sé si per aquesta raó o per un altra, es vol deixar en l'oblit la fidelitat de Vila-real i de molts altres pobles a la causa de l'arxiduc Carles i minimitzar fets com els del 12 de gener de 1706.

La destrucció dels documents: el saqueig i crema de l'arxiu i les escrivanies notariais

Un savi proverbi arxivístic diu que “la realitat és allò que es troba als prestatges d'un arxiu”. Clarament, pel que fa al cas borbònic açò és fàcil de comprovar. Una investigació des d'aquesta òptica no planteja massa problemes¹⁵. En canvi, la documentació dels pobles partidaris de l'arxiduc Carles és difícil de localitzar. La seua destrucció sistemàtica ordenada per Felip V o la seua desaparició deliberada per decisió dels mateixos austriacistes davant l'entrada en la població de les tropes filipistes són els motius més convincents que s'addueixen per a explicar la seua carència i dispersió¹⁶.

A Vila-real aquest fet és fàcilment comprovable. L'any 1711 a l'Arxiu Municipal tan sols es conserven 572 documents dels aproximadament 2.603 registrats amb data anterior al 1706¹⁷. Després del 12 de gener de 1706 en faltaven 1.918. És a dir, s'havia destruït el 73,68% del patrimoni documental de la vila. Les xifres són aproximades. S'ha de tenir en compte que no estan comptabilitzats els “innumerables albarans y apoques en paper y pergami de censals que dita vila responia” o els “diferents papers y llibres de art de notaria de alguns notaris particulars de dita vila, molt antics” que es van cremar¹⁸.

Els testimonis recollits en diferents sumàries judicials entre els anys 1721 i 1803 afirmen que van ser les tropes borbòniques les que van espoliar i cremar aquesta documentació. L'any 1721 una sumària informació de testimonis, sol·licitada pel llicenciat Jerònim Llorens, síndic i procurador del clero, per poder reclamar certs deutes, descobreix la crema de documents públics per les tropes de Felip V. El mateix Llorens, el 6 d'abril de 1731, torna a sol·licitar nova informació de testimonis. Aquesta vegada, l'interrogatori se centra en cinc qüestions:

“Primeramente, ser verdad que en el año pasado mil setecientos y seis a los dose días del mes de enero se experimento en la presente villa de Villarreal un universal incendio, causado por el bélico rigor, por cuyo incendio se quemaron y perdieron todos los procesos y demás papeles que se hallavan custodiados y archivados en la Curia eo Corte de la Justicia de la predicha villa por haver sido quemada dicha Corte.

Otrosi, ser verdad que en el citado tiempo se quemaron y perdieron las notas y protocolos autorizados y legalizados por los ya difuntos Joseph Sans, el mayor y el menor, escrivanos; y por Diego Porta, escrivano; pues los protocolos de este pasavan en poder del dicho Sans y la casa de estos fue destruida y quemada.

Otrosi, ser verdad que las notas y protocolos autorizados por Evaristo Ferrando, Joseph Concez, Miguel Inza, Cosme Palanques, Ermenegildo Benet y Jaime Belayre, escrivanos, se perdieron y destruyeron en la memorada Universal Quema.

Otrosi, ser verdad que las notas y protocolos autorizados por Joseph Ferrando, Thomas Sart y Julián Ferrando, escrivanos, paravan en poder del prenarrado Joseph Ferrando, escrivano, y la casa de este fue destruida y abrasada en la recitada Universal Quema.

Otrosi, ser tanta verdad haverse destruido, quemado y perdido las notas y protocolos de los susodichos escrivanos, que los que han querido valerse de aquellos fueron rogados eo por ellos legalizados hasta el supra calendariado tiempo de mil setecientos y seis años no han podido conseguir traslados de los especificados instrumentos por razón de haver estos perecido quemándose y destruido en el referido asedio, lo que es bien publico y notorio en esta villa”¹⁹.

Entre 1721 i 1740, totes les respostes a aquestes qüestions concorden. Tots els testimonis afirmen que el foc va començar a la Cort de Justícia. Es va estendre a la Cort dels Jurats, on estava l'arxiu. Després es van cremar les cases dels notaris. Tots recorden:

“la pérdida de todos los procesos y demás papeles que se hallavan custodiados y archivados en la Curia eo Corte de la Justicia de dicha villa, por haver sido quemada dicha Corte [...] y ser verdad que en el citado tiempo se quemaron y perdieron las notas y protocolos autorizados y legalizados”²⁰.

La Cort del Justícia i la Sala dels Jurats eren les dependències més importants de la Casa de la Vila. A la Cort del Justícia es guardaven 1.091 documents: 862 *mans de Cort*

i 229 processos, amb dates extremes entre 1520 i 1705²¹. Tota aquesta documentació es va cremar.

En una dependència interior de la Cort dels Jurats es localitzava l'arxiu. En ell "estant reunits los llibres, Privilegis y demes papiers del govern de la vila y Patrimoni de aquella" en 1.953 documents, que s'estenia des de finals del segle XIII fins a principis del XVIII.

Part d'aquesta documentació es conservava en prestatgeries clavades al llarg de les parets de l'arxiu. La considerada més important es tancava en un "armari gran clavat en la paret de diferents apartaments y calaixos ab tres panys y claus"²². En una cambra ("pujant a la escala del terrat de la Sala de la Vila") es guardaven els documents que s'utilitzaven menys o es consideraven de poc interès en un "armari gran clavat a la paret que te tres part eo dividit en tres estàncies"²³.

Arca i armari arxiu de tres claus, segle XVII Olocau del Rei. Fotografia de M. Carmen Vedreño

El 12 de gener van desaparèixer 827 documents de l'arxiu. La majoria dels documents destruïts es conservaven a l'armari de les tres claus. Entre ells hi havia 257 privilegis concedits a Vila-real des del segle XIII i, pràcticament, tota la documentació del govern i administració de la vila dels segles XVI i XVII.

Es va salvar del foc la major part de la documentació guardada a la cambra: 78 protocols de Miquel i Gabriel Avinent (15261581), 1 *minutari* de Josep Coches de l'any

1703, 5 protocols de Josep Sanz, el major, i “papeles y libros de algunos notarios particulares muy antiguos”. Mostra d’això poden ser els protocols de Miquel i Gabriel Avinent (1526-1581). Dels protocols inventariats el 1654, tan sols en faltaven dos l’any 1735²⁴.

Com ja coneixem pels testimonis no va ocórrer el mateix amb els protocols de les escrivanes notariales. “Las notas y protocolos de los difuntos Joseph Sans, el maior, y de Joseph Sans, el menor; y las de Diego Porta, escrivanos, se quemaron en dicho incendio en la casa de Joseph Sans, menor, por haverse quemado aquella”. El mateix va passar amb “las notas de Tomas Sart, escrivano, en poder de dicho Joseph Ferrando, tambien escrivano, y que la casa de este fue quemada junto con las dichas notas y las de Julian Ferrando, escrivano”.

Un altre arxiu que aquell dia es va malmetre pel foc, segons Balbás, fou el del convent de Sant Pasqual, “perdiéndose con este motivo todos los documentos que constituian la historia de este convento”²⁵. En canvi, no es va cremar la biblioteca. Aquesta crema de documentació, si atenem el testimoni de Miñana, confirma que la crema de Vila-real fou una operació conscientment orquestrada per les autoritats militars borbòniques. A Sant Pasqual s’havia refugiat el comandament militar del comte de las Torres abans de començar l’assalt de la vila. Per la qual cosa era un indret on no hi va haver enfrontament armat ni cap tipus de resistència que justificara la crema accidental de l’arxiu²⁶.

Les conseqüències de la destrucció dels arxius: “negar derechos, aniquilar la memoria del vencido”

La finalitat de la crema d’aquesta documentació es pot resumir amb pocs mots: “negar derechos, aniquilar la memoria del vencido”. Les tres històries següents en són il·lustratives. La primera mostra com la pèrdua de documents dificulta la pràctica dels drets i de l’art de notaria i obliga a recórrer a la via judicial. La segona és un exemple de com es pot aprofitar la pèrdua del document per negar obligacions contractuals. La tercera convida a reflexionar sobre la impossibilitat de defensar els drets d’un poble, quan es perd l’arxiu.

El doctor Vicente Font y Sorrosal, veí de Nules, no podia tirar endavant els seus plets ni fer efectius els drets dels seus litigants perquè s’havien cremat el 12 de gener de 1706 les cases dels notaris de Vila-real. Per això, l’any 1740 sol·licita a l’alcalde la “verificacion de la quema” dels protocols de Juan Font.

Un dels testimonis presentats és el del nét del notari Font. Josep Font de Ursinos declara que la destrucció de les notes i protocols era coneguda a tots els pobles de la rodalia, ja que havia donat lloc a molts litigis que mai es van resoldre per falta dels documents.

L’altre testimoni d’aquest cas és l’escrivà Evarist Ferrando. Ferrando havia estat aprenent de l’art de notaria amb el seu pare. Al llarg d’aquest aprenentatge havia “extraido algunas copias de las escrituras” de Font. Malauradament tot s’havia cremat i des de feia trenta-quatre anys no s’havien pogut resoldre molts plets.

Tots dos havien estat testimonis de la destrucció dels documents. El primer tenia 26 anys i el segon 36, quan les tropes de Felip V van entrar a la vila, i podien donar testimoni de primera mà de les conseqüències. Des del 1706 havien dedicat gran part de la seua vida professional a donar fe i protocol·litzar escriptures perdudes²⁷.

La segona història està datada l'any 1776. L'Ajuntament es negà a fer efectiu un deute de 239 lliures que tenia pendent des de feia 160 anys. Els jurats de l'any 1616 havien carregat un cens de 500 lliures a favor del cavaller Cristobal Guimerà. A la mort de Guimerà el cens el va heretar el convent de les dominiques. Des de l'any 1706 l'Ajuntament havia deixat de pagar. Tots els documents sobre el deute s'havien cremat el 12 de gener. Per la qual cosa, es podia qüestionar el deute²⁸.

L'última història obliga a remoure les cendres de documents cremats noranta-cinc anys abans. L'any 1801 l'Ajuntament tenia necessitat de demostrar amb proves escrites els drets que tenia sobre l'administració de l'hospital des del temps de Jaume I. Tots els privilegis, com ja coneixem, s'havien perdut amb l'espòli i l'incendi de l'arxiu. L'única prova escrita de què es disposava era una transcripció de privilegis atorgats pels reis Jaume I, Joan II i Ferran a l'hospital, datada el 8 d'abril de 1488. El document es considerava per uns fals, per altres dubtós. Fins a la República no es tornaran a reconèixer els drets de l'Ajuntament sobre l'administració de l'hospital. Tot i que, aquests drets tornaran a ser qüestionats amb la Restauració²⁹.

Així doncs, el 12 de gener de 1706 amb les espurnes dels documents cremats a Vila-real es començava a perdre la memòria registral i històrica sobre la qual se sustentava la legalitat foral dels valencians.

1 Miñana, José Manuel, *De bello rustico valentino*. València: Institució Alfons el Magnànim, 1985, I, 13, p. 78 (traducció al català de Vicent Gil).

2 Torras i Ribé, Josep Maria, *Felip V contra Catalunya*. Barcelona: Rafael Dalmau editor, 2005. El cas de Bretanya i Normandia a Ducasse, Andre, *La guerre des camissards, la résistance huguenote sous Louis XIV*. París: Librairie Hachette, 1947.

3 López i Camps, Joaquim E., "La invasió austríaca del Regne de València", *Afers*, 52 (2005), p. 522.

4 Biblioteca Nacional de Madrid [BN], Manuscrits [ms.], 12073.

5 Ídem, 12073, f. 267v.-269, n. 494-499.

6 Sobre la distribució de còpies impreses de manifestos en nom del rei Carles III, López i Camps, p. 539.

7 Miñana, I, p. 5.

8 Haus-, Hof- und Staatsarchiv Österreich, Spanien Varia, 59, f. 437-440.

9 Reial Acadèmia de la Història, 9/3523(8). Agraesc a l'acadèmic Nicolas Bas Martín les facilitats donades per a la consulta d'aquest document.

10 L'empresonament de Basset a Querol, Jordi, *Joan Baptista Basset: militar i maulet*. València: Institució Alfons el Magnànim, 1991.

11 BN, ms, 18668.

12 Una relació detallada dels fets del 12 de gener i la seua justificació a Miñana, I, 13, p. 76-80.

13 BN, ms. 18735.

14 Biblioteca Universitat de València [BUV], ms. 17.

15 Poden servir d'exemple les fonts esmentades per Henry Kamen en *La Guerra de Sucesión en España, 1700-1715*. Madrid: Grijalbo, 1974.

16 BUV, ms., 460 J. Orti Mayor, J. Vicente, *Diario de lo sucedido en la ciudad de Valencia desde el día 3 del mes de octubre del año 1700 hasta el día primero del mes de setiembre de 1715*.

17 Els càlculs s'han fet a partir de les dades dels inventaris fets per ordre del senyor Basilio de Castellví entre

- els anys 1654 i 1655. Arxiu del Regne de València [ARV], Governació, llibre 4254, f. 31-105.
- 18 ARV, Governació, llibre 4254, f. 75 v., 45.
- 19 Arxiu Històric de Nules [AHNu], Varia, 669. Agraesc a l'arxiver Vicent Felip Sempere la notícia dels documents d'aquest arxiu que se citen en aquest text.
- 20 AHNu, Varia, 669.
- 21 Els càlculs s'han fet a partir de les dades dels inventaris fets per ordre del senyor Basilio de Castellví entre els anys 1654 i 1655. ARV, Governació, llibre, *Proces de la Visita de la vila de Vilareal*.
- 22 Un exemple de com eren aquests armaris arxiu es pot veure a Olocau del Rei (fotografia 2). Agraesc a M. Carmen Vedreño i a la Direcció General d'Arxius i Innovació Tecnològica de la Generalitat Valenciana l'autorització per reproduir aquesta imatge.
- 23 ARV, Governació, llibre 4254, f. 102.
- 24 Arxiu Municipal de Vila-real [AMV], Judiciari, 86, f. 108-113.
- 25 Balbás Cruz, Juan A., "La Plana", *Ayer y Hoy* (1902), p. 371.
- 26 "Moscoso per la seua banda, que no temia res paregut, quan va escoltar el fragor de les armes, perquè estava dins del temple de Sant Pasqual per a venerar les relíquies d'aquest, deduïnt el que ocorria, en aquesta situació va prendre una decisió, i va manar envair immediatament la ciutat". Miñana, I, 13, p. 78.
- 27 AHNu, Varia, 664.
- 28 AMV, Papers solts, 3727.
- 29 AMV, 3722bis

4

Vicent Gimeno Estornell

LA CREMA DE VILA-REAL, 1706. UNA MIRADA AL PAPER DE LA PARRÒQUIA DE VILA-REAL EN AQUELLS DIES

VILLARREAL.—Santuari de San Pasqual Bailón.

PUBLICACIÓ PATROCINADA PER:

CAIXA RURAL VILA-REAL
FUNDACIÓ

PORCELANOSA®

COL-LABORA:

Convent de Sant Pasqual

LA CREMA DE VILA-REAL, 1706. UNA MIRADA AL PAPER DE LA PARRÒQUIA DE VILA-REAL EN AQUELLS DIES

Un fet tan atzarós com aquest que recordem enguany, mirant un Vila-real que ha superat l'esglai, té a veure amb l'antiga vila, els seguicis dels dies i les arrels fonamentades en tradició esvaïda, al moment de la recerca de la història en llurs documents, ens fa créixer el neguit de conèixer més i més la situació social d'aquell passat en les persones que hi vivien, avantpassats herois, uns més, uns menys, d'un dels trets gloriosos nostres, descuidat per segles en la simplicitat d'un voler-lo oblidar, quan no bandejar del currículum precís per a un abans i un després, constructors del nostre avui, sedeny necessari per al demà.

Aquesta memòria, enguany oberta, ha neguitejat, com dic, en les ganes de la recerca colpidora, animadora de coneixença: estudis, articles, llibres, programació d'actes, homenatges, exposicions..., un munt d'escorcoll i pensament que formaran a la fi el ver-tader homenatge de Vila-real al seu passat de vila de fa tres-cents anys, i sobretot, a unes persones i entitats que enfrontaren una situació amb la clara idea (enardida pel moment vital) de la defensa de les seues arrels i el tarannà que en aquells dies les envoltava.

El dia de la batalla, la crema, saqueig i degolla de Vila-real, el 12 de gener de 1706, sacseja encara la nostra pau i ha esvalotat la submissió actual de la vila, donada al dolç socaire d'una política benestant, on són plausibles les fetes i desfetes, mentre guanyen punts l'equip de futbol local, pulmó d'oxigen setmanal, aclaridor d'assaonats turments. D'aquest sacseig ens hem de fer tothom ressò, per més que siga en aquest any de la memòria i la celebració adient.

Per això, en la meua recerca documental sobre aquest fet que ens atabala, he volgut redescobrir una realitat que va fer el seu paper, i bon paper, en els dies de l'horror i la mort, tancades les portes possibles d'altres solucions. En aquest breu estudi m'esforçaré per fer aparéixer davant del nostre esment la realitat eclesial de la "Vilarreal"(sic) d'aleshores i la seua actuació en aquells moment de por i angoixa, possibilitant a la nostra generació un punt de vista que eixample les mires esbiaixades vora la connotació religiosa de qualsevol avinentesa.

N'estic segur que no sóc l'únic que es pregunta sobre la realitat sociològica de Vila-real en els inicis de l'any 1706. Jo ho faig, volent-me adonar en particular d'aquesta realitat en la vessant "d'església", com una aportació més a l'estudi d'aquest fet i per a la memòria oberta.

L'església de Vila-real al 1706. El temple parroquial de Sant Jaume

Vila-real en aquells anys era constituïda per una sola parròquia, erigida el 22 de febrer de 1274 pel mateix rei Jaume I, dos dies després de la Carta Fundacional¹. El títol que engrandeix a aquesta parroquial des d'aleshores és el de Sant Jaume i Sant Bartomeu, apòstols; aquest últim s'oblidarà, de manera que en el temps que ens ocupa ja no apareix.

En la part material, trobem com a seu parroquial l'església gòtica edificada al carrer d'Amunt o de Sant Roc, des del Portal d'Onda cap a la vessant de Castelló, vora la murada; aquesta va ser alçada per bons mestres del gòtic des de l'any 1298 (11 d'abril), essent el 1363 quan començarà a donar servei com a parroquial, substituint la primera església que quedarà al carrer Major, com a capella de Sant Jaume; ben bé podem dir que era una joia del gòtic valencià. Aquesta església gòtica ha estat ben estudiada, de fet és a l'abast de qualsevol interessat el resultat d'acreditats historiadors del nostre poble². I quan la crema de Vila-real, ja era totalment acabada i al servei dels fidels. La bellesa de la seua fàbrica a nosaltres ens encisaria i així l'admirarien els vila-realencs d'aleshores, fruit com era de bons mestres arquitectes i obrers, factors al mateix temps de la catedral de València i de pintors que ara sabem de gran vàlua, admirant-nos també de l'ull clínic que tingueren els qui els llogaren.

Adonem-nos més acuradament d'aquella fàbrica gòtica de l'església parroquial de Sant Jaume de Vila-real, seguint la visita pastoral que hi practica el bisbe de Tortosa, Silvestre Garcia Escalona, el 4 de maig de l'any 1704, menys de dos anys abans dels fets que estudiem³. A les visites pastorals els bisbes miren i revisen tota l'obra del temple, amb els seus altars; en primer lloc l'altar major, que hi és al presbiteri, lloc on se situa el *chorus* o cor, format per la totalitat dels sacerdots, el rector (aleshores vicari perpetu), vicaris (aleshores vicari temporal, vicevicari, subvicari), beneficiats (titulars d'algun benefici sobre una capella o altar al qual han de servir) i qualsevol altre sacerdot o ordenat que hi tinga residència; aquest *chorus* tancava el presbiteri amb els seients de fusta noble, ornats amb imatges o escenes bíbliques i amb la seua misericòrdia o dispositiu pel qual els sacerdots, essent drets, podien descansar com si foren seients⁴; quan els corals estan al seu lloc es resen i canten les hores de l'ofici diví, els misereres i salves i les misses cantades blanques o de difunts⁵; és el lloc principal de l'església. Després trobem les capelles o altars laterals, que es distribueixen al llarg de la nau; cada capella està dedicada a una advocació o del Nostre Senyor o la Mare de Déu o algun dels sants, però dins de cada capella pot haver-hi més d'un altar, aquests dedicats a altres advocacions o devocions; cada capella o altar té un benifet al qual correspon un beneficiat o sacerdot que s'ocupa de portar a terme les clàusules establertes en aquest, que solen ser de tipus religiós, cultural i de caritat.

Llegim la relació d'aquestes capelles i altars, distribuïdes als laterals de la nau de l'església gòtica, que són els que hi ha el 12 gener de 1706, dia de la batalla o desfeta: **altar major, dedicat a sant Jaume Apòstol** (de sant Bartomeu ja no es diu res); **altar de sant Pasqual Bailón⁶**; **altar del Santíssim Salvador**; **altar de sant Abdó i sant Senén**; **altar de sant Pere**; **altar de santa Anna**; **altar de la Santíssima Trinitat**; **altar del Santíssim Crist Crucificat**; **altar de sant Vicent Ferrer**; **altar de sant Antoni Abad**; **altar de les Ànimes del Purgatori**; **altar de santa Maria de Montserrat**; **altar de la Benaurada Mare de Déu de Gràcia**; **altar de la Immaculada Concepció**; **altar de sant Andreu Apòstol**.

Ens trobem així, a més de l'altar major de sant Jaume, amb catorze altars distribuïts en capelles laterals o a les parets buides de l'església. Si cada advocació pertany a un altar propi de una capella, com sabem d'alguns, l'església gòtica hauria de disposar de

set capelles laterals a dreta i esquerra, però açò es improbable, donades les mesures de la mateixa església. Com podrem distribuir aquests altars? Si acudim al treball del cronista de Vila-real, Josep Mª Doñate Sebastià, “Retrato Arqueológico de una Iglesia desaparecida”⁷, comprovarem que “el cos de l’església, d’una sola nau, es rematava amb un absis que tenia tres altars, el principal d’ells consagrat al patró i els altres dos, amb tota probabilitat, a la Verge (Maria) i a santa Anna que, amb sant Bartomeu i sant Jaume compartia el patronatge”. Per tant, a l’altar major ja podem situar tres altars, amb les advocacions de sant Jaume (i sant Bartomeu), santa Anna i alguna advocació de la Mare de Déu, que no ens consta. Si seguim avant ens diu: “La nau, que s’inicia amb cor alt, tenia a la seua esquerra (part de l’Evangeli) quatre altars, en altres tantes capelles laterals i tres a la dreta (part de l’Epístola), que, amb el cancell de la *porta xica* (carrer d’Amunt o de Sant Roc) es corresponien frontalment amb aquells”. Doñate ens dóna uns títols d’advocacions per a aquests altars, que segurament hi foren en algun temps i d’alguns es mantingueren al llarg dels anys; però, segons llegim a les visites pastorals aquestes titulacions i advocacions van canviant, suposem que segons les devocions dels fidels; és per això que no podem donar una solució certa a la seua situació que corresponen als dies de la crema de Vila-real.

Hi ha unes advocacions, però, que es donen en totes o quasi totes les visites pastorals, cosa que ens anima a pensar si serien d’una devoció arrelada i per tant amb capella pròpia en tot temps; aquestes són **la capella de la Benaurada Mare de Déu Gràcia**, de la qual trobem moltes notícies per obres i reformes que s’hi fan al llarg del temps i el plet sobre un reixat fruit d’un testament, que va portar la confusió amb un altre títol de **la Mare de Déu de la Reixa** que hi apareix i que no té res a veure amb la **Mare de Déu de Gràcia**⁸; una altra capella és la **del Salvador**, amb el retaule del mateix nom, obra de Paolo de San Leocadio, que encara podem admirar a la Sagristia de l’Arxiprestal; unes altres advocacions sempre constants són **sant Pere, les Ànimes del Purgatori i sant Abdó i sant Senén (sants de la pedra)**, als quals segurament estarien dedicades altres capelles. Fins ara ens n’ixen cinc; les altres dues bé podrien ser la de **sant Andreu Apòstol i la de sant Antoni Abad o sant Vicent Ferrer**. D’aquesta última advocació podem gaudir en el present de la *Taula de Sant Vicent Ferrer*, obra de Joan de Joanes, que probablement seria la que presidiria l’altar d’aquest sant valencià. De la manera que fóra la distribució, ens trobem amb més advocacions que capelles, per la qual cosa algunes advocacions serien en altars dins de les capelles laterals, quan no en altars construïts en les mateixes parets de la nau. I vull fer notar un altar que hi ha dedicat a la Mare de Déu de Montserrat i que no apareix sempre; aquest altar ens recorda que a Vila-real ha estat present des dels inicis de la vila aquesta devoció, quan apareix ja en romeries que es fan a Montserrat, com a la Mare de Déu del Lledó o al Crist de la Pietat de Betxí, per a demanar les gràcies, però de totes aquestes sembla que la que més perdura és la de la Mare de Déu de Montserrat, com veiem en aquest altar.

D’aquell altar major, el del 12 gener de 1706, guardem encara les sis taules dedicades a la *Vida de Sant Jaume Apòstol*, del retaule que el presidia, obra de Pablo de San Leocadio (1513); sis taules ben estudiades i que amaguen el misteri de la seua disposició en aquell retaule, presidit per una imatge de sant Jaume, al qual acudiren resant i per a refugiar-se les dones, xiquets i vells de Vila-real en la vesprada atzarosa de la crema i

degolla i se salvaren de la mort, a la nit van ser traslladats al convent de Sant Pasqual; després els soldats de Felip V saquejaren l'església, tragueren els que s'hi havien refugiat i mataren a Josep Bellmunt i Josep Espuig, la resta es van salvar per la intervenció del coronel Maoni que va obtenir del de las Torres el perdó de la vila, entre les quatre i les cinc de la vesprada.⁹ En tot aquest aldarull, respectaren allò que no pogueren endur-se i que guardem com un gran tresor: aquest retaule, el del *Salvador*, la *Taula de San Vicent Ferrer*, la *Custòdia de Cetina*, la *Vera Creu*, l'*Arqueta*, les dues creus processionals, etc. L'església parroquial serví com a presó per a retenir els més de dos-cents presoners que s'emportaren fins a Requena; uns moriren pel camí, els altres foren canviats per altres presoners del bàndol contrari, en la proporció de tres d'aquells per cada dos vila-realencs, donant a entendre l'heroïcitat dels de Vila-real.

Davant aquesta església gòtica, s'alçava el **campanar**. L'any 1703, al mes d'abril si no abans, començava a sentir-se la seua veu jove per la vila i els ravals; ell, guia atent de les avinenteses de tota mena, religioses, socials i familiars, va ser el primer a adonar-se de la tropa que acampava a la vora del pont de Santa Quitèria quasi al migdia del 12 de gener de 1706 i des de dalt estant, però amb els mateixos arrels de la vila, vivia els moments de negociació, d'assalt i mort, de pau fingida i de degolla i crema, avisant els veïns amb el *toc a rebat* i el *toc a foc*, anunciadors del lúgubre *toc a morts*. Aquest campanar, que avui encara ens és vigia alerta, obria la seua porteta per a salvar els veïns que s'hi refugiaren, entre ells els frares carmelites del convent del Raval del Carme, que havien entrat a la vila per assabentar-se del que passava, Fr. Pasqual Beltran, Fr. Albert Sanz i Fr. Tomàs Barberà. Així el campanar de Vila-real, en la seua juvenesa, fou testimoni d'aquell Dia de la Batalla, que sempre recordarà¹⁰. Després, el 9 de març de 1707, tocarà el vol de festa i alegria, en hostatjar-se el rei Carles III (l'arxiduc) al convent de Sant Pasqual i concedir a la vila el títol de Lleial).

Llocs de culte, gener de 1706, a Vila-real

A més de l'església parroquial, el bisbe visita l'any 1704, aquests llocs de culte que són de la seua jurisdicció: **l'església de la Sang**, **l'església de Sant Jaume**, **l'ermita de la Benaurada Maria de Gràcia** i **l'Hospital**.

L'església de la Sang és la construïda vora la muralla en la vessant de Borriana, al costat de la Jueria i dedicada al Misteri de la Puríssima Sang del Nostre Senyor Jesucrist; de factura gòtica, al 1546 ja és oberta al culte i actua com a seu de la Molt Il·lustre Confraria de la Puríssima Sang, la més antiga de les confraries de Vila-real, que té cura d'aquesta i a la qual es dirigeix el bisbe quan mana fer alguna reparació en la seua fàbrica. En aquest 12 de gener de 1706 és església amb culte i oberta i també faria el seu paper de refugi, on se salvarien molts en aquell assalt *de pau fingida*.

L'església de Sant Jaume és la primera església parroquial que al 1363 donarà pas a la gòtica del carrer d'Amunt o de Sant Roc. L'església de Sant Jaume, ara capella, tenia el seu lloc al carrer Major (Sant Jaume), i feia cantonada amb el de la Sang (cap al Portal de Castelló). Des del canvi a l'església gòtica, havia quedat com a capella amb culte, on es guardava la primera pila baptismal (que sempre enyorarem com a la de Santa

Isabel d'Aragó, si la tradició ens és fidel). En aquell dia 12 de gener de 1706, aquesta capella de Sant Jaume fou testimoni de la mort del comte de la Rosa que, “*quan passava per davant de la casa de Palanques, una dona d'Onda, que s'hi havia refugiat, li tirà des de la finestra una pedra de moldre sal i el matà*”¹¹. Aquesta “casa de Palanques” era davant de la mateixa capella de Sant Jaume, al carrer Major, en la part de dalt, primeres cases des de l'actual carrer de Colom.

L'ermita de la Benaurada Maria de Gràcia és l'actual ermita de la patrona de Vila-real, a El Termet. Aleshores, 12 de gener de 1706, l'ermita rep la devoció del poble de Vila-real que a ella s'aclama en moltes i variades necessitats. L'any 1603 s'havia restaurat la festa anual que la vila ofería a la Mare de Déu en la Visitació a santa Isabel, el 2 de juny; aquesta festa venia d'un vot fet per la vila amb motiu dels benifets rebuts per intercessió de la Mare de Déu l'any 1394 i havia fet que la devoció anara en augment: a l'ermita se celebrava missa amb freqüència i l'any 1698 el bisbe de Tortosa donava permís perquè es poguera oír també missa en la Coveta, acabada de restaurar per Mn. Josep Llorens i Mn. Geroni Cabrera, grans impulsors de la devoció a la Mare de Déu de Gràcia; ens trobem a pocs anys de la desfeta del 12 gener de 1706. Aquesta devoció creixerà i l'any 1757 el clergat i la vila proclamaran el vot solemne de fer-li festes pel setembre cada any. El Dr. Mn. Josep Llorens, amant de la Mare de Déu de Gràcia i factor de la Coveta, morirà en la batalla de Vila-real, el 12 de gener de 1706, defensant aquesta vila.

L'Hospital està situat a la vora del Barranquet per la part de València, és objecte de la més bella tradició que guarda Vila-real, la de la imatge del Santíssim Crist de l'Hospital, que ens uneix en el temps al mateix rei En Jaume I, volia que fóra una donació seua a aquesta vila que fundava, contava el miracle de parar-se la imatge i no voler passar cap a València, i es va quedar per sempre a Vila-real. De l'hospital se sap la fundació real i antiga, com a primer hospital de la reconquesta en aquestes terres valencianes i no podem menysprear la tradició d'una capelleta per a la veneració de la imatge del Sant Crist (fóra la del rei o no!; podria ser un crucifix, gran, que donava por, i que es guardava a la sagristia de la parroquial, no se sabia de quan...?); la qüestió és que a les visites pastorals els senyors bisbes la practiquen també en aquest hospital i manen els jurats perquè facen allò que han trobat en falta, sobretot pel que fa a l'atenció pels malalts¹².

Si hi havia una capella, ja hem dit que seria menuda, de manera que el consell de la vila, el 7 de maig de 1702, acorda “... que els Senyors Jurats convoquen als Juges contadors y que busquen dos obrers y que vagen al hospital y tantegen aon se podra fer una capella pera el Sant Cristo y així mateix lo que costara de fer (sic)”¹³. Quan la crema de Vila-real, la capella no s'ha fet encara. Serà el Dr. Mn. Vicent Font, beneficiat de la parroquial, qui animarà la gent per a fer-la i, demanant de porta en porta, ho aconseguirà. Aquesta obra s'inicià l'any 1717 i s'acabà el 1732.

L'hospital, el 12 de gener de 1706, obriria les seues portes per a rebre tants ferits que fugien de la vila en flames i horroritzats per la degolla que feien, ben a prop seu, els soldats borbònics a la placeta del convent del Carme.

Altres llocs de culte

Potser ens estranya que no s'anomenen en les visites pastorals ni el convent de les dominiques, just enmig de la vila, ni el convent del Rosari o Sant Pasqual Baylón en el mateix Raval, ni el convent de les carmelites en el Raval del Carme. Ja hem assenyalat abans que el bisbe diocesà només practicava la visita en els llocs que són de la seua jurisdicció; els convents i monestirs, pertanyen a ordes diverses, com aquests esmentats, de dominiques, de franciscans i de carmelites, que són subjectes als superiors de cadascuna d'aquestes ordes. Per això, encara que el bisbe visitara aquests convents, com és normal, ho feia de manera privada, sense que llur estada entre en els actes de visita pastoral.

El paper d'aquests tres convents de Vila-real, al 12 de gener de 1706, ens és ben conegut:

El convent de Sant Pasqual, com estava a l'entrada del Camí Real, rep el misatge, un trompeta del comte de las Torres i d'ell ix el guardià Fr. Diego Mas com a ambaixador de pau davant els defensors del Portal de Castelló, li va respondre Jaume Belaire, escrivà, sense haver consultat amb Ca la Vila, on el justícia i els jurats tractaven sobre el que s'havia de fer: "No tenim ordre del rei Carles III per a lliurar-los la Vila!"; el guardià torna i dóna aquesta resposta al trompeta; però al cap d'una estona el guardià torna a les portes de la vila i insisteix en què la lliuren al de las Torres per a evitar que l'enemic entrara a sang i foc, reben per resposta del mateix Belaire: "que avancen quan vulguen que els esperem amb pólvora i bales!"; aquesta vegada uns volien deixar-lo passar, com l'espardenyer Manel Miró que deia: "Senyors, deixen entrar el religiós i que vaja a Ca la Vila i done la comanda al Senyor Justícia i als Jurats", però Belaire seguia amb amenaces perquè el deixara passar i en donar-li negativa, el frare torna al convent per certificar la resposta al trompeta que la passara al general. Mentrestant arriben al Portal de Castelló el justícia, els jurats i el vicari perpetu, Dr. Florià, per a eixir i abastar una capitulació, com havien acordat a Ca la Vila, però uns exaltats, Gorrís i Monfort, els tanquen el pas cridant que farien foc sobre aquell que isquera; el vicari perpetu, que ja havia parlat amb la gent des dels graons del pou del mig de la plaça i des de l'altre pou que hi era a la porta de la capella de Sant Jaume, al costat de les escoles, torna a parlar dient: "fills, ja sabeu que jo sóc més imperial que vosaltres, però on entra el sol, entra el rei; lliurem-nos i aconseguirem millor partit!"; a la fi, convençuts, s'obriren les baldes del Portal i eixiren els regidors Jaume Sebastià, obrer; Josep Sanz, major; Evarist Ferrando i Josep Garcia, seguint el Dr. Florià, Joan Climent i altres, més, a la plaça de Sant Pasqual es troben amb les tropes pel Camí Real, tocant els clarins i els tambors a degolla i s'han de refugiar en el mateix convent; des d'aquest punt presenciem el primer acte de la batalla i la defensa heroica dels vila-realencs, que deixen sembrat el Raval de soldats morts, mentre el comte de las Torres venera el cos incorrupte de sant Pasqual i decideix la crema i degolla de la vila i els seus veïns¹⁴.

El convent de Sant Pasqual es convertirà en aquelles hores en refugi dels que s'han salvat de la degolla i en ell veurem nàixer la vida en aquell xiquet, testimoni de tot un dia, anotat en el Llibre de Bateig de la parroquial, del qual després farem esment.

També el convent de Sant Pasqual serà testimoni del pas del rei Carles III, l'arxiduc, el dia memorable per a Vila-real, 9 de març de 1707, en el qual li concedí el títol de Lleial.

El monestir del Corpus Christi de les dominiques

Situat al carrer Major Sant Doméneç, va patir l'assalt de les tropes borbòniques, que respectaren les monges, però el saquejaren, i es van endur nou arroves de plata, van robar tot el que van poder, tant del monestir com dels veïns del poble que en ell tenien dipositades joies i altres (com un banc segur dins d'un ambient religiós i monacal). L'odissea de les monges dominiques ha estat contada per una d'elles, sor Teresa de Jesús Agramunt, que dóna detall no només dels seus patiments, sinó dels fets i patiments de la gent de la vila en aquell dia i ens és ben coneguda l'eixida en processó en la qual el Sr. Fuster, havent fugit el capellà de les monges, portava el Santíssim Sagrament, cap al convent del Carme, entre morts veïen la degolla de veïns de tota mena, fins a fer cap al convent de carmelites de Caudiel, on restaren esperant l'avinentsa de poder tornar a Vila-real, setembre d'aquell mateix any 1706.

Al voltant de les monges dominiques se salvaren molts veïns que s'empararen a elles en la processó d'aquell Corpus que ben bé es podria anomenar *el Corpus de Sang de Vila-real*. En la memòria i en l'agraïment ha de recordar sempre Vila-real aquelles mongetes que ara esguarden el Sant Crist de l'Hospital, desaparegut el vell monestir del carrer Major!

El convent del Carme, en el seu Raval

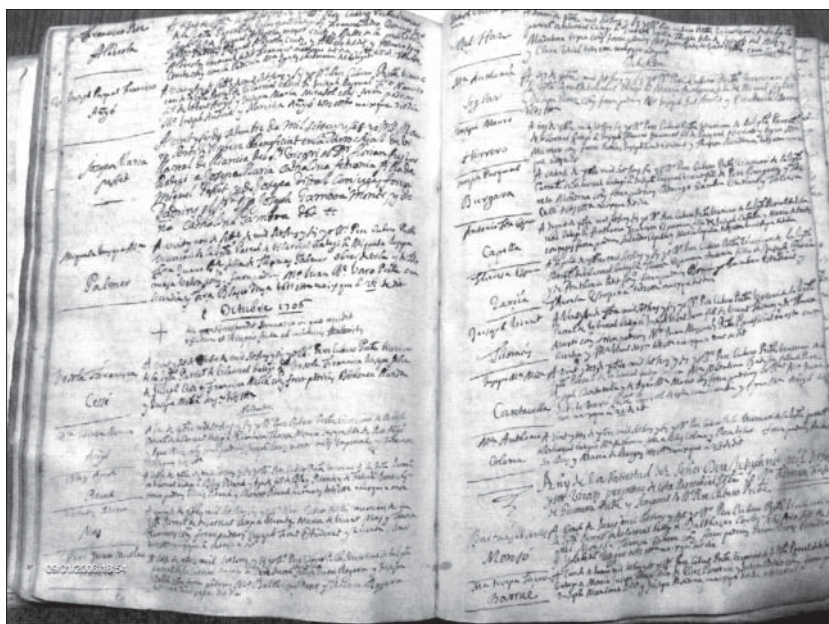
A l'altra banda de la vila on es produïen els primers fets de la batalla, al Raval del Carme, hi era el convent del mateix nom, fruit de l'antiga capella de Sant Blai i Santa Bàrbara, habitat el 12 de gener de 1706 pels frares de l'orde carmelita. En sentir l'abatoll i el toc de campanes, alguns frares entren a la vila pel Portal de València, no assetjat per les tropes borbòniques i quan veuen com entren aquestes després d'obrir-se el Portal de Castelló, creuen en *la pau fingida* que oferiren, pensen que tot ha passat; però es troben a la plaça amb el toc a degolla i la batalla per tota la vila; aleshores els frares, Pasqual Beltran, Albert Sanz i Tomàs Barberà, cerquen refugi al campanar i es poden salvar d'aquella degolla, Fr. Josep Ferrús va fugir, va saltar per les muralles als pobles del costat i va salvar també la seua vida, i molts altres van cap a Onda. Al convent resten tres o quatre frares, que acolliran les monges dominiques, després d'aquella processó del Corpus, que permet salvar-les amb molta gent del poble. Aquestes mongetes passaran la nit en la capella del Sagrari, darrere de l'altar major del convent (no era espaiosa com ara, sinó molt reduïda); com pensaven que hi eren en perill, les porten a uns pallers i a l'endemà fan camí de Nules, acompanyades per un frare carmelita del convent de Vila-real, Fr. Jaume Cruaães, fins que arriben a Caudiel, al convent de monges carmelites.

El convent del Carme va ser assaltat per les tropes borbòniques, va desaparèixer l'arxiu i tot allò que trobaren d'algun valor¹⁵, però respectaren l'edifici i l'església, que després de la desamortització, en tornar les ordes religioses a Vila-real, passava a ser resi-

dència i convent dels frares franciscans, com als nostres dies el coneixem, després de les reformes fetes per aquesta orde. Els carmelites, en tornar a Vila-real, hauran d'edificar-se un convent nou al camí de l'Ermita.

El testimoni que dona d'aquest fet el Llibre I de Bateigs de la parròquia de Sant Jaume¹⁶

Quan obrim aquest Llibre de Bateig, en la seua vellesa trobem la força del temps passat i les lletres, difícils d'entendre al no avesat, ens transporten al dies signants amb la vivesa de l'alé que no s'ha perdut i que parla, encara sentint-se en els aires el tret de la ploma mullada de tinta, negre de ferro, que vol menjar-se el paper, fort, engroguit i vell, i ens descobreix allò que els dies i els anys creien haver amagat en l'obscura tenebra de la nit llarga.

Així, amb reverència, passant les fulles adormides com si no gosarem despertar-les, la delicadesa en els nostres dits que toquen la memòria glaçada de segles, els ulls escorcollen el document que donarà fe del dia de la batalla, la crema, la degolla, el saqueig de Vila-real, 12 de gener de 1706.

Quan comença l'any 1706 se'ns fa saber d'aquesta manera: “Any mil set sents y sis. Essent Vicari Perpetuo de esta Iglesia Parroquial de Vilarreal lo Dr. Florián Fuster de Guimerà, Prevere, y Subvicari el Dr. Pere Cubero, Prevere”.

En la cinquena partida de bateig d'aquest any, llegim la primera notícia sobre el dia de la batalla: “A deset de Janer mil set sents sis, yo Dr. Pere Cubero, Prevere Vicevicari de la Iglesia parroquial de Vilarreal, bategí a Pasqual Jaume fill de Jaume Llop y de Maria Palomares, cònjuges, foren padrins Juseph Llop y Vicenta Llop, tots desta,

naixqué a 16 del dit en lo dormitori de Sant Pasqual per la consternació dels soldats que feren saco y crema de esta Vila y degolla, dich los soldats de Phelip quint, avent entrat de pau fingida (sic)". En aquesta partida ens n'adonem de la mala intenció i engany per part de les tropes de Felip V, de l'horror d'aquella batalla i maldat per part dels soldats i de com el convent de Sant Pasqual va recollir per molts dies als qui s'hi havien refugiat, de manera que al dormitori de sant Pasqual naix aquest xiquet que és batejat amb el nom de Pasqual pel sant i Jaume per son pare.

Serà la partida núm. 11 d'aquest any la que ens dirà el dia de la batalla: "A vint y sis de Janer de mil set sents sis, yo Dr. Pere Cubero, Prevere, Vicevicari de la Iglesia parroquial de Vilarreal, bategí a Miquel Geroni Juan fill de Miquel Gaspar y Mª Gutierrez, cònjuges: foren padrins Gabriel Vidal y Maria Condes, tots desta, **naixqué a dotse dia de la batalla dimarts y después estigue en la masada de Geroni Llorens (sic)**". El dia de la setmana, dimarts, i el dia del mes, 12 de gener de 1706, són les claus per a saber el dia de la batalla. Aquesta família es refugia en el mas de Geroni Llorens i al xiquet li posaran el nom de son pare i el del que els acollí al seu mas.

La tercera aportació documental al fet que ens ocupa la trobem al mes d'octubre de 1706; han passat nou mesos de la desfeta i la manca de natalitat en aquest mes ho fa notar clarament; des del 26 de setembre no hi ha cap naixement a Vila-real i la partida de bateig del vint-i-set d'octubre no ens diu el dia del naixement de la xiqueta batejada; són els efectes horrorosos d'aquell dia i mes de la batalla. Per això el Dr. Cubero ens ho fa saber d'aquesta manera: "**Octubre 1706. Hic mensis respondit Januario in quo accidit exidium et irrupcio facta ab inimicis Austristis** (sic, encara que la última paraula l'han volguda esborrar)" = "Octubre 1706. Aquest mes respon al Gener en el que va passar el setge i assalt fets pels enemics austristes (més bé voldria dir: dels Àustries)". Jo voldria llegir en aquesta paraula i l'esborrany: "**dies tristis = dia trist, el més trist!**"

I com a final d'aquest testimoni documentat del I Llibre de Bateig, trobem la primera partida del mes de març de 1707, que diu d'aquesta manera: "A deu de mars mil set sents y set, jo Dr. Pere Cubero, Vicevicari de la Iglesia Parroquial de Vilarreal, bategí a Vicent Carlos fill de Frances Carda y Jusepa Pitarch, cònjuges, foren padrins Vicent Cantavella y Madalena Pineda tots desta, **naixqué a nou dia que estava el Sr. Carlos tercer Rey de España en esta Vila y li donà el títol de Lleal, apositat en lo convent de San Pasqual (sic)**".¹⁷ Mirem com al xiquet li afegeixen al nom de Vicent el de Carlos en honor del rei, que dignificava la vila amb el títol de Lleial, per la defensa que feu de la seua causa en aquell dia de la batalla, que s'hostatjà en el mateix convent i va venerar el cos incorrupte de sant Pasqual.

Aquest títol de Lleial se'l mereixia la nostra vila pels patiments en defensar la causa d'aquest rei, que després no ho serà. D'aquest títol sembla que ens avergonyim, de manera que poquets vila-realencs saben d'ell; si la nostra vila, ara ciutat, pot portar-lo o no, són qüestions de vencedors i vençuts, però com ens agradaria veure que l'escut de Vila-real mostrara aquest títol que per a ell guanyaren fa tres-cents anys els que heroïcament el defensaren, fins a morir per "lleialtat al seu rei"!

Els capellans de la parroquial de Vila-real el 1706

A la visita pastoral més pròxima a la data de 1706, que és la practicada pel bisbe de Tortosa, Silvestre Garcia Escalona, el 4 de maig de 1704, a la introducció de l'acta, trobem els noms dels sacerdots que resideixen en la parroquial: el vicari perpetu, que ara diríem el cura, és el Dr. Mn. Florià Fuster; amb ell hi són Mn. Josep Manero, que és el degà de tots, el Dr. Sebastià Carda, el Dr. Josep Llorens, el Dr. Francesc Carda, el Dr. Agustí Fuster, Joan Tellols, Tomàs Cabrera, Pere Martínez, Josep Alberola, Nicolau Jordà, Francesc Climent, Bartomeu Giménez, Francesc Llorens, Jeroni Ibànyez, Jaume Porta, Joan Ondera, Tomàs Jordà, Vicent Guitart, Maurus Broch, Baptista Parra i Josep Blasco, tots preveres. N'hi ha alguns altres que no apareixen en aquesta relació i sabem que són residents pels llibres sacramentals, com el Dr. Pere Cubero, a qui coneixem bé per la seua gran aportació al fet que ens ocupa en les inscripcions a les partides de bateigs i Mn. Baptista Varo, que era el cabistol del Chorus de Beneficiats i algun més; el perquè no són en la relació anterior podria ser a causa de què no hi foren en aquell acte de visita pastoral, o per omissió involuntària del secretari.

En aquest llistat, trobem el nom dels sis sacerdots morts el dia de la batalla: Josep Manero, Josep Llorens, Josep Alberola, Jaume Porta, Tomàs Jordà i Baptista Parra. D'entre vint-i-un, sis, és un bon percentatge de vides donades per un estament, l'eclésiàstic, en posar-se al costat del poble, potser al davant, en la defensa d'unes lleialtats; cal reconèixer-ho i apreciar-ho! A més hi trobem el nom d'un dels herois més famosos, sinó el més, d'aquell dia, el de Mn. Tomàs Cabrera; en la defensa de sa casa, l'antic palau reial, a la plaça, des del replà de l'escala i a tirs de fusells, que li carregaven tres o quatre homes, matà uns trenta soldats borbònics, que a la fi i sense poder entrar, sembrat com era el portal de morts, pegaren foc a la casa, van poder fugir Mn. Tomàs i els seus companys per les cases veïnes i salvar la vida¹⁸.

Què sabem d'aquests capellans que servien la parroquial de Vila-real el dia 12 de gener de 1706? Comencem pel vicari perpetu, el **Dr. Florià Fuster de Guimerà**. Doctor en Sagrada Teologia, pren possessió de la Rectoria de Vila-real el 22 de novembre de 1699, va succeir el Dr. Joan Leo Croquella, que havia estat vicari perpetu des del 12 d'abril de 1680 fins a l'11 de juny de 1699. El Dr. Florià serà vicari perpetu fins al mes de maig de 1710, encara que la seua rectoria es veuria sacsejada per molts entrebancs, a causa de la Guerra de Successió i la intervenció de la Santa Inquisició per denúncies de mala vida.

La seua actuació, com a vicari perpetu de Vila-real el dia 12 de gener 1706, podem anomenar-la d'exemplar, en cercar el millor per a la vila, encara que fóra en contra dels seus ideals: "fills meus, ja sabeu que sóc més imperial que vosaltres, però on entra el sol entra el rei; lliurem-nos i aconseguirem millor partit!" i encapçalar la comissió que parlamentaria amb el comte de las Torres¹⁹.

La seua actuació en aquest dia era com la rematada del treball portat a terme pel mateix Mn. Florià en la configuració del bàndol austriacista a Vila-real, entre 1701 i 1705. La seua vessant imperialista no l'ocultava a ningú i en parlar de Felip V solia iro-

nitzar amb aquest quartet: “Déu nos guard del mal francès / i de tot poll de gallina/ que sobre no valer res, / causen un gran mal d’orina”.

Del treball acurat, com tot el que estudia i trau a la llum, de Vicent Gil Vicent, actual arxiver de l’Ajuntament de Vila-real, “Rectors, Maulets i Militars”²⁰, del que ens servim, *abusem?*, per a traure aquestes notícies sobre Mn. Froilà, vull copiar aquest paràgraf, que ens dóna llum sobre la personalitat del rector de la parroquial de Vila-real en els anys que estudiem: “L’any 1701 (als dos anys de residència a Vila-real), Fuster havia estat amonestat per la Inquisició per ‘ayuntamiento carnal con su criada’. En març de 1706, de bell nou serà processat pel mateix delit. La realitat d’aquest nou procés fou en paraules del mateix inquisidor de València, Isidro de Valmaseda: ‘que dicho vicario de Vila-real, assí en lo particular como en lo común, en grave perjuicio de su conciencia, menosprecio de la eclesiástica disciplina y de la fidelidad jurada al Señor Don Felipe Quinto, ha faltado a ella voluntariamente y de propósito y con dañado ánimo, declarándose su contrario y siguiendo descubiertamente el partido de los enemigos y rebeldes...’... la condemna imposada a Fuster fou exemplar: ‘prisión perpetua a pan y agua y cilicio con azotes todos los viernes’”. Llegint açò podem pensar que les acusacions contra el nostre vicari Mn. Fuster, més aviat es deurien a la qüestió política que a la moral.

El fet és que l’última partida de bateig signada pel vicari perpetu, Dr. Florià, és la de 29 de juny de 1706 i la de matrimoni de 24 de juliol de 1706. Després desapareix la seua signatura i la seua actuació en l’administració d’aquests sacraments, que sempre feia amb el vicevicari, que continua fent i signant en lloc del rector, encara que a l’inici de cada any, fins el 1710, sempre consta que és vicari perpetu el Dr. Florià Fuster de Guimerà; a l’últim any, 1710, s’afegeix al seu nom la paraula llatina *absens*, que vol dir absent i nosaltres ara entenem bé el que vol dir molt caritativament el vicevicari Dr. Pere Cubero en dir del Dr. Florià *absent!*²¹

El 12 de maig de 1710 prenia possessió de la Rectoria de Vila-real el Dr. Francesc Thomeu, prevere, com a vicari perpetu. S’acabaven uns anys de tensió, a causa del *mal francès*, i començava un període nou que donaria pas a la construcció de l’actual temple de l’Arxiprestal.

Mn. Josep Alberola. Dels llibres sacramentals podem traure alguna notícia sobre aquest beneficiat de la parroquial, que el dia de la batalla va donar la seua vida pel poble. Pel seu cognom sabem que era d’una de les famílies importants de la vila i que al dia 12 de gener de 1706 feren el seu paper com a partidaris decidits de la causa de l’arxiduc Carles.

Mn. Josep Alberola, natural de Vila-real, serveix aquesta església ja al temps del vicari perpetu, Mn. Josep Casanova (rector fins les acaballes de 1679) i sobretot al Rectorat del Dr. Joan Leo Croquella, des del juny de 1680 fins al juny de 1699. Per primera vegada apareix el seu nom com a padrí d’un familiar, a la partida de bateig de 23 de desembre de 1678, amb les degudes dispenses per part del rector, per ser capellà. Al 18 de juny de 1679 apareix a les partides de bateig, que redacta ja com a vicari temporal, és a dir, el segon després del rector i de vegades s’anomenarà ecònom, que vol dir admi-

nistrador de la parròquia quan el rector és absent, de manera que a la partida de bateig del 12 d'abril de 1680, el Dr. Joan Leo Croquella, ja estava a la vila però no havia rebut el nomenament de vicari perpetu, actua encara *de consilio et licentia* de Mn. Josep Alberola, vicari de la parroquial. L'última partida inscrita per Mn. Josep Alberola com a vicari temporal de Vila-real serà la de 26 setembre de 1700, en temps del rector Dr. Florià Fuster de Guimerà. Després deixa d'administrar sagraments i per tant no apareix el seu nom en les partides; suposem que es quedaria només en el seu càrrec de beneficiat d'alguna de les capelles de la parroquial, però sempre actuant en la vida social i religiosa, com escau pensar després de veure la seua actuació el dia de la batalla que el portarà a la mort.

El Dr. Mn. Josep Llorens pertany a una de les famílies poderoses de la vila, la dels Llorens, que jugaran un gran i llarg paper en la història del Vila-real dels segles XVIII i XIX, en alguns dels seus components. En la vessant eclesiàstica foren impulsors de la devoció a la Mare de Déu de Gràcia, van fer de la Coveta de l'ermita un lloc de culte, fins i tot amb permís per a la celebració de la santa missa i també seran dels que animaran la construcció del nou temple parroquial, avui l'Arxiprestal.

Mn. Josep Llorens és capellà, fill de Vila-real, doctor en Sagrada Teologia i beneficiat d'una de les capelles de la parroquial, potser ja a l'any 1653 a les seues expenses es construeix l'oratori de la Coveta de l'ermita; va fer obres de restauració, també a les seues expenses, abans de 1698, quan el bisbe de Tortosa, Dr. Fr. Sever Tomàs i Auter, 7 de juny, dóna llicència perquè en aquell lloc es puga celebrar la santa missa. Podem apreciar la seua gran devoció per l'advocació de la Mare de Déu de Gràcia perquè va ajudar amb els seus béns a ressaltar els llocs on la devoció popular situa l'aparició de la Verge al pastoret²².

Aquesta devoció palesa de Mn. Josep Llorens per la Mare de Déu de Gràcia ens dóna a entendre el seu tarannà vila-realenc de veritat. Mn. Llorens fou captat per a la causa de l'arxiduc Carles per un veí de Castelló, Fèlix Puche, amb els Alberola²³ i açò el portarà el dia de la batalla a donar la seua vida, una vida ja a la vellesa, però amb la força encara per defensar les seues lleialtats a la religió, tradició, furs i llibertats.

De **Mn. Josep Manero** sabem que era el degà del Capítol de Beneficiats de la parroquial de Vila-real en aquells anys. El degà solia ser votat per tots els components i açò ens porta a creure que Mn. Manero seria un capellà reconegut i estimat per tots, digne d'ocupar aquell càrrec en la parroquial.

Dels altres capellans que donaren la seua vida el dia de la batalla, **Mn. Baptista Parra, Mn. Jaume Porta i Mn. Tomàs Jordà**, només sabem que eren beneficiats d'aquesta i que el seu benifet seria sobre alguna advocació o capella de l'església, que els obligava al servei d'aquesta mitjançant la celebració de la santa missa, les devocions que s'hi practicaren i l'assistència als actes de cor, juntament amb tots els beneficiats. Fidels al seu ofici isqueren al carrer el dia de la batalla per a unir-se als ciutadans i defensar la causa que creien millor per a la vila.

Entre els que se salvaren de la desfeta fem memòria de **Mn. Vicent Guitart**, del qual sabem que fou vicari temporal durant el Rectorat de Mn. Josep Casanova, va pren-

dre possessió d'algun benifet en la parroquial al març de 1679. Dels altres capellans, per ara només sabem que tenien un benifet en aquesta aquell dia de la batalla.

Repetim la recordança de l'heroi **Mn. Tomàs Cabrera**, que hem anotat abans, per a dir que, després de salvar la vida amb els seus companys, Mn. Tomàs Cabrera seguirà en el seu ofici de beneficiat de la parroquial de Vila-real.

Fem també menció especial del **Dr. Pere Cubero, prevere, vicevicari de la parroquial de Vila-real**, com ell s'anomena en les partides dels llibres sacramentals; gràcies a les seues anotacions en les partides properes al dia de la batalla, tenim documentació i testimoni de primera mà d'aquells fets que avui ens consternen, però ens omplim al mateix temps d'orgull, veient l'actuació de tot un poble unit per la mateixa causa, veïns, clergat i autoritats.

El Dr. Pere Cubero segurament és un capellà fill de Vila-real, que apareix ja el 26 de setembre de 1700 com a vicevicari (coadjutor del rector), encara que a la partida de bateig de 5 de desembre del mateix any es diu "delegat del vicari perpetu", que és el Dr. Florià Fuster de Guimerà. El paper de Mn. Cubero no és solament important per ser el qui dóna fe dels dies atzarosos del gener de 1706 i del dia alegre de l'estança del rei Carles III, l'arxiduc, al convent de Sant Pasqual, honorant la vila amb el títol de Lleial, 9 de març 1707, mitjançant les anotacions en les partides de bateig, cosa que en aquelles circumstàncies, indecises primer i després clarament borbòniques, li podia portar molt de mal (*el mal francés!*), a causa de la claredat amb la qual s'expressa, sinó, i sobretot, perquè li toca sofrir les conseqüències d'aquells dies, en la persecució que pateix el Dr. Florià i el seu tancament en presó per part de la Inquisició. El Dr. Cubero ha de fer front a aquella situació i regir la parròquia, "el vicari perpetu absent", durant quatre anys, fins la presa de possessió del Dr. Francesc Thomeu, 12 de maig de 1710. Sense deixar de ser "el segon", passa a ser "el primer", en funcions de rector i porta la nau d'aquesta església parroquial a bon terme, en els anys en què es pateixen les conseqüències de la desfeta.

Tan bé dirigeix l'església de Vila-real, que de vegades els capellans que inscriuen algun bateig que han celebrat amb la seua llicència, diuen que és "de llicència del Dr. Pere Cubero Ecónomo de esta Iglesia de Villarreal", cas del Dr. Vicent Font el 29 de juny 1708, o "del Dr. Pere Cubero, vicari perpetu", ja al 1709²⁴. A l'inici de l'any 1709 el mateix Dr. Pere Cubero posa aquesta anotació: "Any de 1709... Dr. Florià Fuster vicari perpetu i Dr. Pere Cubero vicari temporal, regent de cura de ànimes (*sic*)". Encara seguirà en el seu servei com a vicari temporal el primer any de la Rectoria del Dr. Thomeu i després donarà pas a altres vicaris, entre ells al Dr. Vicent Font, impulsor de l'edificació de la capella del Crist de l'Hospital i sobretot de l'actual temple Arxiprestal. Al Dr. Cubero l'hem de recordar com a mà precisa i necessària en els moments difícils de la nostra història i donar-li moltes gràcies per testimoniar fidelment, per més que encaridament, sobre els fets d'aquella Guerra de Successió, que afectaren Vila-real.

***

Hem arribat a la fi del nostre estudi i em sembla que ha estat un homenatge a una vila que va patir les inclemències d'una guerra civil en el dret de la lleialtat per una causa, maulets que lluitaren per una tradició, uns furs, una llengua, ben unides a la religió.

Aquest homenatge l'hem volgut expressar mitjançant el paper d'una entitat religiosa que aplegava els sentiments vius de tots els veïns i pels seus capdavanters, aquells capellans, donants a un servei, no sols religiós sinó també social.

De vegades sentim crítiques a l'actuació de l'església, més bé podem dir dels eclesiàstics, en açò o en allò; potser els negaríem el delit, comú amb els crítics, de ser humans o la possibilitat de ser lliures i lluitar per allò que, en aquell, com en aquest, temps i situació, creien d'allò millor o potser i tot únic; però, el que xoca a la nostra discreció és que davant "allò que ens pareix bé en l'actuació dels capellans" ens callem o només ho manifestem entre dents.

Ací hem mostrat la participació eclesiàstica, en persones i en institucions, en aquell dia de la batalla i el seu entorn i hem volgut retre'ls homenatge merescut. Enguany, i dins la recuperació de la memòria d'aquests dies de fa tres-cents anys, com aleshores, el lloc de l'Església de Vila-real al costat del poble, en la valenciana vila-realença de les vertaderes llibertats, no volem que ens el salme ningú!

Mn. Vicent Gimeno i Estornell
Rector de l'arxiprestal Sant Jaume de Vila-real
2006

- 1 A.R. València, Regist. 19, F. 106 v. / Jesús Ernesto Martínez Ferrando : "Catálogo de la Documentación relativa al Antiguo Reino de Valencia. Madrid 1934. Nombramiento de Rector de la Iglesia de Villarreal a favor de Juan Gutiérrez, pariente de Bartolomé Thomé, escribano de ración del Rey D. Jaime I."
- 2 Benet Traver Garcia, *Historia de Villarreal*, cap. XXXVIII, p. 264.- José Mª Doñate Sebastià, *Datos para la Historia de Villarreal*, T. V "Retrato arqueológico de una Iglesia desaparecida (1982)...".
- 3 Diversos autors, *I Llibre de Visites Pastorals dels Srs. Bisbes de Tortosa al Clero de Vilarreal*, 1704.
- 4 D'aquest *Chorus de seients de fusta* no ens resta res, però a la Sagristia de l'Arxiprestal encara es conserva una part mínima (6 seients) del *Chorus* que tancava el presbiteri d'aquesta abans de 1936, amb el *seient dit de misericòrdia*; aquesta última part es traïa del seu lloc en la reforma després del Concili Vaticà II per a deixar obert el presbiteri (1970); potser quan es faça realitat la reforma del presbiteri de l'Arxiprestal podrem veure aquests seients en el lloc adient.
- 5 Diversos autors, *I Llibre de Visites Pastorals*, visites de 1704 i 1714.
- 6 És estrany perquè no apareix sempre, ja que en veritat aquesta devoció és al convent, de manera que a l'Arxiprestal no hi apareixerà altar a sant Pasqual fins l'any 1938, després de la Guerra Civil, quan l'església del sant haurà estat cremada i enderrocada i amb ella el sepulcre amb el seu cos incorrupte, i en aquest nou altar de l'Arxiprestal, l'escultor Pasqual Amorós cisellarà la imatge sepulcral com a reliquiari que guardarà les restes del sant fins el 1952, quan seran traslladades a la cel·la de la nova església de Sant Pasqual.
- 7 Doñate Sebastià, José Maria, *Datos para la Historia de Villarreal*, T V, p. 9 (1982).
- 8 Diversos autors, *I Llibre de Visites Pastorals*: la d'abril 1591 sobre "el reixat de la Capella de la Mare de Déu de Gràcia"; la de 1614 sobre una "Confraria de la Mare de Déu de Larexa" i "Altare Virgines Mariae de Gratia!.- Vicent Gimeno Estornell, *Exagono*, 1999 "Notícies a les Visites Pastorals sobre la Mare de Déu de Gràcia".
- 9 *Revista de Castellón*, 12 de febrer de 1883, Sección Científico Literaria "La Quema de Villarreal".
- 10 Benet Traver Garcia, *Villarreal en la Guerra de Sucesión* (1925) citant "Apuntes de Nebot Climent", que els copia d'un manuscrit de l'època.
- 11 Benet Traver Garcia, *Villarreal en la Guerra de Sucesión* (1925), citant la "Historia en que se cuenta la salida de las Religiosas ..." de Sor Teresa de Jesús Agramunt, religiosa dominica del convent de Vila-real.
- 12 Diversos autors, *I Llibre de Visites Pastorals*.
- 13 Benet Traver Garcia, *Historia de Villarreal*, cap. XLI, p. 303.
- 14 *Revista de Castellón*, 12 de febrer de 1883, Sección Científico Literaria "La Quema de Villarreal".
- 15 P. Rafael Mª López Melús O.C. *IV Centenario del Carmelo en Villarreal*(1993), cap. 9, p. 104.
- 16 Diversos autors, *Llibre I de Bateigs*.

- 17 Diversos autors, *Llibre I de Bateigs* 1707, 10 març.
- 18 Benet Traver Garcia, *Villarreal en la Guerra de Sucesión*, apèndix 7.
- 19 Benet Traver Garcia, Idem, cos del treball p. 18, edició Temes Vila-realencs IV, Ajuntament de Vila-real, 1983.
- 20 Vicent Gil Vicent, *Cadafal*, maig de 2000.
- 21 Diversos autors, *I Llibre de Bateigs i Matrimonis* "Inici any 1710".
- 22 Benet Traver Garcia, *Historia de Villarreal*, cap. LVII, p. 433.
- 23 Vicent Gil Vicent, "Rectors, Maulets i Militars", *Cadafal*, maig de 2000.
- 24 Diversos autors, *I Llibre de Bateigs*, parts: 5 d'abril de 1709, 14 d'abril de 1709.

5

Santiago Vilanova Añó

LES CONSEQÜÈNCIES DE LA GUERRA DE SUCCESIÓ DES DEL PUNT DE VISTA DEMOGRÀFIC

PUBLICACIÓ PATROCINADA PER:

CAIXA RURAL VILA-REAL
FUNDACIÓ

PORCELANOSA®

Sociedad de Fomento Agrario Castellonense, S.A.

COL-LABORA:

Joan Baptista Basset.
Foto cedida per ACPV (Acció Cultural del País Valencià)

LES CONSEQÜÈNCIES DE LA GUERRA DE SUCCESSION DES DEL PUNT DE VISTA DEMOGRÀFIC

Introducció

“Es tractava, en el fons i en la forma també, de constitucionalisme contra absolutisme, de la supremacia de la llei, del control i dels límits del poder del monarca. Es tractava de mantenir, adaptar, renovar i fer útil i pràctic allò que els anglesos acabaven d’aconseguir amb la seva revolució, i que els neerlandesos tenien ja consolidat: una altra forma de modernitat”

Joan F. Mira. “Les Corts de 1705”
Periòdic *AVUI*. Dissabte 3 de desembre de 2005

Aquestes paraules del que segurament és el més lúcid dels intel·lectuals valencians actuals, J.F. Mira, resumeixen a la perfecció quin fou el caràcter històric de l’enfrontament que ara coneixem com a Guerra de Successió i que, per a la nostra ciutat en concret, tantíssima importància tingué. Es tractava, en efecte, d’un enfrontament entre modernitat i absolutisme, si és que hem de fer cas de les més recents investigacions i interpretacions dels historiadors catalans. Però ara i ací, en aquest article el que correspon és analitzar com va afectar la guerra als vila-realencs de l’època en aquells esdeveniments més íntims de la vida humana: la concepció i el naixement, d’una banda, i de l’altra, la matrimonialitat.

Demografia en temps preindustrials

Els dos esdeveniments més importants de la vida de les persones són, com és lògic, el naixement i la mort. Els demògrafs ens hem dedicat a efectuar estudis que ens aporten informació sobre aquests esdeveniments i, per als temps anteriors a la societat industrial, hem analitzat en profunditat les sèries de naixements i defuncions que s’hi produïen a llocs determinats, en aquest cas a Vila-real. La font per efectuar aquests estudis han estat els anomenats *quinque libri*, els llibres de registres parroquials que els responsables de l’Església catòlica ordenaren portar a totes les parròquies després del Concili de Trento celebrat a la meitat del segle XVI.

Per al cas de Vila-real el problema més greu amb el qual ens trobem en els anys inicials del segle XVIII, que és el moment de la Guerra de Successió, és el fet que no hi apareix als arxius de l’església de Sant Jaume el Llibre de Defuncions de cap any del segle XVIII i per tant, ens és impossible analitzar amb profunditat les crisis de sobremortalitat que s’esdevingueren al llarg d’aquest període.

Sí que comptem, però, amb el Llibre de Batejos més antic de tota la sèrie de la història local que comença l’any 1677 i acaba l’any 1715. És el paginat amb el núm. 1.

També comptem amb un altre factor favorable: l’enorme importància i l’enorme seriositat dels treballs que els investigadors universitaris valencians han dedicat en els

darrers anys a treballar les crisis demogràfiques (de mortalitat i de desnatalitat) que han afectat el País Valencià. I especialment els treballs de Joan S. Bernat i de Miquel A. Badenes¹. Aquests investigadors publicaren fa un temps el que és -per ara- un dels més destacats estudis realitzats a tot la Península Ibèrica sobre el que hom anomena *Crisis of Mortality Agregate (CMA)* o Crisis Agregades de Mortalitat. El CMA és la suma, per períodes de 25 anys, dels valors de totes les crisis hagudes en cada quart de segle, mesurades com el percentatge en el qual la mortalitat d'un any se separa de la dels cinc anys anteriors i els 5 posteriors. Estem davant d'una crisi si aquest percentatge de sobremortalitat supera el 50%.

El que feren Bernat i Badenes fou no solament analitzar amb detall les CMA ocorregudes al País Valencià, sinó també les anomenades crisi de desnatalitat i les anomenades crisis de matrimonialitat per a un període que va des del 1656 fins al 1850. Després en veurem els resultats.

La conjuntura demogràfica valenciana a principi del segle XVIII

La crisi demogràfica dels anys 1706-1712 fou conseqüència directa dels esdeveniments de la Guerra de Successió, però no tant per les morts als camps de batalla o pels morts a causa de la repressió, com per les destruccions (el cas de Vila-real), el desordre en la producció agrària, la propagació de malalties infeccioses (sobretot el tifus exentemàtic) i les dificultats comercials.

Les activitats militars eren factors de primer ordre en el desencadenament de les crisis. Els exèrcits i els seus seguicis constituïen una forma clara de migracions; amb una disciplina relaxada i uns hàbits d'allotjament que posaven els soldats en contacte directe amb la població civil, era molt habitual que les malalties contagioses, contra les quals no hi havia remei, es transmeteren amb molta facilitat.

Les bactèries necessiten vectors, agents transmissors, però els llauradors de l'Europa de l'època, del nord i del sud d'Europa, eren molt sedentaris, tot el contrari del que passava amb els soldats que es movien per tot arreu, especialment els mercenaris. A més els militars vivien de la rapinya dels productes d'aquells llocs que recorrien, la qual cosa produïa fam i, per tant, major vulnerabilitat de les poblacions davant les malalties. Però no solament es movien els soldats, també es movien les seues cavalleries, que compartien estables -no sempre- amb les del llauradors locals.

Un altre problema que s'afegia era el de la lleva forçosa; en efecte, molts braços de gent jove eren mobilitzats en temps de guerra puix se'ls emportaven a les campanyes i, a l'època de la sega i de la sembra, la manca de braços provocava dificultats greus encara que les dones s'hi posaren totes a fer feines del camp, cosa que, d'altra banda, ja estaven avesades.

Tornant al cas valencià, els resultats de tot aquest procés foren els següents :

QUADRE NÚM. 1

Fluctuacions greus i crisis demogràfiques al País Valencià entre 1706 i 1712

Anys	Defuncions		Naixements		Matrimonis	
	Int.	Ext.	Int.	Ext.	Int.	Ext.
1706	80'7	30'9	- 30'7	16'9	- 61'5	37'5
1707	194'2	74'2	-47'4	34'9	-	-
1708	148'4	27'4	-	-	-	-
1709	-	-	-57'3	21'6	-62'3	28'8
1710	91'5	16'2	-43'2	35'8	-57'0	23'9
1711	-	-	-	-	-	-
1712	-	-	-32'1	23'1	-	-

FONT : Bernat i Badenes : *Cronologia, intensidad y extensión de ...* p. 547-548

Això què significa? La intensitat de la crisi (Int.) fa referència al percentatge de morts per damunt de la mitjana. Per exemple 1707 fou un any d'una intensitat brutal, mentre al 1711 no hi hagué crisi de sobremortalitat. L'extensió (Ext.) fa referència al percentatge de localitats analitzades (totes aquelles que tenen dades disponibles) que sofreixen el fenomen: per exemple el 1707 un 74'2% de casos analitzats sofriren una crisi de sobremortalitat.

Pel que fa a les defuncions, val a dir que aquests anys són els més durs de tota la història demogràfica valenciana des que es tenen dades, més durs que les fortes crisis de sobremortalitat provocades el 1834 i el 1885 pel còlera morbo i solament comparables a la forta mortalitat provocada per la Guerra Civil encetada pel franquisme al segle XX.

Pel que fa als naixements, observem que parlen els autors de crisi de desnatalitat quan aquesta és inferior en un 25% a la mitjana dels anys analitzats; així, per exemple, el 1707 nasqueren un 47'4 per cent menys de nadons que la mitjana, però això estava afectat i induït pel fet que la matrimonialitat l'any anterior (1706, any de la crema al nostre poble per exemple) ja havia estat un 61% i escaig per sota de la mitjana.

Una vegada compresos aquests fets, cal afegir que la xifra global de morts ocasionats per la Guerra de Successió que Bernat i Badenes s'atreveixen a apuntar fou de 30.000. Una quantitat de víctimes que s'acosta molt als 28.000 que Manel Ardit, el prin-

cipal historiador valencià actual dóna en el seu llibre fonamental *Els homes i la terra del País Valencià (segles XVI-XVIII)*³. Tot plegat, una i altra xifra suposarien al voltant d'un set per cent de la població valenciana de l'època que es trobava sobre els 400.000 habitants. La guerra va paralitzar així un creixement demogràfic molt i molt fort que es produïa aquí, vull dir a tota la façana mediterrània de Barcelona a Alacant, si més no, des de 1675.

Com calcular els habitants totals de la vila?

Sempre es fa difícil esbrinar quanta gent hi havia en un lloc determinat en els temps anteriors a la instauració dels censos moderns. Cal tenir present que els recomptes de població que efectuava la monarquia gairebé sempre obeïen a motius fiscals (treure diners als súbdits) de manera que els pobles procuraven ocultar una part dels habitants que hi havia. D'altra banda, la dificultat també està en el fet que quan es donen xifres es parla en focs o veïns, que són en realitat cases o famílies i sempre és molt complex transformar en habitants el nombre de veïns. Quasi sempre els demògrafs han utilitzat un coeficient de transformació de 4 o 4'1 per passar el nombre de veïns a habitants.

En tot cas, podem donar per molt allunyada de la realitat la xifra que esmenta Cavanilles a finals del XVIII, en el seu llibre *Observaciones sobre la Historia Natural...*³. Ell en concret diu "de modo que en 1713 apenas llegaban a 300 sus vecinos" (p. 108); si això ho passàrem a habitants tindríem una població de 1.200 a 1.300 habitants i això és massa baix. I és massa baix perquè no s'adiu amb el nombre de naixements de l'època. Si comptem que en la dècada de 1706 a 1715 la mitjana de naixements fou de 113 per any, acceptar els habitants que dóna Cavanilles ens situaria en taxes brutes de natalitat del 90%, del tot impossible.

És més lògic actuar a l'inrevés. Suposar una taxa de natalitat bruta del 40% com a mínim i del 50% com a màxim i calcular quina podria ser la població total en dos moments, un moment anterior al conflicte i un de posterior.

Per al 1700, inici de segle, trobem que la mitjana dels deu anys de naixements que van del 1695 al 1704 és de 152; per tant, la població total podria anar dels 3.100 habitants com a mínim fins als 3.800 com a màxim.

Per al 1714, moment posterior al conflicte, trobem que la mitjana de deu anys de naixements que van del 1710 al 1719 és de 121'8; **per tant, la població podria oscil·lar entre un mínim de 2.450 habitants si calculàvem una natalitat altíssima del cinquanta per mil i un màxim de 3.040 habitants amb una natalitat del quaranta per mil.**

És a dir, tant en un cas com en un altre la població havia perdut un mínim de 650 habitants i un màxim de 740 habitants en el període que va de 1700 a 1714. Per tant, **la sotragada de la guerra havia estat molt i molt intensa. Hom hauria perdut gairebé un vint per cent de la població, com així ho reflecteixen els naixements.**

Les crisis de desnatalitat a la ciutat de Vila-real

Ja ho comentàvem abans: la impossibilitat de treballar amb el Llibre de Defuncions obliga a analitzar exhaustivament el Llibre de Batejos i matrimonis d'aquest període. Cosa que hem fet.

Abans d'iniciar un repàs detallat de les dades convé recordar que en aquest període de la història d'Europa anterior a la modernitat, el que anomenem cicle demogràfic antic, el comportament de la natalitat no es veu alterat per cap mena de restricció no natural, per cap mètode anticonceptiu, que no siga estrictament l'abstinència sexual⁴. En societats agràries amb una forta presència psicològica i autoritat del poder eclesiàstic sí que hom detecta que en l'època QUARESIMAL les concepcions (els naixements vénen nou mesos després) són menors i això ja ho posàrem de manifest per al cas de Vila-real en el nostre estudi *Gent d'ahir*⁵. És per aquest motiu que la natalitat efectiva s'acosta molt a la natalitat natural plena, en condicions "normals", en condicions d'absència de crisi. Això vol dir que podem trobar taxes de 40 a 50 nascuts per cada mil habitants, quan en l'actualitat la taxa de natalitat es troba al voltant del 10 o 12 per mil.

Començarem per assenyalar els naixements que figuren al llibre de l'Arxiu entre 1677 i 1720.

QUADRE NÚM. 2

Any	Naix.	Any	Naix.	Any	Naix.	Any	Naix.	Any	Naix.
1677	120	1681	104	1686	107	1691	127		
1678	101	1682	117	1687	113	1692	131		
1679	112	1683	104	1688	115	1693	139		
1680	108	1684	99	1689	132	1694	126		
		1685	120	1690	116	1695	165		
.....									
Any	Naix.	Any	Naix.	Any	Naix.	Any	Naix.	Any	Naix.
1696	...145	1701	...158	1706	...130	1711	...126	1716	...121
1697	...124	1702	...170	1707	...118	1712	...88	1717	...115
1698	...152	1703	...148	1708	... 70	1713	...105	1718	...146
1699	...151	1704	...159	1709	...110	1714	...123	1719	...132
1700	...150	1705	...154	1710	...114	1715	...147	1720	...140

Nota: el 1720 encara no s'havia aconseguit un nivell de naixements semblant al de 1700.

Podem veure clarament que hi ha dos anys en els quals la crisi de desnatalitat en l'àmbit local es deixa sentir: són 1708 i 1712. Alguna cosa degué passar que s'hi reflexà de manera tan clara en el comportament vital dels nostres conciutadans i conciutadanes.

De quina manera va afectar la guerra els batejos ?

Penseu que en aquell moment tots els nens i nenes són batejats i ho són en les quaranta vuit hores següents al seu naixement, puix saben que el risc de mort és molt alt.

El més adequat serà reproduir la sèrie històrica dels batejos anotats a l'Arxiprestal, mes a mes, entre 1701 i 1715. Aquesta sèrie és la segona vegada que la publiquem, però en l'altra ocasió, l'any 1997 ho vaig fer en una revista *-Paideia-* de molt escassa difusió.

QUADRE NÚM. 3

ANY	ABR. GEN.	MAIG FEB.	JUNY MARÇ	JULIOL ABR.	AG. MAIG	SET. JUNY	OCT. JULIOL	NOV. AG.	DES. SET.	GEN. OCT.	FEB. NOV.	MARÇ DES.
1701	12	19	22	19	14	11	11	4	9	13	7	17
1702	19	21	23	16	15	11	10	10	4	14	16	11
1703	8	13	21	12	13	7	13	7	12	13	17	12
1704	18	10	11	13	14	13	10	8	10	14	19	19
1705	10	16	18	13	20	11	11	12	12	9	11	11
1706	13	12	19	10	13	17	6	18	8	1	5	8
1707	15	19	14	12	4	12	7	5	10	8	7	7
1708	2	6	4	8	7	7	4	8	10	6	6	6
1709	7	11	7	19	13	12	3	12	5	10	5	6
1710	7	10	11	10	17	6	8	8	7	12	9	9
1711	8	7	13	19	15	9	6	10	8	10	15	8
1712	12	13	8	14	10	4	8	3	5	2	4	5
1713	9	8	17	7	6	17	6	11	6	5	7	6
1714	11	12	12	12	10	15	5	12	8	7	10	9
1715	12	15	19	12	16	9	16	5	9	10	8	16

- Subratllat → Concepcions
- Negreta → Batejos / naixements

L'any de major nombre de batejos d'aquests que presentem és el 1702, amb 170, i el de menor natalitat és 1708 amb 70 naixements. Per tant les oscil·lacions foren molt i molt fortes. M'agradaria que ens fixarem en el 1706, l'any de la crema, del qual ara recordem el tercer centenari. Al mes d'octubre d'aquell any va nàixer solament una persona, concretament una nena, i el capellà, que en aquells anys és el prevere Pere Cubero, anota a peu de pàgina el següent :

“Hic mensis respondit januario, in quo accidit exidium et irruptio facta ab inimicis”.

La qual cosa vol dir “aquest mes correspon al mes de gener (en les concepcions), en el qual ocorregué l'exili i la invasió (irruptio diu) feta pels enemics”.

FONT : *Llibre de Batejos*, núm. 1, sense paginar, església Arxiprestal.

El clergue vol deixar clar que el fet que ell haja anotat tan pocs batejos no és pel motiu que ell mateix haja fet malament la seua tasca, és que no hi ha hagut batejos, puix les dones de Vila-real no han parit. Però és que si ens fixem en el mes de novembre naixen cinc persones i al desembre, vuit; quan en els anys anteriors, diguem-ne de normalitat, de no-conflicte, els que naixien oscil·laven entre onze i divuit. **És a dir, de fet, mols matrimonis estaven trencats, els marits no es trobaven a les seues cases, havien fugit o se'ls havien emportat presoners.**

Convé recordar en aquest lloc que no solament moriren més de dues-centes cinquanta persones en la crema del dotze de gener (gairebé tots ells homes), és que hi hagué més de cent cinquanta presoners que foren portats a Requena i durant quatre mesos no retornaren a les seues cases. Es tracta *de l'exidium* del qual parla el clergue Pere Cubero. No es pot minimitzar un fet com aquest, com alguns des de la ignorància de les fonts coetànies han tractat de fer.

El cas del prevere Pere Cubero és digne de destacar en la història local. Les seues observacions són força interessants. Així el 17 de gener de 1706 ha anotat al mateix Llibre de Batejos :

“A dissat de Janer de mil setsens sis yo Dn Pere Cubero Prere Vicevicari a la Iгла parrot de Vilarreal bategi a Pasqual Jaume fill de Jaume Llop y de Maria Palomares con^y foren padrins Joseph Llop y Vicenta Llop tots dttà naixqué a 16 de dit en lo dormitori de Sant Pasqual per la consternació dels soldats que feren sacó y crema de esta Vila y dagolla dich los soldats de Phelip quint avent entrat de pau fingida”.

FONT : *Llibre de Batejos*, núm.1, sense paginar, església Arxiprestal.

I voldria detenir-me en aquest paràgraf, enormement interessant per a la nostra història local, en haver estat anotat a cinc dies dels fets del 12 de gener. La ciutat està cremada i les parteres s'han hagut de refugiar al convent de Sant Pasqual, que els dóna aixopluc. Una de les dones del poble, Maria Palomares ha donat a llum un xiquet que rep el nom dels dos patrons de la vila, Pasqual i Jaume; és una forma d'agraïment als que han protegit mare i fill, tot i que el pare de la criatura és també Jaume.

Però més interessant és encara l'anotació “que feren sacó y crema de esta Vila y dagolla”, és a dir, que passaren la ciutat a sang i foc, tal com també relaciona la religiosa sor Teresa de Jesús Agramunt, del convent de les dominiques de la nostra ciutat i que serveix de base per a Benet Traver en el seu llibre *Villarreal en la Guerra de Sucesión*. Però és que, a més, Pere Cubero afegeix “**avent (sic) entrat de pau fingida**”, segurament fent referència a l'estratagema que el comte de las Torres féu servir d'enviar per endavant un emissari, un tal coronel Amézaga, que s'introduí a la vila en falsa actitud de pau i que

una vegada a dintre donà l'avis a les tropes borbòniques per avançar i atacar la ciutat, que es negava en redó a obrir les seues portes als botiflers.

El mateix Pere Cubero anotarà al mes de març de 1707, en el Llibre de Batejos, una referència sobre l'estada a Vila-real de l'arxiduc Carles d'Àustria.

“A deu de Mars de mil setsens y set yo Dn Pere Cubero Prebe Vicevicari de la Iгла Parral de Vilarreal bategi a Vicent Carlos fill de Frances Carda y Jusepa Pitarch cony foren padrins Vicent Cantavella y Madalena Penida tots d'tta naixque a nou dia que estava el Sr Carles Tercer Rey de España en esta Vila y li donà el titol de Lleal. Aposentat en lo convent de Sant Pasqual”.

FONT : *Llibre de Batejos*, núm. 1, sense paginar, església Arxiprestal.

Donar-li el títol de lleial a la ciutat, d'altra banda, és el mínim que podia fer el monarca després del que havien sofert l'any anterior els seus habitants en la defensa aferrissada de la ciutat. Què feia el monarca aquí? Segurament reclutar voluntaris. I com arribem a aquesta conclusió? Un mes després de l'anotació que acabem de transcriure, el 25 d'abril del 1707, la Batalla d'Almansa provocaria la caiguda definitiva del Regne de València a mans dels borbònics.

Però lliguem els fets polítics o bèl·lics i els demogràfics. Hem dit abans que l'any més fort de desnatalitat de tots els analitzats fou 1708, l'any següent a la Batalla d'Almansa, quan nasqueren solament setanta persones (dos al gener, sis al febrer, quatre al març i així fins a les primeries de l'any següent). Val a dir que en tota l'anotació de batejos que coneixem a Vila-real, i que va des del 1677 fins ara, **mai en un any el nivell de naixements ha estat tan baix, solament se li acostava 1712 (vegeu quadre núm. 2).**

Si analitzem amb més detall veiem que el problema és especialment greu en el primer quadrimestre de l'any 1708, quan nasqueren solament vint persones. **Els naixements d'aquests mesos de gener a abril de 1708 corresponen a les concepcions de nou mesos abans (abril-juliol de 1707) precisament els mesos de la Batalla d'Almansa i següents.**

Això ens permet afirmar que molts homes joves de Vila-real, en edat de prendre les armes, es devien trobar enrolats a les tropes de l'arxiduc Carles i participaren activament en els fets d'Almansa (25 d'abril de 1707), de manera que moltes parelles de la nostra ciutat, de fet, es trobaven trencades. Això és el que ens diu l'anàlisi de la microhistòria.

Per fer-nos una idea més exacta de l'excepcionalitat d'aquesta situació només cal comparar les vint persones que naixen en el primer quadrimestre de 1708 amb les seixanta del primer quadrimestre de 1707 i amb les **quaranta-quatre**, més del doble, del mateix període de 1709, encara en una situació bèl·lica excepcional. A l'exèrcit de l'època del bàndol maulet, dels resistents valencians contra el que consideraven l'invasor borbònic, es trobaven molts llauradors voluntaris i no era estrany que quan la situació mig s'apaivagava els llauradors es reincorporaren a les seues poblacions, puix la terra no podia quedar sense braços massa temps.

Només voldria acabar esmentant en aquesta anàlisi de la desnatalitat que hi ha un període especialment conflictiu en la manca de naixements i correspon al segon semestre de 1712, en el qual naixen solament 27 persones que corresponen a les concepcions produïdes entre octubre de 1711 i març de 1712. Per quin motiu? Es fa difícil de dir. Nova participació intensa d'homes casats en els esdeveniments bèl·lics que es produeixen en el nord del Regne de València en aquests mesos? Segurament.

L'anàlisi de la matrimonialitat a la ciutat de Vila-real : 1700/1715

Abans d'iniciar amb detall l'estudi de la matrimonialitat en aquests anys de crisi convé assenyalar un fet: les anotacions de les dades referides als matrimonis a Vila-real en aquests anys no són molt acurades, pel que fa a les dades concretes dels contraents, així per exemple rarament es constata l'edat de la dona i de l'home fins a les partides de ben avançat el segle XIX. Per al cas de Vila-real així ho constaten els bisbes quan fan les visites preceptives a la parròquia:

“A cinco del mes de Marzo de mil setecientos y quatro hallándose en dicha Villa el Ilmo y Rmo Señor Dn Julius José García Escalona... y allo que en el no se anota quando uno de los contrayentes no es de algun lugar y en el se han conido (sic) –conocido- las amonestaciones que el Santo Concilio Tridentino manda y si de ellas ha resultado algún impedimento. Por lo que su Ilma manda al Vicario de esta Iglia que en adelante lo anote y lo firmo Su Ilma – que Dios Gee”.

El fet del matrimoni⁶ té un component sociològic que no cal perdre de vista i que el diferencia dels altres dos -naixements i morts- i és que es pot decidir lliurement el moment per part del cònjuges en gairebé totes les ocasions. Ja en un altre lloc procedíem a estudiar l'estacionalitat al llarg de l'any dels matrimonis⁷. No és això el que ens interessa ara, sinó més aviat procedir a analitzar si hi hagueren crisis de matrimonialitat en els anys estudiats :

QUADRE NÚM. 4

Nombre total de matrimonis i mitjana mòbil quinquennal

ANY	NOMBRE DE MATR.	MITJANA MÒBIL QUINQUENNAL
1701	30	33
1702	9	28
1703	30	28
1704	24	28
1705	26	31
1706	33	32
1707	38	34
1708	37	33
1709	32	31
1710	23	31
1711	24	31
1712	38	33

Font : *Llibre de Batejos i Matrimonis*. Núm 1. APV. Elaboració pròpia

Voldríem cridar l'atenció sobre dues qüestions. D'una banda, que trobem dos anys en els quals hi ha crisi de matrimonialitat, són els anys 1710 i 1711. En el cas del primer coincideix també amb les dades de Badenes i Bernat que aportàvem al quadre núm 1. No són crisis molt fortes puix els matrimonis descendeixen un 26 i 25% respectivament respecte del que era normal en aquests anys; però sí que cal fer notar de quina manera la minva de matrimonis en un moment en el qual la guerra encara es troba en eferescència a les terres del nord del País (campanyes a Vinaròs) provocarà una baixa de la natalitat l'any següent, 1712, en el qual naixeran solament 88 persones (veure quadre núm. 2). Els efectes demogràfics de la guerra es deixen notar sis anys després de la crema; una dada que confirma la forta participació dels maulets de la ciutat en els esdeveniments bèl·lics com ja apuntava Vicent Gil al seu llibre *Una societat trencada*.

L'altra qüestió que caldria assenyalar és l'elevat nombre de matrimonis que es produeixen l'any 1707, l'any següent a la crema de la ciutat. En fan un total de 38.

Com s'explica aquest fet? Caldrà analitzar el nombre de vidus i vídues que es casaren l'any següent a la catàstrofe dels fets luctuosos de la vila. Hem efectuat aquesta anàlisi i la detallem a l'annex núm. 2.; ho hem fet per als anys 1707 i 1708 i la primera cosa que cal constatar és l'elevada proporció de matrimonis en els quals un contraent o tots dos són vidus: en concret el 47% l'any 1707 i el 59% l'any 1708, un any aquest en què es deixa notar una crisi de desnatalitat, com abans apuntàvem. Si pensem que a l'antic règim demogràfic la proporció de vidus /vídues que matrimoniaven solia ser el vint-i-cinc per cent, això ens posa de manifest la crisi que es patia en aquests anys.

Però com s'explica aquesta elevada proporció? Molt senzill, en la meitat dels matrimonis en els quals hi ha implicats vidus o vídues eren **vídues que havien patit la mort del seu cònjuge en la data nefasta del 12 de gener del 1706**. I més encara, l'any 1708 dotze matrimonis dels 37 que s'hi anoten globalment (amb fadrins i donzelles inclosos) tenen com a protagonista una vídua que va perdre el marit el gener de dos anys abans.

Aquesta era una forma normal d'actuar en temps antics; calia refer ràpidament les unions conjugals per dos motius, en primer lloc pel sentiment de nínxol buit que quedava en una petita comunitat llauradora que havia patit una sotragada com aquella. Però hi havia una raó econòmica: qui treballaria, sinó, les terres d'una vídua? Posem un cas que ho explique. El 20 de febrer de 1708 trobem el casament de Lluch Giner i Thomasa Palos que són vidus respectivament de Josepa Bellayre i de Juan Bellayre, ell per cert mort a la crema, tots dos germans; és a dir, que es casaven els dos cunyats i d'aquesta manera el patrimoni rural (i també el sentimental, clar, pensem en els fills que a la vegada són cosins germans) familiar es reagrupava.

Aquesta forma d'actuar de les societats antigues permetia que les crisis de natalitat no foren massa persistents en el temps, era el mecanisme normal de refer el conjunt d'individus de la comunitat rural. A més, pensem que un vidu o vídua té el més important per seguir la seua vida: la casa, no és com els fadrins i donzelles que es casen per primer cop, que necessiten, adés i ara, fer un esforç per trobar un cau físic on establir-se. Si no poden, lògicament, romandran amb la família extensa.⁸

Aquest era el mecanisme normal en aquests temps, ací a la Plana i a tota l'Europa de l'època.

Conclusions sempre molt provisionals

Com en tots els casos a les anàlisis que fem des de les ciències socials les conclusions sempre són molt provisionals, però això no vol dir menys certes. Primer de tot val a dir que cal adreçar-se als documents originals, sempre que puguem als coetanis dels fets, als autèntics testimonis. No tenen pràcticament cap vàlua les opinions dels historiadors romàntics de cent anys després dels successos. I en aquest aspecte val la pena remarcar que el llibre de naixements i matrimonis és un coetani estricte dels fets. Tot i que el clergue puga tenir, com és lògic, les seues opinions sobre els fets.

En segon lloc, cal dir que s'ha d'anar a les anàlisis científiques, en aquest cas econòmiques, que en demografia han arribat a tenir una validesa molt contrastada, com és en aquest cas l'estudi de les CMA. Tan de bo arribàrem a recuperar el *Llibre de Defuncions*, però això no ha estat possible.

En tercer lloc i molt clarament, vull afirmar que les conseqüències demogràfiques foren molt greus. Unes morts provocades pel conflicte (en una valoració que considere molt prudent) que representaren al voltant d'un nou al deu per cent de la població són repercussions greus que es deixaren sentir fins al 1720 com a mínim. I més encara, la població de Vila-real entre 1700 i 1715 havia disminuït un vint per cent el total dels seus efectius (com ho demostra l'evolució dels naixements), possiblement també perquè va patir un efecte emigratori difícil de quantificar.

El fet que després de 1720 el poble es refés des del punt de vista demogràfic i econòmic (cosa que passa també al conjunt del País Valencià)⁹ no és un obstacle per considerar que Vila-real va patir de debò l'embat de la guerra. És gairebé segur que els anys de 1706, de 1707, de 1708 i de 1712 el nombre de morts a la vila fou superior als naixements, és a dir, es produí una crisi demogràfica en sentit estricte, i per això són certes les paraules de l'il·lustrat Cavanilles: "Villa-real padeció infinito en las guerras de sucesion" (*Observaciones*, p. 108). El que ocorria és que la societat de l'antic règim demogràfic tenia mecanismes molt efectius de superar en un termini relativament breu les crisis; ho feia bàsicament amb el mecanisme de la sobrematrimonialitat, és a dir, els nínxols buits de parelles reproductives s'omplien ràpidament mitjançant el recurs de casar fadrins o fadrines amb vídues i vidus o bé aquests entre ells, tant del mateix poble com de gent d'altres pobles de la comarca, com demostra el registre de matrimonis. D'aquesta manera, es recuperava de manera relativament ràpida el nivell de naixements anterior al conflicte (guerra o epidèmia) que la societat havia sofert. Aquesta és una manera d'actuar que es produïa a tot Europa i que els demògrafs coneixen força bé.

Si amb aquest treball, en definitiva, contribuïm a donar a conèixer un poc millor els fets i les conseqüències d'aquell gener de 1706, ens donaríem per satisfets.

1. Bernat Martí i Badenes Martín, "Cronología, intensidad y extensión de las crisis demográficas en el País Valencià (siglos XVII-XIX)." Dintre *Estudis sobre la població del País Valencià*, vol. I, p. 537, Edicions Alfons el Magnànim, 1988.
2. Ardit Lucas, M., *Els homes i la terra del País Valencià (segles XVI-XVIII)*. Curial edicions, Barcelona. 1993.
3. Antonio Josef Cavanilles, *Observaciones sobre la Historia Natural, Geografía, Agricultura, Población y frutos del Reyno de Valencia*. Edició facsímil. Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Castellón, 1991.
4. Wrigley, E.A., *Historia y población*. Especialment el capítol 4. "Sociedad y economía en las sociedades preindustriales". Editorial Crítica, Barcelona, 2a edició, 1985.
5. Vilanova Añó, S., *Gent d'ahir: Evolució demogràfica de Vila-real de la fundació a la Guerra del Francés*, Vila-real. Ajuntament de Vila-real, 1988.
6. Per una anàlisi acurada de la relació entre matrimoni i fecunditat a l'època preindustrial veure Wrigley, obra esmentada, p. 116 i seg. L'autor afirma "el acto del matrimonio es de los que, necesariamente, presiden el complejo total de la conducta social". Una opinió que comparteix també Livi Bacci : "El matrimonio es el corazón de los sistemas demográficos del antiguo régimen. En casi toda Europa (...) el matrimonio otorga una especie de titularidad para la reproducción". Livi Bacci, M, *Historia de la población europea*. Crítica. Barcelona, 1998, p. 104.
7. Vilanova Añó, S., *Ibidem*.
8. Per a una anàlisi de la família en l'àmbit europeu en temps històrics veure Goody Jack, *La familia europea*. Edit. Crítica, Barcelona. 2001.
9. Pérez Garcia i Ardit Lucas. "Población Valenciana en la Edad Moderna". Dintre *Estudis sobre la població del País Valencià*, vol. I, p. 211. Edicions Alfons el Magnànim. València, 1988. Aquests autors afirmen que per explicar el fort creixement de la població valenciana entre 1720 i 1780 cal fer esment d'una densitat de població de partida especialment baixa, al voltant del 20h./Km i també d'una relació entre població i producció agrícola molt favorable al llarg de la centúria. Si a això afegim una baixa incidència de les crisis de mortalitat en aquest període i una aportació immigratòria important (tot i que molt difícil de quantificar per ara), tot plegat explicaria que el Regne de València al segle XVIII gairebé multiplicara per dos i mig el conjunt de la seua població.

Annex I

RELACIÓ DE MATRIMONIS CONSIGNATS AL LLIBRE NÚM. I DE BATEJOS I MATRIMONIS CELEBRATS A VILA-REAL ELS ANYS 1707 I 1708

ANY 1707

Mes	Dia	Estat civil anterior	Figura a la relació de difunts
Gener	2	Fadrí / Donzella	
Gener	4	Fadrí / Donzella	
Gener	7	Fadrí / ?	
Gener	18	Vidu / Vídua de Jordi Bellmunt	NO
Febrer	7	Fadrí / Donzella	
Febrer	7	Fadrí / Donzella	
Febrer	7	Vidu / Vídua de Juan Campos	NO
Febrer	15	Fadrí / Donzella	
Febrer	23	Vidu / Vídua de Fco. Cabedo	SÍ (43)
Març	2	Vidu / Vídua de Vicent Cantavella	SÍ (236)
Març	4	Fadrí / Vídua de Joseph Bosquet de Monserrat	SÍ (120)
Abril	10	Vidu / Vídua de Pere Beltrán	NO
Abril	18	Vidu / Donzella de Belchite Aragón	
Maig	2	Fadrí d'Almassora/ Vídua de Joseph Bellmunt	SÍ (165)

Maig	3	Fadrí / Vídua de Joseph Climent	SÍ (73)
Maig	3	Vidu / Donzella	
–apareixen a continuació consignades dues partides de bateig–			
Juny	29	Fadrí / Donzella	
Juliol	25	Vidu / Donzella	
Juliol	31	Fadrí (<i>en lo llit de mort</i>)/Donzella	
Agost	18	Fadrí de Vistabella / Donzella	
Agost	25	Fadrí / Donzella	
Agost	25	Vidu de Maria Pesudo / Vídua d'Anthoni Rochera	NO
Setembre	26	Fadrí / Donzella	
Setembre	28	Fadrí / Donzella	
Setembre	28	Fadrí / Vídua de Josep Albella	SÍ (152)
Octubre	2	Fadrí / Donzella	
Octubre	2	Fadrí / Donzella	
Octubre	10	Fadrí / Donzella	
Octubre	27	Fadrí / Donzella	
	?	Fadrí / Donzella	
Octubre	31	Fadrí / Vídua de Calistro Gombau	(SÍ) (31)
Novembre	7	Il·legible/ Donzella	
Novembre	13	Fadrí / Vídua de Joseph Boscà (?)	NO
Novembre	20	Fadrí / Donzella	
Novembre	21	Vidu d'Agna M ^a Chiva de Borriana/ Donzella	
Desembre	4	Vidu/ Vídua de Pasqual Moreno	
Desembre	22	Vidu de (?) / Vídua de Barthomeu Franch	SÍ (16)
Desembre	24	Fadrí / Donzella	

Resum de 1707 : Total de matrimonis consignats : 38

Matrimonis en els quals un dels contraents o tots dos són vidus: 18; és a dir, el 47%.

Matrimonis en els quals es consigna que la vídua ho era de persona que morí en la crema de Vila-real : 8. És a dir, el 21% dels matrimonis ho són perquè s'ha casat la dona que va perdre el marit a l'incendi.

ANY 1708

Gener	no hi ha consignats matrimonis		
Febrer	3	Vidu de M ^a Carbó d'Almassora/Vídua de Juan Ortells Major	SÍ (115)
Febrer	7	Fadrí / Donzella	
Febrer	16	Fadrí / Donzella	
Febrer	20	Vidu de Jusepa Bellayre/Vídua de Juan Bellayre	SÍ (78)
Febrer	26	Fadrí /Donzella	
Març	No hi ha consignats matrimonis		
Abril	11	Vidu de Mariana Thomás / Vídua de Vicent Colomina	NO
Maig	No hi ha consignats matrimonis		
Juny	8	Fadrí / Donzella	
Juliol	22	Vidu d'Elena Cerdà /Vídua de Batiste Insa	SÍ (20)(21)
Agost	2	Fadrí /Donzella	

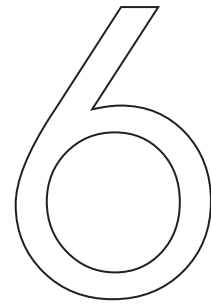
Agost	15	Vidu d'Angela Eiximenis/ Vídua de Joseph Gorris	SÍ(128)
Agost	15	Fadrí / Donzella	
Agost	23	Vidu de Gertrudis Noel / Vídua de Thomas Rius	NO
Agost	26	Fadrí / Donzella	
Setembre	2	Vidu de Lluïsa Llusà / Vídua de Joseph Melchor	NO
Setembre	2	Vidu de Theresa Miró / Vídua de Balthasar Cabrera	SÍ (14)
Setembre	2	Fadrí / Donzella	
Setembre	6	Vidu de Maria Amorós / Vídua de Joseph Ferrer	SÍ (158)
Setembre	10	Fadrí / Donzella	
Setembre	17	Fadrí/ Vídua de Vicent Aragón SÍ (243)	
Setembre	17	Vidu de Madalena Rochera /Vídua de Joseph Bovaira	NO
Setembre	21	Vidu de Jusepa Pérez /Vídua de Pasqual Monfort	SÍ (211)
Octubre	1	Fadrí / Donzella	
Octubre	4	Fadrí / Vídua de Joseph Blasco teixidor	SÍ (164)
Octubre	8	Fadrí / Donzella	
Octubre	25	Fadrí / Donzella	
Octubre	29	Vidu de Theresa Moltó/ Vídua d' Andreu Navarro	SÍ (11)
Novembre	5	Vidu de Maria Puigvert/ Vídua de Berthomeu Petit	NO
Novembre	18	Vidu de Silvestra Roldán/ Vídua de Jaume Andreu	NO
Novembre	22	Fadrí / Donzella	
Novembre	23	Vidu de Laura Salzedo / Vídua de ? Matheu	NO
Novembre	27	Vidu de Theresa Sabater /Vídua de Josepg Galí	SÍ 159/123
Desembre	1	Vídua d'Anthonia Noguera/ Vídua de Joseph Canós	NO
Desembre	1	Fadrí / Donzella	
Desembre	1	Vidu de Maria Anna Pérez/ Vídua de Basílio Costa	SÍ (22)
Desembre	10	Vidu de Veronica M ^a Madalena Ferrer de Cathalunya Amb vídua de Pau Chesa que morí a Morvedre	NO
Desembre	14	Fadrí / Donzella	
Desembre	30	Vidu (de Nules) de Paula Beltrán/Vídua de Jaume Balaguer	NO

Resum de 1708 : total de matrimonis consignats: 37

Matrimonis en els quals un dels contraents o tots dos són vidus : 22; és a dir, el 59%.

Matrimonis en els quals es consigna que la vídua era de persona que morí en la crema de Vila-real : 12. És a dir, un terç del matrimonis que s'efectuen en aquest any tenen com a contraent femenina una dona que quedà vídua en els fets de gener del 1706.

NOTA: el número que apareix entre parèntesi correspon a la numeració que Benito Traver atorga en la llista de "vecinos de Villarreal muertos por las tropas" de Felip V. Dintre la seua obra *Villarreal en la Guerra de Sucesión*. Imprenta de Juan Botella, Villarreal, 1925

Antoni Pitarch Font

ELS FETS DE 1706 A LA LITERATURA

PUBLICACIÓ PATROCINADA PER:

CAIXA RURAL VILA-REAL
FUNDACIÓ

PORCELANOSA®

COL-LABORA:

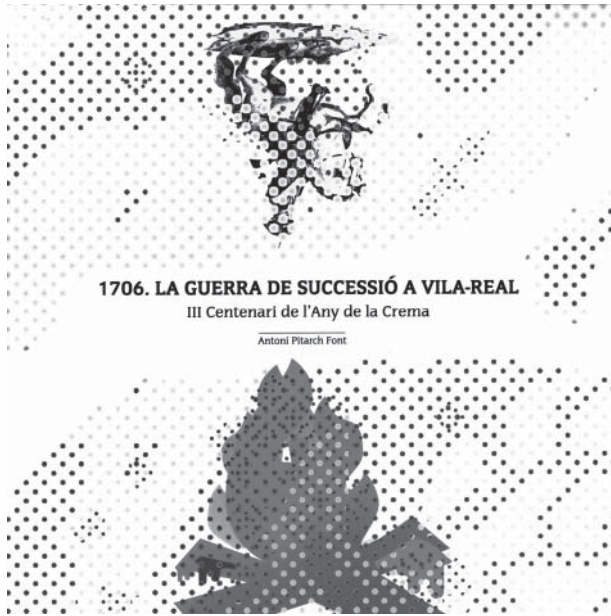
Exposició commemorativa de la Guerra de Successió a Vila-real.
Museu de la Ciutat Casa de Polo

ELS FETS DE 1706 A LA LITERATURA

Com diuen els clàssics, conèixer la història i la geografia d'un poble és sinònim d'estimar-lo. I els vila-realencs, en general, han donat suficients mostres d'estima per la seua ciutat si ens atenem a l'assistència massiva als diferents actes i esdeveniments culturals que s'organitzen des de les regidories de Museus i de Normalització Lingüística de l'Ajuntament de Vila-real, per commemorar el III Centenari de l'Any de la Crema.

Portada del catàleg de l'exposició esmentada

Els fets del 12 de gener han estat relatats, des del moment de produir-se, per nombrosos cronistes d'època d'ambdós bàndols i per un bon grapat d'historiadors com s'ha mostrat, durant més de dos mesos, al Museu de la Casa de Polo amb l'exposició commemorativa –comissariada per l'autor d'aquest article– “1706. La Guerra de Successió a Vila-real” i de la qual ha sorgit una publicació amb aquest mateix títol¹. De tota manera, l'extensa documentació sobre la Guerra de Successió escampada per tot Europa, així com les dades referents a Vila-real que queden per estudiar, justifiquen suficientment l'edició de publicacions com aquest número de *Font* sobre l'esdeveniment històric més trist i més desconegut però, alhora, el més important dels esdeveniments en terme de Vila-real per les repercussions que ha tingut, i encara té, per als vila-realencs en concret, però també per als valencians i per a tots els ciutadans de l'antiga Corona d'Aragó en general.

Però, a banda de la historiografia², la Guerra de Successió per la monarquia hispànica (1702-1714) és un dels temes més tractats pels literats de la Renaixença, del postfranquisme, dels anys noranta, del segle XXI o de la novel·la juvenil i, per tant, disposem de diversos enfocaments personals i amb diferents perspectives segons el moment en què han estat escrites o segons a qui van destinades. *El coronel d'Anjou* (1872) de

Francesc Pelai Briz, *Vigatans i botiflers* (1878) de Pilar Maspons, *Cap de brot* (1982) de Ramon Pallicé, *La Vall d'Or* (1996) d'Isabel Ledo, *Setembre de passió* (1997) de Daniel Closa i la trilogia formada per *Set de rei*, *Sota la pell del diable* i *Toc de vespres* (2001-2002) d'Alfred Bosch han servit per examinar aspectes polítics, econòmics, socials i culturals de la Guerra de Successió, així com dels anys anteriors i posteriors.

De tota manera, els fets del 12 de gener a Vila-real també han estat glossats per una bona nòmina de literats i poetes que va des de l'anglès Daniel Defoe (1660-1731), autor de la novel·la *Memoirs of Captain George Carleton* (1728), fins als autors vila-realencs que participaren en la vetllada cultural *A cant i toc* del propassat 13 de gener de 2006. No reproduïrem, ara, el fragment de la novel·la de Defoe³ ja que el podeu consultar en l'edició de Virginia León *Memorias de guerra del capitán George Carleton: los españoles vistos por un oficial inglés durante la Guerra de Sucesión*; Universitat d'Alacant, 2003 (p.179-183), però sí que recordarem que aquesta novel·la s'inspirà en les memòries del general Peterbourough, comandant en cap de l'exèrcit aliat. Charles

Mordaunt (1658-1735) era el tercer comte de Peterbourough i primer comte de Monmouth i comandant adjunt de la flota britànica juntament amb Sir Cloudesley Shovel. Peterbourough va aconseguir la submissió del Principat català i les seues forces contribuïren al triomf austriacista al Regne de València, encara que això suposà la caiguda en desgràcia de Joan Baptista Basset i la fi del seu govern populista. Gelós del poder, se'l va acusar d'obstaculitzar la campanya de Galway a Castella que resultà un fracàs, per la qual cosa fou reclamat a Anglaterra el març de 1707 i va eixir des de València amb Carles III, abans de la Batalla d'Almansa. Administrà el cap i casal durant tretze mesos, és a dir, de gener de 1706 (quan comenta a les seues memòries el pas per Vila-real) a març de 1707 (quan, de segur, tornaria a entrar a Vila-real amb el seguici de Sa Majestat l'arxiduc Carles que concedí el títol de Lleial a la ciutat socarrada de la Plana el dia 9 de març de 1707).

També comptem amb testimonis poètics dels fets del 12 de gener. Segons mossén Benet Traver⁴ "la siguiente poesía, compuesta por Sor Teresa de Jesús Agramunt, religiosa dominica y cronista de su convento de Villarreal, por ser tan larga, nos abstenemos de trasladarla aquí toda entera, y solamente copiamos lo más esencial de ella".

ROMANCE DE LA SALIDA DE LAS RELIGIOSAS,

*escrito por una de las mismas por obediencia de su prelado a pocos días despues de
llegadas a Caudiel, en febrero el año 1706*

Pues que la piedad divina
se ha servido darnos puerto
después de tanta tormenta,
hacer mi deseo intenta
de la verdad manifiesto.

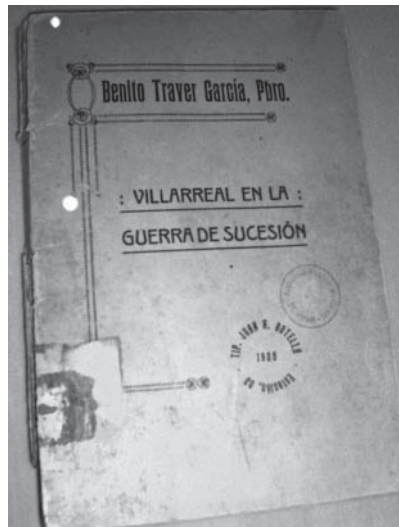
Ya sabe todo viviente
y lo enseña la experiencia
que abrasado en llama ardiente
de guerra está al presente
todo el reino de Valencia.

En cuya estancia florida
situada está Vila-real
la cual quedó consumida
y a pavesa reducida
con fuego y sangre fatal.

Sor Teresa de Jesús Agramunt (València, 1664 – Vila-real, 1728)⁵

La instauració del règim absolutista borbònic portà, entre altres conseqüències, l'oblit de la memòria històrica i la sequera de publicacions de caire històric o literari. És per això que haurem d'esperar als anys trenta del segle XX per trobar una nova referència poètica als fets de Vila-real que, per una altra banda, començaven a tenir cert ressò a partir de la difusió de les cròniques del segle XVIII i de les obres historiogràfiques vuitcentistes com ara les de Bacallar y Sanna (1725), Castellví (1749), Miñana (1752), Cavanilles (1795), Boix (1848), Mundina (1873), Balbàs (1892) i, sobre tots els altres, a partir de l'obra de Benet Traver *Villarreal en la Guerra de Sucesión* (1925) ⁶.

Arribaren els temps de la Segona República i, a poc a poc, començaren a recollir-se els fruits de la Renaixença amb les reivindicacions autonomistes i la recuperació de la llengua com a eina literària per part dels nostres poetes, com és el cas de Miquel Duran de València⁷, que esmenta Vila-real en *El clam dels socarrats*, un poema publicat a *El País Valencià*, periòdic d'Esquerra Valencianista editat a la ciutat de València (núm. 5, p. 5).

Sala de l'exposició commemorativa

EL CLAM DELS SOCARRATS (1935)

He vist en somnis revoltar-se un poble:
passen les turbes sota una bandera.
I els homes, forts enmig de la revolta,
entonen, exaltats, son cant de guerra.

Som els bons fills de la terra,
els hereus dels socarrats
que lluitaren i moriren
nostra pàtria defensant.

Les llopades famolenques
de Felip, el rei tirà,
envairen nostra terra
cremant viles i ciutats,
robaren i assassinaren,
el dol i l'odi sembrant,
l'odi sant que avui reviu
en el cor dels valencians.

*Odi en el pit, odi en el cor,
odi en l'arma i en el braç.
Amor en la sang que vessa
i en el clam de llibertat.*

Ni som fills bords, ni som mesells,
som i volem ser valencians;
odis i amors tenim al cor,
al pit coratge i força al braç.

La sang vessada als camps d'Almansa,
les cendres de Vila-real,
els crims de Quart, Alcoi i Dénia,
el setge horrible d'Alacant.

I nostra Xàtiva gloriosa
cremant per tots quatre costats,
perquè les flames la rendiren,
clamen venjança i llibertat.

*Odi en el pit, odi en el cor,
odi en l'arma i en el braç.
Amor en la sang que vessa
i en el clam de llibertat.*

No és Castella nostra pàtria,
que és el Regne valencià.
La llengua que ací parlem
no és, no, dels castellans.

Volem els homes molt lliures,
volem la pàtria ben gran,
volem en nostra bandera
les quatre barres de sang.

Volem que els fills de la terra
s'exalten al nostre clam.
Volem que València siga
la pàtria dels valencians!

*Odi en el pit, odi en el cor,
odi en l'arma i en el braç.
Amor en la sang que vessa
i en el clam de llibertat.*

Actuació
d' **AL TALL**
per commemorar el
III Centenari de l'Any de la Crema
(1706-2006)
amb l'espectacle
Quan el mal ve d'Almansa
dissabte 14 de gener de 2006 a les 20.00 hores
al col·legi Cervantes
(Antic edifici - av. del Cedre, 21)

Regidoria de

Ajuntament
de Vila-real

La llarga nit del franquisme començarà a clarejar amb l'emblemàtic treball del grup Al Tall, sobretot a partir de 1979 quan veu la llum *Quan el mal ve d'Almansa*, el *long play* més conegut de la banda i, potser, el seu projecte més ambiciós per donar a conèixer, mitjançant la música popular, un dels episodis més desconeguts de la història valenciana, la desfeta d'Almansa. Encara que, al remat, la part conceptual del disc només arribà a omplir una cara, la cantata aportava peces emblemàtiques, com ara *Processó*, *Lladres* o el *Cant dels Maulets*. Aquest grup va rebre, el propassat 4 de febrer de 2006, el premi Socarrat Major⁸ per part de l'associació cultural Socarrats de Vila-real, una institució que, des del seu naixement el 1994, distingeix amb aquest premi la trajectòria de persones i entitats destacades en la lluita per dignificar la nostra cultura i la nostra llengua. A més, el dissabte 14 de gener, després de la processó cívica organitzada per la Comissió 12 de gener –coordinadora dels actes commemoratius– tinguérem l'oportunitat de tornar a escoltar en viu i en directe els temes següents:

CANT DELS MAULETS

Eixiu tots de casa que la festa bull,
 feu dolços de nata i coques de brull,
 polimenteu fustes i emblanquineu murs
 perquè Carles d'Àustria ha jurat els Furs.
 Enrameu de murta places i carrers,
 abastiu de piules xavals i xiquets,
 aclariu la gola amb vi i moscatell,
 que no hi ha qui pare el pas dels maulets.

Vine Pilareta que et pegue un saxó,
 els peixos en l'aigua i els amos al clot,
 i si no l'empara el Nostre Senyor,
 tallarem la cua a Felip de Borbó.

Si l'oratge es gira en mal dels maulets
 vindran altres dies que bufe bon vent.
 Quan més curt ens lliguen més perill tindran.
 Passeu-me la bota i seguïu tocant

LLADRES

*Lladres que entreu per Almansa
 no sou lladres de saqueig,
 que ens poseu la cova en casa
 i des d'ella governeu.*

Governeu de lladrocini
 i rapinyeu governant;
 sou fartons de vida llarga
 que mai voleu acabar.

El nostre plat cada dia
ens el torneu a llevar;
l'aparteu amb elegància
com si no tinguérem fam.

I amb rabosera elegància
ens heu forçat a oblidar
que si sentim buit el ventre
és per manca de menjar.

No s'ensenya en les escoles
com va esclafar un país,
perquè d'aquella sembrada
continuen collint fruits.

Hi ha un licor en la resina
dels antics oliverars
que fa tendra la memòria
i aclareix la veritat.

*Lladres que entreu per Almansa
no sou lladres de saqueig,
que ens poseu la cova en casa
i des d'ella governeu.*

PROCESSÓ

Comença la processó
llarga, trista i desolada.
Va davant el rei borbó
Felip V el calça llarga:
segueix l'any 1707
i el Decret de Nova Planta;
l'organista Cabanilles
va sonant una tocata;
molts maulets, bolic al muscle
busquen on alçaran casa;
porten pelfes i catifes
els teixidors de la llana;
passen porcs i botiflers,
botiflers i sargantanes,
renegats i delators,
socarrats i socarrades,
lladres, bisbes i marquesos,
naus amb senyera esgarrada,
Carles d'Àustria plegant vela,

pebre, cànem i pesquera,
 D'Asfeld, dimoni emplomat
 incendiari i mala bava,
 soldats catalans i anglesos,
 de Portugal i d'Holanda,
 saladures, prostitutes,
 ametlons, arròs i pansa,
 francesos i castellans,
 saragüells i el mal d'Almansa;
 passen molts més de maulets,
 botiflers no n'hi ha a penes,
 passa Berwich i Blanquer
 i Lluís XIV de França
 lliures, diners, divuités,
 un nou patriotisme passa
 castellanesc i estafant,
 l'Estat modern va d'estrena
 i els senyors van de dinar,
 el Penjadet i Basset,
 Quart de Poblet passa en flames,
 volen les cendres de Xàtiva
 i una extensa polseguera
 s'escampa sobre la llum
 que el sol va en la comitiva
 i la remor se l'enduu;
 que el conjur no dura sempre
 i la història ja és passada
 però el mal que vingué d'ella,
 mal d'Almansa,
 rosega encara i alcança
 tot el poble.

Al Tall, lletra de Vicent Torrent (1979)

Si tornem als fets de Vila-real, la literatura els recuperava de la mà de Jordi Querol⁹ amb *Quan bufa el ponent* (Tabarca Llibres, València, 1993) i, més recentment, Albert García Pascual¹⁰ reincidia a tractar els fets del 12 de gener amb *La revolta ignorada* (Brosquil Edicions, València, 2002). A l'estiu de 2002 naixia Sitja, un grup de música *folk*, format per joves vila-realencs que provenen d'altres agrupacions i activitats relacionades amb la música, com ara els grups de dolçaineres i dolçainers, de danses, de rondallistes al carrer, etc. La característica d'aquest grup ha consistit, des del primer moment, a mantenir una actitud oberta envers l'evolució natural, i necessària, de la música popular tot demostrant que pot fusionar des de les danses més arrelades a la terra, com ara jotes o boleros, fins a les melodies medievals, els ritmes occitans, les tarantel·les del sud d'Itàlia, els sirtakis grecs, els cants tradicionals del Magrib, el so de la guitarra flamenca i, fins i tot, la bossa nova brasilera o el tango argentí. Sitja s'ha integrat en la

Plataforma per la Música de la Terra i en el Col·lectiu de Músics en Valencià, cosa que demostra el seu interès per la cultura autòctona i es constata, sobretot, en allò que és l'objecte d'aquesta recerca, és a dir, en les lletres de les seues cançons, sempre en valencià. Aquesta, dedicada al dia més luctuós de la història de Vila-real i a l'inici de la repressió borbònica, correspon al seu primer treball, *La Placeta de l'Orat*, enregistrat el 2004¹¹.

LA VEU D'UN POBLE

Conta la veu d'un poble,
Vila-real i d'altres germans,
com la llum d'àvoles flames
li portà temps infernals.

Al pas d'un vell pont romà
sofriren nostres germans
una afronta de gent estranya
fills d'una corona i un engany.

Fent seu un terreny lliure,
amb un convent de Quartell,
sojtaren sagnant nostre poble
pal·liant un contrari ideal.

Com rabassa de vell arbre
el fortí maulet sigué ferm
i al foc varen sotmetre
sa llengua, fulles i arrels.

Poc podien ja més fer
forners, ferradors i demés
més que caure dignament
sota les flames dels seus carrers.

I així el foc cremà un poble
Vila-real i d'altres germans.
I així el foc cremà una gent,
sa història i llurs ideals.

Grup Sitja, lletra de Jorge Montesó (*La Placeta de l'Orat*, 2004)

Programa d'actes commemoratius:

A cant i toc

Organització:

Comissió 12 de gener

Presentació:

José A. Parra**Glòria Castellote**

Realització:

Pasqual Arnal

Disseny:

Roger Pardo

Guió i coordinació:

Antoni Pitarch*Agraïments:*

Manolo Bort, Joan Gil, Pasqual Nebot, Vicent Cerdà, Veus de Cambra (Rosanna i Gisela Morales), Lluís Juan, Alfredo Sanz i a tots els membres de les associacions culturals de Vila-real que **A cant i toc** fan possible, dia a dia, mantenir encesa la flama de la nostra cultura.

Col·laboren:

Associació Cultural "Socarrats"
Casal Jaume I
Caixa Rural de Vila-real
Regidoria de Normalització Lingüística

Pàgines:

- 1.- **Grup de Dolçainers i Tabaleters "El Trull":**
Obertura
- 2.- **Miquel Duran de València:**
El clam dels socarrats.
- 3.- **Grup de danses L'Anguila:**
Bolero Estrela (Xàtiva), Bolero Vell (Xàtiva).
- 4.- **Josep Usó i Manyanós:**
Victor
- 5.- **Rondalla Popular de Vila-real:**
A la Lluna, Xicoteta.
- 6.- **Mossen Vicent Gimeno i Estornell:**
Tradicció, religió i furs d'un poble.
Llaor i crema, silenci i parla.
- 7.- **Grup de Teatre Socarrats:**
Entreactes del 12 de gener, 1ª part (de Vicent Cerdà).
- 8.- **Enric Portalés i Llop:**
La crema
- 9.- **Aigua fresca:**
Cants d'estil
- 10.- **Manuel Pitarch i Font:**
Trajectes del desencis
- 11.- **Grup de Teatre Socarrats:**
Entreactes del 12 de gener, 2ª part (de Vicent Cerdà).
- 12.- **Enric Dobón i Gómez:**
Cançoneta bufona a Felip V
- 13.- **Quartet de Cambra:**
*Veles e Vents (A. March / Raimon),
Mare Natura (A.Pitarch / G.Morales i M.Gallén)*
- 14.- **Vicent Usó i Mezquita:**
Crònica de la devastació
- 15.- **Banda Unió Musical La Lira & Coral Sant Jaume:**
Himne de la Ciutat (F.Moreno / J.Goterris)

Per acabar, arribem als actes commemoratius del III Centenari de la Crema de Vila-real on la poesia també ha tingut un lloc preeminent. El proppassat divendres 13 de gener de 2006¹² vam tenir, de bell nou, el plaer de constatar, juntament amb una munió d'espectadors amants de la cultura autòctona, el saber fer de les nostres entitats musicals, teatrals, culturals en definitiva, així com la capacitat creativa dels poetes i escriptors d'aquest bressol d'artistes que sempre ha estat Vila-real. Després d'uns mesos de treballs i coordinació, la societat civil es va mobilitzar gràcies als esforços col·lectius del grup d'Amics de les Campanes, de la Colla de Dolçainers El Trull, del Grup de Danses L'Anguila, la Rondalla Popular, el Grup de Teatre Socarrats que estrenaren l'obra de Vicent Cerdà *Entreactes del 12 de gener*, *Aigua Fresca*, el Quartet de Cambra, la Coral Sant Jaume i la Banda Unió Musical La Lira que posaren música a les lectures dels escriptors¹³ Josep Usó i Mañanós, Vicent Gimeno i Estornell, Enric Portalés i Llop, Manuel Pitarch i Font, Enric Dobón i Gómez, així com Vicent Usó i Mezquita¹⁴.

A més a més, al saló d'actes de la Caixa Rural fórem testimonis d'excepció en l'estrena dels següents poemes fets *ex professo* per a l'espectacle cultural *A cant i toc*:

LLAOR I CREMA, SILENCI I PARLA
Homenatge en una *Cremà* a un poble, Vila-real, i la seua llengua

De mots i de paraules
cisella el poble el seu llenguatge,
de mots i de paraules
de paus, d'amors i de baralles;
alens del vent més interior,
de sentiments nodrides
penes i alegries
que unes lletres conjugades fan conhort;
la llengua de l'origen, de la dona,
la llengua que diem materna,
de mots i de paraules
de paus, d'amors i també de guerra.

Què dolça en la donzella
de la Vila-real jove,
de l'enyoradís Cervantes,
d'Ausiàs March, Roig i Corella,
de la Vila i els afores,
del carrer d'amunt i del d'avall,
o, qui sap si de la plaça
d'uns porxes aixoplugada,
o d'uns murs ben atrevida,
si d'un Sol més eixerida
en els trossos saonada,
ai, què dolça aquesta llengua
vila-realença i valenciana!

Jove encara el Campanar l'escolta
i un parlar de sons al cel li llança,
mots que són paraules valencianes,
furs que llibertats propaguen,
drets i obligacions d'antic respecte.
I jove encara el Campanar
es mira una revolta
i en els mots i els sons i les paraules
fum que s'hissa en la senyera nostra,
dia de la gran desferra,
jorn de la paraula morta...

Vell maulet la tradició li canta
amb els mots i les paraules nostres,
botiflera fera que s'arrapa
amb els mots i les paraules d'altres
imposant al poble "nova planta":
plora la donzella vilarrelera,
plora..., però no calla!
Amb mots i paraules nostres,
amb la nostra engroguida senyera,
si de furs i tradició es tracta,
parlarem ara!

Mn. Vicent Gimeno i Estornell (2006)

LA CREMA

En arribar la nit, tots ens acostàrem al voltant d'un foc reconfortant.
S'havien aplegat a ciutat dels masos i d'alqueries, de coves i fossars,
al capdavall, ningú no se sentia segur fora de muralles.

Al matí, havien assetjat la vora del riu i s'acostaren furtivament pels cingles;
a migdia, tothom sentia el galop dels cavalls i l'enrenou de les tropes.
Cap veí volia enfrontar-s'hi aïlladament.

A ciutat, els focs i les contalles s'encomanaven pels carrers,
però la por, el desassossec i la rancúnia s'atiaven amb les abraçades.
Els homes s'entossudien a acotjar-se a la fredor de les pedres,
ans que no rebre el que seria el darrer alè calent d'un cos estimat.
Les dones, preferien acaronar-se amb les tendres pells dels seus fills
que abandonar-se a l'esclat últim del seu cos.
Cada habitant de la vila respirava inflant el pit, com si fos l'última vegada que l'aire
arribés als seus pulmons.

Corria l'aiguardent per apaivagar el fred i per enaltir l'odi, la ràbia.
Els crits dels nens i de les bèsties presagiaven una darrera lluita, un final contundent.

Passava la nit entre glops, singlots i xiuxiuejos,
passava la nit entre mirades, complicitats i desitjos.
Tots sabíem què ens esperava a l'alba.

Comprengíem que la defensa de la gent, de les cases, de la terra
era també agarrar-nos als valors, als costums i a la nostra llengua.
Temíem que els invasors ens tallarien el cap i el lligam amb els nostres avis,
Ens furtarien les cases i els somnis; les terres i el futur.

No hi havia a hores d'ara, enveges ni rancors, una sola flama es mantenia al si de des-
enes de fogueres.
La ciutat semblava envaïda per la boja simplicitat d'una festa pagana.

Ens lamentàvem de la dolçor dels cossos en una nit com aquesta.
Com desitjàvem els mascles que aquella tendresa es mostrés al cap de l'any.
Com enyoràvem les femelles l'embranchida de la joventut.

Passaven les hores entre les tenebres i els espetecs del foc;
entre els records i els desitjos, els secrets i els laments.
En arribar la llum, tot s'esvairia,
una pluja de canons ens negaria l'esperança.
No sabíem però, quina ens tenien preparada.
Com ens cobriarien la nostra traïdoria.

L'alba ens sorprengué mentre ens peixien i ens delectaven les nostres dones.
Quan els branquillons llanguien i les brases dormien,
plogueren, no canons, no fletxes, no bales enverinades,
boles de foc que davallaven del mateix cel i ens feien creure en l'infern.
Era el foc sencer caigut com una allau damunt els nostres caps.
Com un càstig de déu, com una maledicció.
Tots els àngels del cel es tornaven en la nostra contra amb l'arma de l'enemic.

Què havíem fet nosaltres si seguíem la llei de déu?
Qui ens immolava si li érem fidels?
La desesperació, el plor, la incomprensió
recorria els carrers de la vila com abans ho havia fet
la fidelitat el respecte i l'amor.

Enric Portalés i Llop (2006)

**CANÇONETA BUFONA A FELIP Vè
EN EL SEU RETIR DE L'ALMODÍ,
A XÀTIVA
(2006)**

L'han complimentat els metges
amb afalacs i consells,
i els savis apotecaris
han exhaurit dels taulells
tisanes, herbes de l'ala,
xarops, unguents, remeiers,
perquè al rei la cefalàlgia
l'escapça.

Un revoltim de folgança
festeja certa gentalla
jovial, perquè les xacres
del malagradós jerarca
els solaça.

I amb els ulls esbatanats,
desorbitats de les conques,
algú proclama: Qui sap
si d'aquesta malaltia
no li ve la sang al cap!

Quadre de Felip V penjat cap per avall al Museu de l'Almodí de Xàtiva

CANT

Quant torne a mi el vostre esguard
em dibuixaré al cervell
el petit mapa de les vostres conquestes,
tantes voltes esborrat
pel capritx deslleial
dels malvats.

I ho faré amb la tinta indeleble
que m'esperona el cor
i em tiny les entranyes
amb el roig abrivat
de les vostres ferides.

I em faré tot jo memòria
del llarg camí que encetàreu.

Ja és l'hora de la contesa!

Absurdes raons emprenen
sacrosantres croades
per destruir, amb falsies
el vostre gloriós casal.

SIRVENTÉS A L'ETERN CAPGIRAT

M'ennueguen els teus bans,
sóc ostatge dels teus actes
quan véns envoltat de cendres
i a les mans et naix la flama
de la infàmia.

Altres m'han pres el pols
i he romàs impertorbable
davant l'inclement misteri
que t'envolta.

Etern capgirat!
Que al tempir de la fossana
els llambrics,
amb pútrida cerimònia,
se t'empassen a pleret!

Pèrfid llinatge de corbs!

Enric Dobón i Gómez (2006)

Per acabar hem de recordar que, sota el patrocini de la Regidoria de Normalització Lingüística i per iniciativa de l'associació cultural Socarrats, s'ha repartit a tots els centres educatius de la ciutat l'*Auca dels Socarrats* amb il·lustracions de **Laura Pitarch Castellote** i text poètic de collita pròpia:

AUCA DELS SOCARRATS

Conta un tal Benet Traver
 que un dotze de gener
 vingueren quatre milers
 de soldats dels botiflers
 per l'altra banda del riu,
 amb militar objectiu
 de guanyar Vila-real,
 des del pont fins el Raval,
 per la causa centralista,
 borbònica i felipista.

Però els maulets de la Vila,
 alineats arreu en fila
 per l'Arxiduc foralista,
 per Basset l'Austriacista,
 amb "Visca Carles Tercer!"
 prepararen el morter
 i la pólvora i les bales,
 anant les coses a males
 quan entrà el De las Torres
 i ho deixaren tot fet borres
 amb la Vila a sang i foc
 i els d'Anjou fent el seu joc:
 mataren moltes persones,
 humils, eclesiàstics, nobles.

Glòria a aquells avantpassats
 que lluitaren socarrats
 per defensar nostra Vila,
 combatent amb valentia
 per l'autogovern i els Furs,
 proclamant a dalt dels murs
 la seua valenciana,
 els drets de ciutadania
 que Jaume el Conqueridor,
 el nostre rei fundador,
 lliurà a les Corts Valencianes
 i a d'altres terres germanes,
 que d'Oriola al Rosselló
 la Corona d'Aragó
 lluía les quatre barres
 de groc i roig com les flames.

Als dos-cents cinquanta-tres
fets màrtirs d'aquell succés
s'afegien l'any següent
els d'Almansa i altra gent
com els germans xativins
convertits en felipins
pel nou rei Felip Cinqué,
nét de Lluís Catorzé,
que al Museu de l'Almodí
resta per sempre invertit
de cap per avall sa testa,
que per just dret de protesta
l'il·lustre Sarthou Carreres
el deixà d'estes maneres
cap al mil nou-cents quaranta,
al revés, de Nova Planta.

Antoni Pitarch Font (2006)

Bibliografia sobre els fets del 12 de gener de 1706

BACALLAR Y SANNA, Vicente (Marqués de San Felipe): *Comentarios de la guerra de España e historia de su rey Felipe V el Animoso* (1725).

BALBÀS, J. A.: *El libro de la provincia de Castellón*, Armengot, Castelló, 1892.

BOIX RICARTE, V.: *Historia de la ciudad y Reyno de Valencia*, Imprenta de Benito Monfort, València, 1845-48.

CASTELLVÍ, F. de: *Narraciones históricas*, Ed. de J. M. MUNDET I GIFRE i J. M. ALSINA ROCA, Fundación Francisco Elías de Tejada y Erasmo Percopo (4 volums), Madrid, 1997-2002.

CAVANILLES, A. J.: *Observaciones sobre la Historia Natural, Geografía, Agricultura, Población y Frutos del Reino de Valencia*, Imprenta Real, Madrid, 1795.

GARCÍA PASCUAL, A.: *La revolta ignorada*, Brosquil Edicions, València, 2002.

GASCÓN PELEGRÍ, V.: *La Región Valenciana en la Guerra de Sucesión, Lo Rat Penat*, València, 1955.

GIL VICENT, V.: *Una societat trencada. Botiflers i maulets a la Vila-real de la transició borbònica (1706-1735)*, Publicacions de l'Ajuntament de Vila-real, 1989.

LEÓN SANZ, V.: *Memorias de guerra del capitán George Carleton: los españoles vistos por un oficial inglés durante la Guerra de Sucesión*, Universitat d'Alacant, 2003.

MIÑANA, J. M.: *La Guerra de Sucesión en Valencia* (De Bello rustico valentino, L'Haia, 1752), Ed. Alfons el Magnànim, València, 1985.

MUNDINA MILAVALLE, B.: *Historia, geografía y estadística de la provincia de Castellón*, Rovira Hnos., Castelló, 1873.

PITARCH FONT, A.: *1706. La Guerra de Successió a Vila-real*, Regidoria de Museus de l'Ajuntament de Vila-real, 2006.

QUEROL, J.: *Quan bufa el ponent*, Tabarca Llibres, València, 1993.

TRAYER GARCÍA, B.: *Historia de Villarreal*, Establiment tipogràfic de J. Botella, Vila-real, 1909.

TRAYER GARCÍA, B.: *Villarreal en la Guerra de Sucesión*, Imprenta de Juan A. Botella, Vila-real, 1925.

VILANOVA AÑÓ, S.: *Gent d'ahir. Evolució demogràfica de Vila-real de la fundació a la guerra del Francés (1274-1808)*, Publicacions de l'Ajuntament de Vila-real, 1988.

- 1 PITARCH FONT, A.: *1706. La Guerra de Successió a Vila-real*, Regidoria de Museus de l'Ajuntament de Vila-real, 2006.
- 2 Consulteu la Bibliografia –referent a la Guerra de Successió a Vila-real– al final d'aquest article.
- 3 El fragment que Daniel Defoe dedica a Vila-real es reproduïx a l'obra publicada com a catàleg de l'exposició commemorativa (PITARCH FONT, A., *opus cit.* p. 27-29).
- 4 TRAVER GARCÍA, B.: *Villarreal en la Guerra de Sucesión*, Imprenta de Juan A. Botella, Vila-real, 1925 (fragment de l'annex núm. 21, p. 55-59).
- 5 LIZANDRA RUBIO, J.: "Sor Teresa de Jesús Agramunt, una dominica insigne", *Exagono*, núm. 370 (p. 11-15), publicació dels Lluïsos de Vila-real, 1983.
- 6 Del que diuen alguns d'aquests autors sobre el 12 de gener podeu trobar informació a *1706. La Guerra de Successió a Vila-real* (edició commemorativa del III Centenari de l'Any de la Crema).
- 7 Nom literari de Miquel Duran i Tortajada (1883-1947).
- 8 També han estat reconeguts amb aquesta distinció personalitats com ara el filòleg vila-realenc Vicent Pitarch, el malaguanyat Enric Valor, el cantautor Raimon, l'escriptora Isabel-Clara Simó o el grup escènic de Vila-real Xarxa Teatre.
- 9 Pseudònim d'Antoni Royo, guanyador del Premi Samaruc 1994 a la millor novel·la juvenil de l'any anterior.
- 10 Novel·la guanyadora del II Premi Vila d'Almassora, 2001.
- 11 Als estudis Polka Waves d'Almassora (Plana Alta).
- 12 Com a coordinador de la Comissió Cívica 12 de gener, organitzadora de la vetllada cultural *A cant i toc*, vull fer constar un senzill, però sincer, agraïment a Pasqual Arnal, Manolo Bort, Joan Gil, Pasqual Nebot, Gisela i Rosanna Morales, Lluís Juan i Alfredo Sanz sense la col·laboració dels quals no hagués estat possible realitzar el somni de portar tot -o quasi tot!- el Vila-real cultural a escena, en aquell capvespre màgic, del divendres 13 de gener, als salons de la Caixa Rural.
- 13 Podeu trobar dades biogràfiques d'alguns escriptors vila-realencs a PITARCH FONT, A., *Els poetes de la terra*, publicacions de la revista *Poble*, Vila-real, 2004.
- 14 Una bona representació de la prestigiosa nòmina d'escriptors vila-realencs, conreadors de la nostra literatura, encapçalats per Vicent Usó i Mezquita, finalista del prestigiós Premi Sant Jordi de novel·la en català el 2005 amb *Les ales enceses*.

7

Josep Usó Mañanós

LA CREMA DEL POBLE. 1706-2006

Gravat de l'obra de Mn. Benet Traver.
La defensa de les muralles de la vila

PUBLICACIÓ PATROCINADA PER:

CAIXA RURAL VILA-REAL
FUNDACIÓ

PORCELANOSA®

Sociedad de Fomento Agrario Castellonense, S.A.

COL-LABORA:

LA CREMA DEL POBLE. 1706-2006

Aquest any es compleixen tres-cents anys de la crema del poble de Vila-real. Aquest fou un esdeveniment terrible per a la vila. Fet i fet, com molts dels fets que passen tan sovint en qualsevol guerra, fou una barbaritat; una salvatjada. Centenars de morts per a una ciutat que tan a penes tenia tres mil habitants. Aquestes xifres tan gruixudes ens podien fer pensar que una tragèdia com aquesta seria recordada pels habitants de l'actual ciutat intensament i, fins i tot, que se celebraria alguna mena d'homenatge o recordatori anual per commemorar, nosaltres que davant de l'absència de victòries solem celebrar les derrotes, una data tan assenyalada.

Doncs, no. Resulta que la crema del poble només és recordada per quatre erudits que saben què és el que significa en realitat la petita plaqueta de ceràmica penjada a la paret del carrer Major, tot just a la façana del casino dels carlistes. I, tan poca cosa com és això, encara es veu que hi ha gent a qui molesta prou el taulellet com per haver-se pres la molèstia de picar-lo, embetumar-lo amb pintura i tractar de fer-lo desaparèixer quasi a qualsevol preu.

Clar. Ara vostès pensaran que jo vaig a tornar a explicar ací el que va passar al poble ara fa tres-cents anys. Però jo no sóc historiador, i de segur que molts dels companys que han col·laborat en aquesta edició de Font, que saben d'això molt més que jo, ja ho han fet. No, a mi el que em preocupa és una altra cosa.

Perquè al capdavant, d'aquests fets, ja en fa tres-cents anys. I això és molt de temps. Tal vegada, si ningú recorda el que va passar, tampoc no és tan greu. Al capdavant, sí que recordem, cada 20 de febrer, l'atorgament de la Carta Pobla per part del rei Jaume I, a qui tenim al mig de la plaça de l'Ajuntament envoltat, gairebé es podria dir assetjat, per les obres d'un aparcament subterrani que s'ha engolit tot un conjunt de restes arqueològiques, que ens podien donar una idea de com era el centre del poble i de com vivien els nostres avantpassats.

El que em crida més l'atenció és que, molt després d'aquells fets tan luctuosos per a la nostra vila, gairebé cent anys més tard, tot just al pont del Millars, veïns d'aquest poble, juntament amb altres d'Almassora i Castelló, lliuraren una batalla impossible contra l'exèrcit del mariscal Suchet, que avançava cap a València. D'això hi ha un monòlit commemoratiu, a l'altra banda del pont, en terme d'Almassora, envoltat per un conjunt d'empreses que l'amaguen de tota possible curiositat. Dec ser dels més joves que sap on està.

I molt més prop en el temps, allà per la Guerra Civil, hi hagué tota una sèrie d'episodis que afectaren el poble, molts d'ells bombardejos de l'aviació franquista però no només això, dels quals tampoc no trobarem avui cap vestigi. I, al capdavant de les hostilitats per la zona, gairebé ningú sap de la ferotgia dels combats a l'entorn del poble i fins i tot per dins dels carrers de la ciutat. A tot estirar, algú ens recordarà que els republicans bombardejaven a canonades des d'un tren militar el campanar, però ja ens és més difícil saber per què tenien tant d'interès de sobte a destruir un campanar que, solament uns dies

abans haurien pogut ensorrar amb tota facilitat. Ni ens explicarà ningú per què, encara ara, al cementiri del camí de l'Ermita, hi ha làpides amb forats de bala (al pany de l'esquerra del cementiri vell, el número 1) i que, al bell mig de la plaça, al davant de la creu, hi ha un panteó del tot crivellat amb tirs de metralladora.

Ningú hem sentit mai curiositat per conèixer qui podria tindre tant d'odi pels morts locals i per què.

Tanmateix, no és gens fàcil per a ningú de nosaltres recordar com era aquest poble fa només cinquanta, trenta o, fins i tot, fa només deu anys.

A tot estirar, escoltarem que els pares donen als fills o els oncles als nebots, informacions com ara “tot això que veus ací, quan jo era menut eren horts”. I veus com els xiquets se'ls miren amb un pòsit d'incrèdilitat ben reflectit als ulls. Perquè, al capdavant, com pot ser que tot un seguit de carrers envoltats de finques de pisos, que ja es veu que tenen un bon grapat d'anys, hagen sigut mai horts?

Per alguna raó estranya, no tenim memòria. Sembla que hem oblidat tot el que ha succeït tan bon punt ha acabat de passar. Fa l'efecte que un remolí dantesca ens engul els records i només ens deixa el present, com a fràgil base per assolir un futur que només ens durà la felicitat si aconseguim tindre allò que en cada instant estiga més de moda. I, per això, oblidem el nostre passat. No el de la ciutat, que ja és molt vella i que potser no siga el més important. No el de les, poques, figures i prohoms locals. Ni tan sols aquests, que de vegades ens recorden alguns monuments escampats per placetes i carrers. Així, entre escultures i plaques, tenim Jaume I, Tàrraga, Polo de Bernabé, sant Pasqual, el mestre Goterris o l'escultor Ortells. Amb cura i paciència, de segur que en trobaríem d'altres, però ningú no hi té interès, tampoc.

Fins i tot el nostre propi passat oblidem tan de pressa com podem. Hem fet fora de les nostres vides els vells, els avis o els tiets que abans ens explicaven històries i rondalles, que ens omplien de somnis i de malsons les llargues nits de l'hivern. Ara les hem substituïdes per les històries, que sempre, fixeuvos bé, són la mateixa, ens presenten els videojocs. No recordem quines il·lusions teníem quan érem xiquets. Ni tan sols si en teníem, podem recordar. Ara només ens preocupem de continuar endavant, cada vegada més de pressa, però sense alçar mai el cap per mirar si anem o no en la bona direcció. I clar, el futur se'ns presenta sempre incert. Sempre ho veiem tot difícil; perquè si no tenim passat, no tenim capacitat per aprendre dels errors. Dels propis o dels qui ens precediren. Així, el futur sempre està malament. Quan no va malament la taronja, no acaba d'anar bé el taulellet; quan no plou gens o quan ens plou massa. D'això, els vells del poble en diuen “el norte no està gens clar”, o encara més directe “el norte està malament”. Crida l'atenció aquesta cita que evoca un possible origen mariner o expedicionari. Però mai ens preocupem, en això no hi ha diferència entre joves i vells, de conèixer si anteriorment la ciutat s'ha trobat en tessitures semblants, com superaren els nostres majors les crisis del cànem, de les epidèmies, de les gelades o de les guerres, que ens deixaren, cada vegada, ben fotuts.

Ara, solament semblem preocupats per aconseguir més diners a quasi qualsevol preu. Envegem aquells que han venut la terra, la casa o el que siga, per una quantitat cada vegada més exorbitant. Però no pensem què és el que podrà vendre, si ho ha de menester, el nét o el besnét d'aquell que ha invertit, sàviament diuen, els diners d'una finqueta en un cotxàs nou o en unes vacances al Carib.

Hem oblidat també la saviesa popular, moltes vegades expressada en dites curtes; però, al capdavant “dita de vell, caga’t en ell”. No ens aturem a pensar que “del vell, el consell”. I com que hem oblidat el significat d'allò de “València no es va fer tota en un dia”, seguim construint una ciutat en la qual haurem d'envellir amb carrers de la mateixa amplada que la que tenien els fets fa cent anys, abans que s'inventaren els cotxes i quan només algú anava amb bicicleta.

El cas és que un axioma dels historiadors diu que “els pobles que obliden la seua història, estan condemnats a repetir-la”.

Per això és tan important que llegiu aquest número especial de Font. Perquè molts de vosaltres sabreu qui, com, quan, per què i en nom de què o de qui, va perpetrar la salvatjada de cremar un poble que no van poder conquerir. Per què es van assassinar, fent gala d'una crueltat i d'una covardia exemplars, centenars de persones indefenses una vegada ocupada la ciutat. També entindreu per quins set sous es va haver de submergir tot un país en una sangonosa guerra civil. En nom de què i de quins interessos reals. Això, tal vegada, almenys així ho espere i desitge, us durà a interessar-vos pel passat. Pels nombrosos episodis i temps en els quals semblava que tot anava molt bé o en els quals semblava que cada vegada ens endinsàvem més en un atzucac. En les nombroses ocasions en què algú, sempre amb altres interessos que mai menciona obertament, tracta d'escalfar els ànims de la gent. Fins i tot us podeu preguntar qui i per què, si hi ha algun perquè, ara mateix, tres-cents anys després de la crema del poble, encara sent tanta repugnància per un minúscul taulellet en una façana que recorda el fet, com per arriscar-se a trencar-lo.

I, si sou capaços de tot això, que n'estic convençut que sí, potser ja no us capbuscareu en el passat de la ciutat o en el del país, sinó en el vostre propi, quan éreu uns xiquets que ho esperàveu tot de la vida i del món i que ara us heu de conformar, com tots, amb el que al final hem pogut aconseguir: Que mai és poc. Al capdavant, és el que tenim.

8

Manel Carles Arnal Cercós

LA MEUA VISIÓ SOBRE ELS FETS QUE VAN OCÓRRER L'ANY DE LA CREMA

L'alqueria de la Monja. Foto cedida per M. Carles Arnal

PUBLICACIÓ PATROCINADA PER:

CAIXA RURAL VILA-REAL
FUNDACIÓ

PORCELANOSA®

Sociedad de Fomento Agrario Castellonense, S.A.

COL-LABORA:

LA MEUA VISIÓ SOBRE ELS FETS QUE VAN OCÓRRER L'ANY DE LA CREMA

Coincidint amb l'aniversari dels fets de l'any de la Crema, he repassat alguns textos sobre el tema. Entre ells em cridà l'atenció el que va escriure un jove amb les inicials APF en la revista *Exagono*¹. S'hi feia un repàs als fets més importants de la nostra història, començant des dels moments previs a la construcció de la vila, el 1274, en què al nostre terme només hi havia tres o quatre masies.

Continua parlant després quan Vila-real va arribar a ser una vila, que no va ser fins al segle catorze, i fa un esment a la maduresa de les seues institucions i al fet que entre aquestes es formara un parlament amb vuitanta consellers, amb una comissió permanent i que també hi haguera, presidint-ho tot plegat, un justícia o jurat en cap, assistit per quatre jurats. Amb açò el jove autor ens mostrava l'alt grau de representativitat, és a dir, de democràcia, que hi havia a la nostra vila, sobretot si sabem que els seus habitants només eren uns pocs centenars. Açò feia que tinguera –seguia més endavant– un govern un poc més complicat que l'ajuntament actual, fet que l'autor atribueix a la circumstància de tenir més competències i per dependre directament, i només, del rei. També en aquesta línia ens recorda que l'any 1329 a la vila es van canviar els Furs d'Aragó pels de València que, a parer de l'autor, eren més liberals i que donaven més llibertat econòmica als seus pobladors.

Com podem veure, Vila-real ha sigut un poble lliure des del seu naixement i també ha lluitat en defensa d'aquesta llibertat. D'aquest fet en són clara mostra els successos esdevinguts a casa nostra en la Guerra de Successió.

La Guerra de Successió és coneguda a casa nostra com la de la Crema. Més ben dit, l'any en què es va produir, ha quedat en la memòria col·lectiva com l'Any de la Crema. I això és perquè nosaltres, igual que els xativins i tants altres, també vam ser *socarrats*. L'any 1706 les tropes borbòniques de Felip V saquegen i cremen la vila. L'incendi i saqueig fou conseqüència del fet que Vila-real havia pres partit, juntament amb Catalunya i València, per la causa de l'arxiduc Carles d'Àustria.

Li pegaren foc al portal de València (l'incendi de la vila s'inicià en aquest punt) i després del saqueig celebraren la victòria "...con la ligereza del incendio...", tal com ens descriu la monja testimoni dels fets. Aquest testimoni directe dels fets de la Guerra de Successió fou sor Teresa de Jesús Agramunt, el testimoni de la qual va ser recollit per mossén Benet Traver²: «... y dueños ya de su gran botín, acuden a la tea queriendo dar la última mano a la victoria con la **ligereza** del incendio.[...] Pronto se oyó el clamor de los que se asaban dentro de las casas; los que salían de ellas, eran recibidos con las bayonetas de los belgas, que no se compadecieron de nadie...»

Amb la baralla sonaren veus: «... Dónde están las monjas, que las tenemos que matar...».

A la fi portaren les monges de l'orde dominicà al convent del Carme (que avui és el convent dels franciscans): «... Llegámos de este modo al Carmen cuyas puertas estaban bien cerradas –y así hasta que por la huerta entró a abrirles el tte. coronel don Melchor de Colón y Portugal– entre tanto estaban degollando en aquella plaza, entramos y con nosotras tanto tropel de gente que en muchas ocasiones nos ahogábamos... ».

A pesar d'això la gent encara lluità: moriren 253 fills de Vila-real i entre oficials i soldats borbònics uns 500.

Vila-real, com a poble de la Confederació Catalanoaragonesa, el 1706 defenia els seus drets, inclosos els de nació, que des del seu origen tenia i als quals mai (que jo sàpiga) ha renunciat. Aquest fet nacional és recollit per un personatge tan significat com és l'autor del Quixot (Miguel de Cervantes Saavedra, que en la seua obra *La señora Cornelia*, que és una de les seues *Novelas ejemplares*) digué: «Pero quizá para contigo serán gallegos que es otra nación según es fama, algo menos puntual y bien mirada que la vizcaína» (per tant, el motiu dels pobles és ben fonamentat).

Testimonis no en falten, però mai s'ha mirat la justícia i els governants de torn s'han penjat les medalles i títols a costa d'un poble; l'han lloat quan els ha fet falta (quasi sempre per a mal), però a la fi el poble només ha volgut els seus drets amb justícia i pau, és a dir, els furs dins la Confederació Catalanoaragonesa.

***

Per acabar, vull contar-los una anècdota que, encara que circumstancialment, té relació amb els fets de l'Any de la Crema. El dissabte 18 de febrer passat, mossén Vicent Gimeno Estornell em preguntà si coneixia la **masada dels Llorens**. Em vaig quedar parat i tot seguit em digué que el dia de la Crema, en aquesta masada, nasqué una criatura. En eixe moment em vingué a la memòria que l'**alqueria de la Monja**, almenys des de finals del segle XVIII, sabem que ja pertanyia a En Joaquim Llorens i Chiva, més tard al seu fill En Joaquim Llorens i Bayer i després al seu nét En Joaquim Llorens i Fernández de Córdoba, cosa que ens fa pensar –i així li ho vaig dir a mossén Vicent– que aquesta devia ser la casa en què nasqué l'esmentada criatura.

1 P. F., A.: "En el 708 aniversari. La història d'una vila contada als xiquets", *Exagono*, any XXXVIII, 360 (Vila-real, gener - febrer 1982).

2 TRAYER, Benito: *Villarreal en la guerra de Sucesión*, Vila-real, impremta de J. Botella, 1925.

9

Joan Baptista Llorens Cantavella

DOLOR, MORT I DESOLACIÓ A VILA-REAL EL 12 DE GENER DE 1706

PUBLICACIÓ PATROCINADA PER:

CAIXA RURAL VILA-REAL
FUNDACIÓ

PORCELANOSA®

Sociedad de Fomento Agrario Castellonense, S.A.

COL-LABORA:

Gravat de l'obra de Mn. Benet Traver.
Crema de Vila-real per les tropes de Felip V

DOLOR, MORT I DESOLACIÓ A VILA-REAL EL 12 DE GENER DE 1706

Sempre em vaig preguntar el motiu que tingueren les tropes del rei Felip V de Borbó per a assassinar i cremar Vila-real amb tanta crueltat i infàmia. Vaig investigar i vaig trobar el seu origen que es remunta al mes d'agost de 1447 en casar-se la princesa Isabel de Portugal amb el rei Joan II de Castella, juntament amb el seu dot, aquesta princesa va portar la malaltia de la bogeria a la Cort de Castella. D'ells va nàixer Isabel I la Catòlica, que si bé ella no va desenvolupar aquesta malaltia, sí que la van patir els seus fills, i especialment, la reina Joana la Boja i tota la seua descendència, ja que tots els reis de la Casa d'Àustria, sense cap excepció, van sofrir obsessions o manies, agreujades amb successius matrimonis entre cosins germans, oncles i nebodes carnals i familiars pròxims.

L'últim rei austríac, Carles II conegut com l'Embruixat, en realitat estava boig i no embruixat. La seua malaltia el va portar a ordenar que obriren el taüt del cadàver de la reina, la seua dona morta mesos abans, i en veure-la en descomposició fètida, va voler besar-la i abraçar-la, però els cortesans allí presents a El Escorial li ho van impedir.

També va arribar la bogeria a la Cort francesa amb el matrimoni de la princesa Anna d'Àustria amb Lluís XIII. El seu fill, Lluís XIV, anomenat el rei Sol, es va casar amb Maria Teresa d'Àustria; anteriorment, el rei Francesc I també es va casar amb la princesa Leonor, filla de Joana la Boja i germana de Carles I Emperador.

Lluís XIV, el rei Sol, home llibertí com el que més, va fer de la Cort de Versalles el bressol del vici, aquell ambient va fer que el seu fill el Gran Dofí Lluís de Borbó fóra una persona llicenciosa i de refinada crueltat, que no respectava les regles del saber viure. La seua voracitat li va ocasionar una enorme obesitat i tot aquell desordre va fer que no respectara res ni a ningú. Aquest individu fou el pare de Felip V.

També el segon fill de Lluís XIV i de Maria Teresa d'Àustria fou un depravat, igual que el duc d'Orleans, oncle de Felip V, la bogeria del qual el va portar a tenir diversos joves per al seu plaer i fins i tot agredia sexualment la seua filla davant d'aquests joves.

En aquesta cort incestuosa, adulterina, llibertina i viciosa que fou Versalles, va nàixer el dia 19 de desembre de 1683 el rei Felip V de Borbó, malalt mental des de la infantesa. Va créixer envoltat d'un pare llibertí, supersticiós i incapaç del menor afecte cap a ningú. Sa mare, Anna Cristina Victòria de Baviera, lletja com la que més, a Versalles on la bellesa és reina, se sent molt infeliç, a més és hipocondríaca i mor a causa de les pocions a les quals recorre. El que serà rei d'Espanya hereta de sa mare la malenconia i de son pare la superstició, la crueltat i la neurastènia. A més a més, va tenir de preceptor el bisbe de Cambrai monsenyor François de Salignac de la Mothe Fenelón, el qual no l'educa per a ser rei sinó per a ser cura. A causa d'això, Felip V sempre va actuar pèssimament com a governant, igual que en la seua vida íntima, i fou un fanàtic de la religió.

Quan el dia 1 de novembre de 1700 va morir Carles II l'Embruixat sense deixar descendència, hi va haver diversos pretendents al tron espanyol i al final en quedaren únicament dos: l'arxiduc Carles d'Àustria i el duc d'Anjou, Felip de Borbó. Entre tots dos submergiren el poble espanyol en un bany de sang; per al qual no canviava res que fóra rei d'Espanya Carles III d'Àustria o Felip V de Borbó.

Aquesta cruel Guerra de Successió és la causa de l'assassinat vil de vila-realencs i de la posterior crema del poble, i tot això amb traïdoria, venjança i covardia.

Quan Felip V arribà a Espanya tenia disset anys i ja era un obsés sexual, però el fanatisme en què fou educat li impedia tenir relacions amoroses, cosa que el portà a plaers solitaris que confessa al seu preceptor, el qual l'absol i li diu: "la carn és dèbil".

Família de Felip V. Gravats de la Biblioteca Nacional

Lluís XIV el rei Sol, el seu avi, és informat i decideix casar-lo immediatament. L'elegida fou la princesa Maria Lluïsa Gabriela de Savoia, de catorze anys. El rei Felip V en tenia divuit quan es va celebrar la boda.

Amb aquell matrimoni va començar el desenfrenament sexual d'aquell rei i no l'abandonà fins al mateix moment de la seua mort. La reina va morir esgotada als 26 anys i després de 12 anys de matrimoni i reina d'Espanya.

Des del casament, ella treia de l'abúlia el seu espòs malalt i l'obligava a eixir a defensar la corona al capdavant dels seus exèrcits. Tot i que era molt jove, demostrà ser una gran reina i cada vegada que va haver de regnar i dirigir el regne per l'absència del seu espòs ho va fer amb gran encert.

El rei, mentrestant, va lluitar a Nàpols amb bravura i risc. La seua bogeria li feia ignorar el risc i es llançava al capdavant dels seus soldats dirigint-los amb fúria i crueltat, cosa que li impedia veure el perill i escoltar els consells de ningú.

La rebel·lió del 21 de setembre de 1701 la va ofegar en sang, fou un funest presagi de la seua crueltat i bogeria.

Sobre aquesta malaltia que el dominava, està escrit que a Nàpols feia que entraren a la seua alcova quatre bufons nanets i els ordenava que el colpejaren amb força en el pit i que després li escopiren a la cara i així es feia; el rei tenia en aquell moment 19 anys.

El pretendent al tron Carles III d'Àustria va prendre Dénia, on estaven els seus partidaris el general Joan Baptista Basset, nascut a València, el comandant Rafael Nebot i també l'alferes major comte de Cifuentes, que feia campanya per la regió valenciana i Aragó a favor de Carles III.

Quan Felip V va tornar de la campanya d'Itàlia, es va tancar en l'alcova amb la jove reina i esposa i no van eixir d'allí durant set dies amb les seues nits.

A favor de Carles III van caure successivament Ondara, Oliva, Dénia, Alzira, Gandia, Xàtiva, Elx, Oriola i València.

D'altra banda, Felip V s'apoderà de Madrid i, com a represàlia negativa va fer estralls en les files dels partidaris de Carles III, que foren empresonats i traslladats a Pamplona on foren torturats fins a la mort per *agents especials* de tortura, nomenats pel mateix Felip V.

El 28 d'agost de 1705 desembarcà a Barcelona l'armada angloholandesa amb el comte Peterborough i el príncep de Darmstadt que defensaven Carles III, el qual va fer la seua entrada triomfal el 5 de novembre de 1705.

A l'octubre s'apoderaren de Montsó i Fraga, i al desembre ho feien de Girona, Tarragona, Tortosa i quasi de tot Catalunya. Després foren Alcanyís, Casp, Monroy i Calaceit; més tard, perderen Alcanyís, que la va prendre el príncep Tilly.

Felip V va fer cridar Cristóbal de Moscoso y Montemayor, comte de las Torres, conegut per la seua eficàcia al costat del rei a Nàpols i fou destinat a tallar la revolució valenciana després de la rebel·lió del general Joan Baptista Basset, Ramos i altres militars.

A finals de l'any 1705 des de Castella va arribar el comte de las Torres, va prendre Monroy, va saquejar la vila i va tractar amb el màxim rigor els vençuts.

Pel Maestrat entrà el comte amb el seu gran exèrcit compost de dos batallons de soldats espanyols, un batalló de soldats valons, un destacament de cavalleria i una brigada de Navarra, formada per tres regiments. En total eren tres mil infants i vuit-cents genets, amb aquestes enormes tropes va prendre diverses viles i va posar setge a Sant Mateu, plaça fortificada i defensa sota les ordres del valent coronel anglés Jones; la vila va resistir el setge, amb el pas dels dies i el fred, la pluja, el cansament i la fam van fer petja en els soldats del comte, el qual quan va saber que s'apropava el comte Peterborough a socórrer Sant Mateu, va alçar el setge i va eixir de pressa per a evitar l'encontre i es va dirigir cap a València.

El nefast dia 12 de gener de 1706, el comte de las Torres i el seu exèrcit van travessar el riu Millars pel pont de Santa Quitèria, van fer un alto en el camí per descansar allí i prendre aigua per a soldats i cavalls.

Va passar per allí un vila-realenc al qual van assassinar amb l'excusa d'haver robat al clero utensilis sagrats. Prompte ho van saber els de Vila-real i quan va arribar l'emissari del comte per a comminar-los perquè es declararen a favor de Felip V i obriren els portals per a facilitar el pas de l'exèrcit cap a València, immediatament es van reunir l'Ajuntament en Ple i els personatges més importants del poble, que van acordar acatar l'ordre del comte. Uns pocs, coneixedors de la mort del vila-realenc en el pont i com que eren fanàtics de Carles III, exaltats i indisiplinats, sense pensar en les conseqüències de la seua desgraciada actitud, es negaren a obeir i no obriren els portals.

L'enviat del comte va acudir al pare guardià del convent de Sant Pasqual per a demanar-li que anara a aconsellar als del poble que lliuraren la vila i així evitar la batalla, les desgràcies i les represàlies de tants soldats. El pare guardià es va acostar al portal que continuava tancat, dalt de la muralla hi havia diversos homes, l'escrivà Jaime Belaire, sense consultar amb el justícia i jurats i sense cap autorització, va dir al pare guardià que “no tenia ordre del seu rei Carles III per a lliurar la vila al duc d'Anjou”.

Descoratjat va tornar al convent i va contar a l'emissari el que li havien dit. Va tornar a parlamentar i el Belaire li va dir una altra vegada “esperarem el comte i el seu exèrcit amb una pluja de pólvora i bales”.

Amb Jaime Belaire estava l'espardenyer Miguel Miró, el qual opinà que havien de deixar entrar el pare guardià perquè parlara amb el justícia i els de l'Ajuntament. Jaime Belaire va reaccionar violentament amb l'amenaça de pegar-li un tret a Miró si s'hi involucrava.

Per segona vegada va tornar el pare guardià al convent i li va donar la resposta a l'emissari. En aquells moments van arribar al portal, el justícia, els jurats i el vicari mosén Froilán per a lliurar la vila i obrir els portals mitjançant *capitulació*.

Però Belaire, Gorris i Monfort, exaltats al límit, s'hi negaren i impediren que obriren el portal i que parlamentaren amb l'emissari, malgrat les súpliques del vicari.

Quatre regidors en una distracció van eixir i van anar a parlamentar; eren l'oubrer Jaime Sebastián, el major José Sanz, Evaristo Ferrando i José García.

Després del fracàs del setge a Sant Mateu i ara a causa d'aquesta xicoteta vila indefensa que es negava a Felip V, el comte i el seu exèrcit estaven enfurits.

A la fi aconseguiren eixir el vicari mossén Froilán, el regidor Juan Climent i pocs més i s'encaminaren a unir-se als altres quatre per a visitar el comte i parlamentar la *capitulació*.

Estaven arribant al convent quan van veure que la tropa avançava cap a ells al toc de clarins i tambors, per la qual cosa es refugiaren dins del convent amb la resta. Eren aproximadament les dues de la vesprada i els primers soldats s'acostaven a les muralles.

La defensa era capitanejada per José Andriá i Felipe Mundina, que recorrien les posicions i ordenaven que ningú disparara fins que ells ho digueren ja que s'esperava un possible acord amb el comte.

De sobte, algun dels fanàtics exaltats va disparar sobre els soldats i els altres defensors. Van pensar que era el senyal dels caps, de manera que començaren a disparar i van sembrar de cadàvers el Raval. L'exèrcit replicà i va començar la mortífera batalla per als dos bàndols.

Quan va veure la resistència valenta i feroç dels del poble, el comte va accedir a rebre els parlamentaris; van acordar el lliurament, va parar el combat i van retirar els uns i els altres, els seus morts i ferits.

Van obrir els portals i van entrar en la vila el vicari mossén Froilán, el justícia, jurats, regidors, acompanyant el coronel José de Amézaga, el qual cridava als veïns: "fills, pau! Vagen els morts i ferits, els uns pels altres, baixen vostés de les muralles, ningú els farà res".

Confiats en la paraula del comte i del coronel, tots baixaren dels seus llocs de combat. En la plaça Major estava el coronel, dialogant amb José Zalón i altres pròcers cordialment. Van acompanyar el coronel per tot el recinte emmurallat, van visitar i van inspeccionar tot el que ell va voler i va poder constatar que eren pocs, mal preparats i que entre ells no hi havia soldats enemics.

Van tornar a la plaça Major, es van donar la mà en acomiadar-se, el coronel José Amézaga va pujar al seu cavall i en aquell instant va traure dues pistoles, va disparar un tret a l'aire i seguidament un altre, davant la sorpresa dels qui de bona fe l'havien rebut i acollit.

Prompte van veure que allò era la consigna convinguda, immediatament van sonar clarins i tambors a degolla, i per la senda de la iniquitat, de la deslleialtat, amb perfídia, traïció i engany, va començar la matança i l'assassinat. Van entrar a sang i foc, lluitant casa per casa, no van respectar ni xiquets, ni dones, ni ancians, ni sacerdots, tots van ser assassinats, després va arribar el saqueig.

Quin deshonor per al qui fou aleshores el general de l'artilleria de l'Estat i segon mestre de camp. Tampoc l'Església fou respectada, molts es van refugiar dins d'ella, els soldats van fer eixir José Bellmunt i José Espuig i allí, en la mateixa porta els van assassinar, van fer eixir a d'altres i en el moment que anaven a matar-los, va passar a cavall el general comte de Mahoni, el qual, malgrat que era un reconegut sanguinari, va ordenar que els deixaren en vida.

Fins a les cinc de la vesprada va durar la carnisseria, aleshores va fer l'entrada triomfal el *valent guerrer* el comte de las Torres, tal vegada alegrant-se davant d'aquell riu de sang i de tanta desolació. Va ordenar parar la matança que havia durat tres hores.

Tots els veïns en vida i els ferits van ser tancats en l'església (no és l'actual, és l'anterior que estava en el mateix lloc que l'actual) totes les dones van ser tancades en el convent de Sant Pasqual.

El comte de la Rosa, muntat a cavall, va passar per davant de la casa de Palanques i una dona el va matar d'una pedrada, també van morir diversos oficials, aquests portaven plomes en el barret i els de Vila-real els tiraven a ells.

Van morir uns 500 soldats i del poble 272, entre ells set cures i set dones. José Ferrús, expert i reconegut tirador va tenir quatre persones que li carregaven els fusells, ell tirava i va causar moltes baixes, també mossén Tomás Cabrera que residia en el vell casallot que equivocadament diu la tradició local que fou el Palau del rei Jaume I, es va refugiar amb alguns veïns en l'escala de la casa, també li carregaven els fusells i va matar 30 soldats, els van prendre foc a la casa, però tots van escapar per les teulades.

Quan va acabar el saqueig, el comte va ordenar incendiar Vila-real. Van ser 3.000 soldats experimentats i ben preparats, amb 800 genets, soldats de cavalleria, contra a penes 600 veïns, comptant fins i tot els nounats, xiquets, dones, ancians i cures, una carnisseria que va planejar el comte.

Quan Nules, altres viles i Sagunt van saber el que va passar a Vila-real, van obrir les seues portes i es van declarar a favor del rei Felip V.

Van eixir de Vila-real fins a Requena amb més de 200 presoners, portaven al coll els ferits, de tots ells només van arribar 145, alguns van morir per les ferides i les penúries de la marxa i els maltractaments, uns pocs altres van escapar. Els van tancar al castell de Requena, al cap de quatre mesos van ser canviats per 219 soldats de Felip V que estaven presos per l'exèrcit de Carles III.

El comte va seguir la seua campanya i el rei el va nomenar general de l'exèrcit de València. La reina Maria Lluïsa Gabriela de Savoia li va atorgar el títol de marquès de Cullera i amo de l'Albufera i d'Algete.

També el coronel José de Amézaga, pel seu comportament al servei de Felip V a Vila-real i altres pobles, fou ascendit a cap de la guàrdia de la reina el juliol de 1706, després fou nomenat brigadier (general de brigada) i després fou mariscal (general de divisió).

La vila de Calaceit també fou saquejada i cremada igual que Vila-real. El 9 de maig de 1706 el comte va ordenar l'atac a Xàtiva, però li va passar igual que a Sant Mateu, després de 15 dies de setge i davant l'eficaç defensa que li delmava les seues tropes va abandonar el setge. Encara que després seria el general anglés Dasfeldt qui va prendre Xàtiva amb més acarnissament que el perpetrat a Vila-real.

El duc de Berwick era fill natural del rei Jaume II d'Anglaterra, el general Dasfeldt i el duc d'Orleans van ordenar incendiar Xàtiva, la qual va ser cremada des del dia 12 fins al 20 de juny de 1706. Així eren les ordres de Felip V.

El 27 d'abril de 1707 es va desenvolupar la cèlebre Batalla d'Almansa, la qual ha passat a la història, a causa de la cruel repressió, com un exponent d'atroç revenja que el rei Felip V va saber imbuir a tots els seus feroços generals i soldats.

Quan fou dominat el regne valencià, el rei Felip V nomenà Melchor de Macanaz, Francisco Ronquillo i l'ambaixador de França a Madrid, Michel Jean Amelot, per tal que estudiaren què calia fer amb els antics furs valencians. La decisió fou ràpida i aconsellaren al seu *amo* que els abolira, cosa que es realitzà pel Reial decret del 29 de juny de 1707, fet en el Buen Retiro, i poc després, el 29 de juliol de 1707, un altre Reial decret beneficiava els pobles valencians que havien estat a favor del rei Felip V.

També es va excedir el comte general Mahoni, fins a tal extrem que fins i tot el rei va haver de traslladar-lo a Sicília juntament amb el brigadier Chavez.

A l'octubre de 1710, el comte de las Torres era nomenat comissari general de totes les provisions dels exèrcits reials i el 9 de desembre de 1710 fou ell qui manava en l'assalt a Brihuega.

Va morir a Versalles, el 14 d'abril de 1711, el Gran Dofí, pare del rei Felip V, als 49 anys. Tres dies després, el 17 d'abril, va morir l'emperador Josep I d'Alemanya, que era germà major del pretendent Carles III i aquest heretà l'Imperi alemany. Va eixir de Barcelona el mes de setembre i fou coronat emperador el 27 de setembre de 1711. Per aquest motiu, a poc a poc va regnar la pau a Espanya.

Com a fet curiós cal detallar que l'11 de juny de 1712 el duc de Vendome va parar a Vinaròs a menjar, va demanar llangostins i això li va costar la vida, segurament el cuiner era fanàtic de Carles III i degué preparar-los amb bona salsa. El van soterrar a El Escorial.

El 1713 la reina va donar a llum el que fou Felip VI, però ella va morir cinc mesos després, als 26 anys i dotze com a reina d'Espanya, càrrec que va exercir amb encert i saviesa.

Mitjançant el Tractat d'Utrecht, Gibraltar va quedar en poder d'Anglaterra l'11 d'abril de 1713.

L'11 de setembre de 1714 tingué lloc el famós setge de Barcelona, en el qual moriren 7.000 persones. Felip V va ser tan cruel que quan va prendre com a presoner el general Moragues, nascut a Sort, va ordenar donar-li garrot vil, després va fer que l'esquarteraren, lligat a quatre cavalls, li tallaren el cap i va estar exposat en el port de Barcelona més de deu anys.

La nota final de la carrera militar del comte de las Torres és l'enorme ridícul que va sofrir quan es va oferir al rei Felip V per a recuperar *ràpidament* el penyal de Gibraltar.

Amb 12.000 soldats d'Anglaterra i la flota per la mar, el dia 30 de gener de 1727 va donar l'ordre d'atac i no va aconseguir res. Després van posar mines i els anglesos es van riure d'ells; fins i tot, els van deixar fer sense disparar-los, però tampoc aconseguiren res. Al final, el dia 19 de juny, quatre mesos i mig més tard, amb les arque del tresor buides, després d'haver sacrificat la tropa i la marina i amb l'artilleria inservible, el rei li va ordenar que posara fi al setge a Gibraltar.

Malgrat això, el comte de las Torres, com a recompensa pel servei al rei durant molts anys, va obtenir nomenaments i títols importants: comte de las Torres, marquès de Cullera, amo de l'Albufera, duc d'Algete, gran d'Espanya de primera classe per a ell, els seus hereus i successors en la seua il·lustre casa de noblesa i qualitat, descendent del rei

Ordoño II Sánchez de Badajoz, senyors de Villanueva de Barcarrota i Baronía, descendents d'Àvila, Cuello, Castro, Vergara, Pedrosa i amos de Navalmorquende, Montalvo, Villoría, Santiuste i la Vega, gentilhome de cambra del rei Felip V, capità general dels exèrcits reials, virrei i capità general del Regne de Navarra, comissari general de la Infanteria i Cavalleria d'Espanya, i del Consell de Guerra. Amb tota seguretat se'ns escapen altres rendes i oficis amb els beneficis que li atorgaren. Tota una carrera molt ben recompensada pel rei, encara que tacada de sang.

Els historiadors professionals citen Modesto Lafuente Zamalloa com el millor entre tots ells, el mestre. Aquest historiador fora de sèrie diu sobre el comte de las Torres "home de valor, però de poc enteniment".

Pel que fa al rei Felip V, va acabar en tal estat de bogeria que ni Carles II l'Embruixat ni Joana la Boja junts se li podien comparar. Des de la seua infància va ser abúlic i hipocondríac, herència dels seus pares, la luxúria sense fre dels monarques i la Cort de Versalles, la crueltat de son pare. Quan va arribar a Espanya amb 17 anys d'edat ja deixava veure el seu estat anormal i amb el pas dels anys la seua malaltia empitjorà.

El 1733, en un atac de bogeria, va agafar pels cabells el seu fidel ministre de la Guerra José Patiño, el va llançar a terra i el va baldar a cops; uns dies després el nomenava primer secretari. Aquell senyor tenia 67 anys i mai es va recuperar de les puntades de peu; va morir el 1736.

Una altra crisi de bogeria el va fer ordenar obrir tots els taüts que hi havia a El Escorial, per a veure a tots els seus antecessors que ocuparen el tron. En aquesta ocasió van poder constatar que el príncep Carles, el fill boig de Felip II, tenia el cap entre les cames, què degué ocórrer amb la seua mort?

Felip V tenia en la seua cort el famosíssim cantant castrat Carlo Broschi, conegut mundialment per Farinelli. Aquest tenia una veu molt aguda i el rei Felip V, als seus 60 anys ja passats, volia imitar-lo i els seus alarits eren la consternació de la cort i del poble madrileny.

Des del seu retorn de Sevilla a Madrid, s'alçava del llit a les 12 del migdia, prenia un brou per a desdejunar, es vestia a la una, a les 3 de la vesprada anava a missa, de 4 a 6 conversava, després menjava i escoltava música o li llegien, a les 2 de la matinada rebia els seus ministres d'Estat i altres personalitats. Sopava a les 5 de la matinada i es gitava a les 7. Obligava així a tota la cort a seguir el seu horari extravagant i el seu desvari va anar a més fins a la seua mort.

Uns anys abans va abdicar en el seu fill, que va ser rei durant pocs mesos, ja que va morir molt jove. Els historiadors apunten que el va matar la luxúria i el vici descontrolat que portava en els gens.

En aquests escrits hem vist que la bogeria s'hereta. El dia 16 de gener de 2006, al mateix temps que Vila-real recordava la tragèdia de l'incendi de 1706, en la basílica del Monestir de Yuste, el reconegut doctor extremeny Víctor Guerrero Cabanillas va presentar el llibre *La salud de Carlos I*. Aquest llibre tracta dels trastorns psiquiàtrics i dels antecedents patològics dels familiars de l'emperador. Tots els reis de la Casa d'Àustria van patir trastorns.

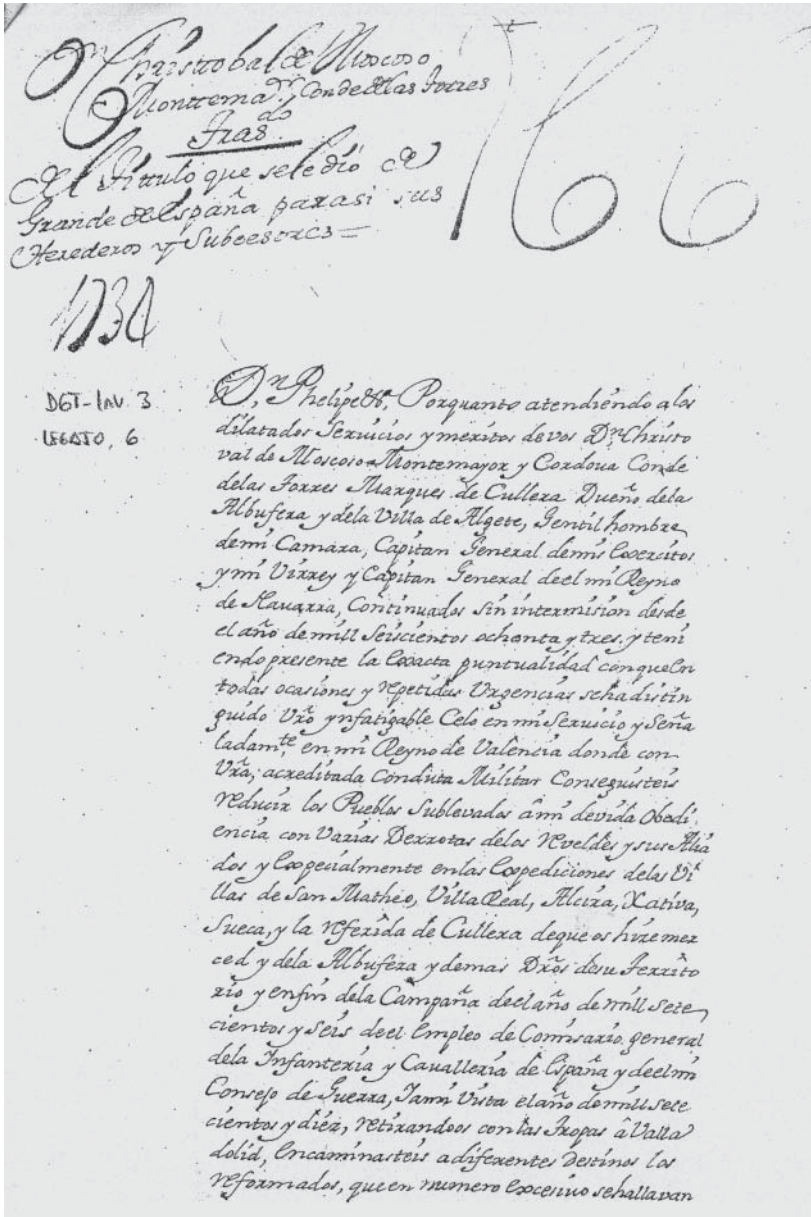

Bibliografia

Arxiu del Regne de València i municipals

Arxius militars

Biblioteques

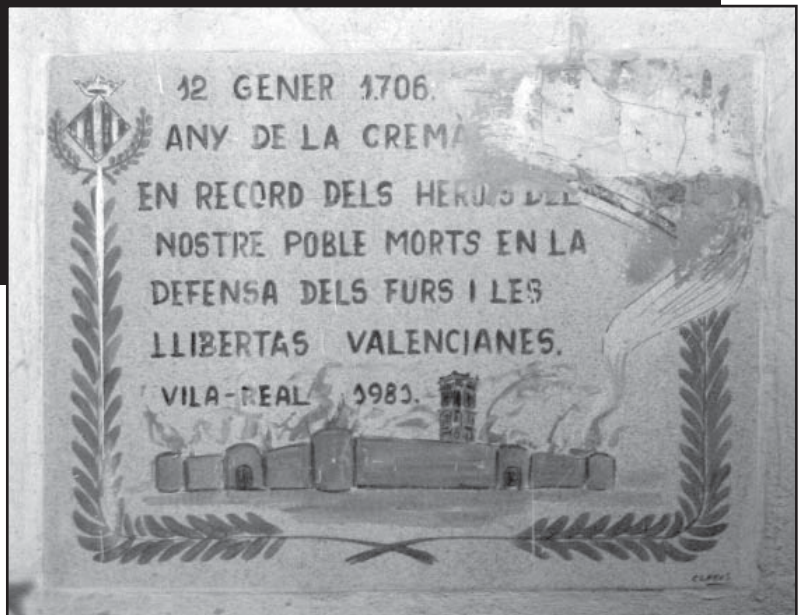
LAFUENTE ZAMALLOA, Modesto, *Historia de España*.TRAVER GARCÍA, Benito, *Historia de Villarreal*.VIDAL SALES, José Antonio, *La vida y la época de Felipe V*.

Document, aportat per l'autor, sobre D. Cristóbal Moscoso, comte de las Torres

10

ANNEX

PUBLICACIÓ PATROCINADA PER:

CAIXA RURAL VILA-REAL
FUNDACIÓ

PORCELANOSA®

COL-LABORA:

Tauellet a la façana del Centre Carlí (1981)

*Quan bufa
el ponent*

J O R D I Q U E R O L

TABARCA

—Senyoreta, el meu nom és Francesc Miquel, capità de les tropes de sa majestat. ¿Amb qui tinc el gust de parlar? 77

La mirada de la jove va passar de la petrificació a l'escepticisme, mentre els llavis dibuixaven un somriure molt amarg:

—¿Qui sóc, dieu? Bona pregunta. Suppose que, a hores d'ara, ja no sóc ningú. Després del que m'acaba de passar...

Va callar, i també Francesc restà en silenci. Totes les paraules que ell pogués dir-li no podrien evitar el fet essencial: de grat o per força, aquella jove acabava de perdre allò que qualsevol dona necessitava mantenir com a ofrena conjugal, la nit de noces. Francesc comprenia la injustícia del fet, però la seua comprensió no podria retornar-li a ella l'honor... ni canviar el punt de vista dels seus conciutadans. Va optar, doncs, per desviar el tema:

—¿Sou de Vila-real?

Per tota resposta, ella va bellugar afirmativament el cap. Poc després, la previsible crisi esclatava, la rigidesa del cos es feia a miques, i l'ànima desfeta i mig turmentada li eixia a la superfície. Entre plors i mitges paraules, sentia la necessitat d'explicar-se, de castigar-se ella mateixa, sense cap culpa, recordant tot el seu calvari:

—Va ser... va ser horrible. El meu pare, la meua mare, el meu germà... tots, tots van ser assassinats al meu davant per aquesta gentola..., aquestos dimonis que Déu condemne. El meu pare... el meu pare i el meu germà eren maulets dels de la primera hora. Quan els castellans van entrar a la ciutat, a traïció, amb falses paraules de perdó... ens vam fer forts a casa nostra... La meua mare i jo els ajudàvem a carregar les armes, els portàvem oli brulent, llançàvem pel balcó tot de testos i teules... Quan van entrar, allò va ser l'infern. El meu germà ja havia caigut ferit, però el remataren davant nostre. A la meua pobra mare, que va intentar interposar-s'hi... li van ficar una bala enmig del front. El meu pare...

Francesc no sabia que fer-se'n. Li hagués agradat poder tenir la presència d'alguna dona, una dona casada i amb experiència de la vida, que pogués escoltar millor que no ell aquelles confidències. Comprenia, però, que així i tot li calia fer alguna cosa per mirar de tranquil·litzar-la. Amb un gest que volia fraternal, va mirar d'acostar-se a ella, agafar-li la mà. Va ser pitjor. El seu gest d'espant va ser espontani. Francesc comprengué que després de tot el que havia passat, trigaria molt de temps a poder acceptar amb normalitat el contacte d'una pell masculina.

La història va continuar entre gemecs. Assassinada tota la família, Maria, com es va assabentar finalment Francesc que li deien, va ser arrossegada per la soldadesca, juntament amb molts altres veïns de l'un i l'altre sexe, fora de la població, com a presoners, ostatges o Déu devia saber quin destí que els reservaven. Maria s'havia endarrerit una mica, per ajudar una vella que quasi no podia ja seguir la marxa, i havia estat agafada per aquells tres soldats, ella no sabia si ressaguers o desertors, que l'havien arrossegada cap a la clariana, malgrat les seues protestes i resistència...

MEMORIAS DE GUERRA DEL CAPITÁN GEORGE CARLETON

*Los españoles vistos por un oficial inglés
durante la Guerra de Sucesión*

Daniel Defoe

VIRGINIA LEÓN SANZ (ED.)

PUBLICACIONES
Universidad de Alicante

Conforme a lo acordado en el consejo de guerra, el conde de Peterborow llevó su infantería, que se hallaba en pésimas condiciones, a marchas forzadas hasta Vinaroz, caminando sin descanso día y noche por las montañas. Pero no desistió de su plan en lo tocante a Valencia (había recibido una vez más instrucciones en tal sentido, al tiempo que se le negaban refuerzos), y con doscientos hombres a caballo trató de llevar a la práctica su idea de seguir tras el enemigo en retirada, ya que estaba decidido a apoderarse de aquella capital por más que las circunstancias fuesen aparentemente desesperadas.

Con tal propósito, el conde y sus hombres persiguieron al enemigo hasta que llegaron al pie de las murallas de Nules, plaza fortificada con sólidos muros e imponentes bastiones, mejor conservados que cualesquiera otros de aquel reino. Pero también esta vez, en cuanto apareció el temerario (si es que en aquellos momentos había alguno que no lo fuese) destacamento del conde, el enemigo abandonó aterrorizado aquella decisiva población, dejando su defensa en manos tan sólo de un millar de civiles bien armados. En tales circunstancias era difícilmente imaginable no ya que el conde consiguiera entrar, sino incluso que lo intentara con sólo un exiguo

destacamento de doscientos jinetes. Pero aunque la empresa era comprometida, su buena estrella (tan favorable que rara era la vez que no le llevaba a lograr sus propósitos) acudió en su auxilio una vez más. El día anterior había recibido informes de que el enemigo, tras dejar Nules, había tomado Villarreal y hecho allí una carnicería. Lo que habría llenado de terror a otro, inspiró a su señoría una estratagema tan inteligente como eficaz. A la cabeza de sus hombres, se llegó a caballo hasta las mismas puertas de la ciudad y exigió la inmediata presencia del alcalde o de un sacerdote, so pena de pasar a la población por las armas y hacer con ella otro tanto que el enemigo hiciera uno o dos días antes con los de Villarreal. Las tropas que acababan de abandonar la plaza habían dejado tras ellas más miedo que defensores, con lo que, ante las perentorias amenazas del conde, de inmediato se presentaron ante él unos sacerdotes. No erró el conde al suponer que el motivo de tan diligente obediencia no era otro que el miedo, y a fin de aumentar el que ya sentían, únicamente les concedió seis minutos para que rindieran la plaza, y aun añadió que, de no hacerlo así, tan pronto como llegara su artillería les haría sufrir las más terribles calamidades. Volvieron los religiosos al interior del recinto con tan sombría embajada, y poco después se abrieron las puertas de la ciudad. Una vez hubo entrado, dio allí el conde con doscientos caballos, que fueron origen del regimiento de jinetes que formó, y que más adelante resultaría decisivo en Valencia.

La noticia de la caída de Nules no tardó en llegar hasta nuestros enemigos en fuga, y de tal modo hizo que aumentara su temor ante el peligro en que se hallaban, que el mismo día redoblaron la marcha. Más les hubiera valido entonces no tener que cargar con tanto como habían robado. Pero el conde estaba tan satisfecho de su victoria que dejó que huyesen de su propio miedo y se desvió un tanto hacia Castellón de la Plana, ciudad importante pero abierta, donde su señoría

se hizo con cuatrocientos caballos más. Tenía la seguridad de que sus tropas estaban obligando al enemigo a abandonar el reino. Ordenó al regimiento que estaba al mando del coronel Pierce en Vinaroz que se reuniera con él en Oropesa, no muy lejos de allí. Al llegar quedaron gratamente sorprendidos, porque Oropesa se hallaba muy en orden, y, provista con cuantas subsistencias eran necesarias. Seguidamente, aquel infatigable general dio las órdenes oportunas, y, una vez hubo acuartelado sus tropas en poblaciones amuralladas donde únicamente la artillería podía hostigarlas, siguió camino hacia Tortosa.

Al llegar a Vinaroz supo el conde que se había formado la milicia española del reino de Valencia, y que había penetrado en el reino la distancia de un día de marcha. Con lo que, tras reunir tan rápidamente como pudo las fuerzas disponibles, y pese a que en total no pasarían de seiscientos jinetes y dos mil hombres de a pie, resolvió dirigirse de inmediato a Valencia.

Pero antes era preciso atacar y dominar cierto paso sobre un río al pie de las murallas de Sagunto, que estaba sólidamente custodiado. El conde de los Arcos, comandante de las tropas del duque de Anjou en el reino de Valencia, había confiado su defensa al brigadier Mahoni. Aunque no muy fuerte, Sagunto es una ciudad amurallada y populosa. Además de una guarnición de ochocientos hombres, contaba con la mayor parte de los dragones del regimiento de Mahoni. Se alza en la cúspide de un monte bastante elevado, en cuya parte más alta pueden verse las ruinas de la en otro tiempo famosa ciudad romana. Famosa ciertamente por los siglos de los siglos, y en tanto perduren cuantos escritos nos hablan de ella, merced a su inquebrantable fidelidad a un aliado indigno frente a un enemigo inmisericorde. Los arcos semiderruidos y los desiguales muros y torres de aquella otrora célebre ciudad permanecen aún como impresionantes vestigios de tiempos pasados. Al

contemplantos, no pude experimentar sino desprecio hacia Aníbal, su enemigo, y aversión hacia la incomprensible y ciega indiferencia de los romanos, sus aliados; y por otra parte, sentí veneración al recordar a aquellos héroes que prefirieron inmortalarse, juntamente con sus mujeres e hijos y con cuanto les era querido, entre las llamas de su agonizante ciudad, antes que vivir deshonorados por una promesa quebrantada o un acto de cobardía.

Como ya dije, Mahoni contaba en Sagunto con ochocientos hombres aptos para el combate, además de los civiles. Teniendo en cuenta nuestra escasa artillería, los oficiales del conde de Peterborow llegaron a la razonable conclusión de que en tales circunstancias no tenían perspectivas de salir victoriosos, y así se lo hicieron saber. Sin embargo, el conde, lejos de compartir su desaliento, les animó diciéndoles que tal vez pudiese el ingenio lo que no podía la fuerza. Así pues, decidió entrevistarse con Mahoni y envió a un oficial acompañado por un corneta para que se lo comunicara. Se concertó la entrevista y el conde, que previamente había dispuesto sus tropas en un emplazamiento favorable y su escasa artillería a conveniente distancia, con instrucciones para que se dejaran ver durante la conferencia marchando despacio por la falda de una colina próxima, llegó al lugar convenido en compañía únicamente de unos pocos hombres a caballo, conforme a lo pactado. Una vez frente a frente, trató en primer lugar por todos los medios a su alcance de atraer a Mahoni a la causa del rey Carlos con ofrecimientos lo bastante pródigos como para conmover la fe de un católico, según me refirió el propio Mahoni algún tiempo después, pero todo fue en vano: Mahoni se mostró inflexible, y el conde decidió cambiar de táctica.

En tono de franqueza le dijo entonces el conde a Mahoni que, pese a todo, no podía sino apreciar la confianza que le había demostrado, y que, para corresponderle de algún modo, estaba dispuesto a dejar en sus manos la posibilidad de evitar atrocidades como las recientemente ocurridas en Villareal.

Francisco de Castellví

UNIVERSIDAD COMPLUTENSE

5313831811

NARRACIONES HISTÓRICAS

Volumen II:

Año 1706 - Año 1707 - Año 1708
Año 1709

Edición al cuidado de Josep M. Mundet i Gifre
y José M. Alsina Roca

FUNDACIÓN FRANCISCO ELÍAS DE TEJADA
Y ERASMO PÈRCOPO
MADRID

Relación del lastimoso suceso de la toma y quema de Villarreal

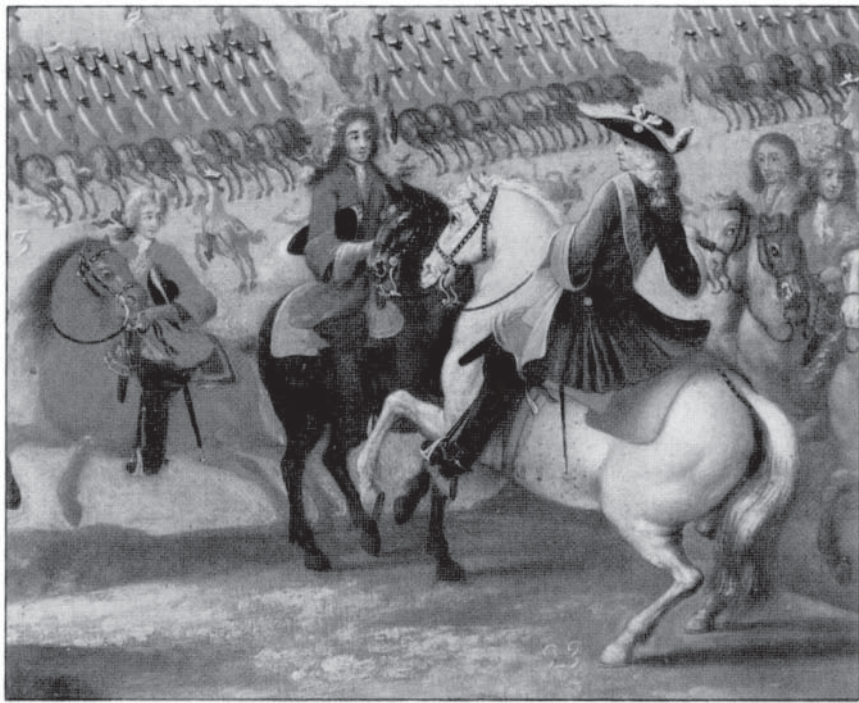
Don Cristóbal Moscoso, conde de las Torres, que mandaba las armas en el reino de Valencia, para asegurar del todo la reducción de la ciudad de Valencia juzgó ser preciso ocupar los lugares que hay sobre la carrera hasta Tortosa, dejando bloqueada la ciudad al encargo del duque de Popoli y del general don Antonio del Valle; apostóse en la Carbonera y mandó órdenes a las villas para que dieran la obediencia, que ya habían aclamado al rey Carlos. Los términos con que lo prescribía eran ásperos y injuriosos al pundonor de la nación. Los moradores de las aldeas pequeñas dejaron expuestas a la suerte sus casas. Murviedro y Nules abrieron sus puertas. Villarreal, San Mateo y Castellón de la Plana se excusaron de dar la obediencia con el pretexto que milicias de Cataluña presidaban sus pueblos. Los moradores de Villarreal no juzgaron se dirigiese el conde de las Torres a ocupar aquella villa y, instados de la villa de San Mateo, enviaron un refuerzo de 280 hombres los más hábiles para las armas. Quedaron en la villa hasta 580, comprendidos viejos, clérigos y frailes, excusáronse de dar la obediencia.

- [189v] Dificultaba el de las Torres de la empresa por la resolución en que consideraba los vecinos. Los clérigos Tomás Jordá y el doctor Montferrer, naturales de la misma villa avisaron al conde del número y estado de los vecinos y de que la más hábil gente se hallaba en San Mateo. Con este aviso presentóse el de las Torres el día 12 a vista de la villa. Salió el vicario doctor Florián Fusté, que había persuadido al pueblo a la quietud, a tratar con el conde que la villa se entregaría. Aseguran unos que el de las Torres prometió no serían maltratados y que luego que empezaron a entrar las tropas se empezó un sangriento combate con tanta obstinación que no hay pluma que pueda describirlo y que toda comparación ha de quedar corta; otros afirman que al tiempo que el vicario trataba el modo de entrar las tropas habiendo suspensión de armas los soldados sin orden avanzaron la villa confiados los paisanos en la composición que se trataba; otros dicen que el de las Torres, negada por los de Villarreal la entrada, mandó a las tropas que avanzasen, que por dos veces fueron rechazados varonilmente y que al tercer asalto rompieron una puerta por donde empezaron a penetrar en la villa las guardias reales. Sea de un modo o de otro el suceso, es cierto que la villa se vio arder como otra Troya. Viejos, clérigos, frailes, mujeres y muchachos, todos concurren a la defensa. Desde los tejados y ventanas las mujeres arrojaban piedras, aceite caliente y maderos. Las calles se veían teñidas de sangre, arder los edificios por todas partes. Duró esta lastimosa tragedia la mayor parte del día. Al arder los edificios se veían en los altos las mujeres y niños pedir auxilio con dolorosas y tristes voces, que no pudiendo ninguna providencia humana socorrerles quedaban sepultados entre las llamas y ruinas. Las tropas y los paisanos entre las espantosas llamas en obstinado choque recíprocamente se ofendían con inhumana impiedad. Sólo quedó exenta de tanto horror la Madre Iglesia, que el cura salió a la puerta con el Venerable. Libráronse sólo de la muerte los que pudieron recogerse en el templo; los que quedaron con vida fueron conducidos a las cárceles de Requena; de los moradores, comprendida toda clase, murieron hasta 420; de las tropas, hasta 670, comprendidos 17 oficiales: (a) el general conde Rosin, francés, dos tenientes coroneles, cuatro sargentos mayores,

[190r] once capitanes y mayor número de oficiales subalternos; heridos, 28 oficiales entre ellos el coronel Mancos, del regimiento de Navarra, el capitán de guardias don Pedro Marín, aragonés. Los paisanos conducidos a Requena fueron puestos en estrechas cárceles y llevaron sobre sus hombros allí a los oficiales heridos; pocos se hallaron vivos en 30 de junio al rendirse Requena a los aliados. Los dos clérigos instrumentos de este trágico suceso perdieron la vida en el conflicto. Dicen unos que, enfurecidos los soldados juzgando que el informe que habían dado había sido para engañarlos, les dieron muerte violenta; otros dicen que como iban conduciendo los soldados, conocidos por los paisanos y tenidos por afectos al rey Felipe, que murieron de los tiros de los mismos vecinos; sea de un modo o de otro, es cierto que no se supo más de ellos. Justos y no conocidos juicios hallaron un no conocido sepulcro donde imaginó la humana vanidad hallar proporcionado premio a tan arriesgado como extraño servicio en el alto carácter que los ilustraba. Un manuscrito dice libráronse de la muerte los que en el sagrado del templo buscaron su refugio, aunque no dejó esta vez de sufrir lo sacro del tabernáculo.

JOSÉ MANUEL MIÑANA
**LA GUERRA DE
SUCESIÓN EN
VALENCIA**

Edición a cargo de F.J. Pérez i Durá y J.M. Estellés i González

INSTITUCIÓ ALFONS EL MAGNÀNIM
INSTITUCIÓ VALENCIANA D'ESTUDIS I INVESTIGACIÓ

peret. Moscosus autem cum animadvertisset obsidionem necessario in longum produci, quod mœnibus demoliendis nulla suppeterent tormenta, cuniculis ad murum actis, irruptionem parabat. Quod cum minus ex sententia eveniret, imbribus pertinacissimis in singula diei tempora totam circum regionem implentibus, tædio affectus, et quod apud oppidum suis rebus parum opportunum diutius hæeret indignatus, cum omnes illas regiones sibi haberet infestas, et Britannorum auxilia ex Catalonia, quæ tota in Archiducis imperium concesserat, iamiam adesse nuntiarentur, soluta obsidione, castra movit, Valentiam iter faciens. At ubi adventare copias vulgatum est, trepidari ab omnibus, concursari, pars ad aspera montium erepere, alii in abditis vallum sese occultare: qui cum Nicolao reliqui erant, longe ab itinere quo Regii tenebant, diversi abiere. Tantus terror gladiatorum erat, post cædem ad Salzedellam factam.

- 13 Intraverat tunc Valentiam provinciam Carolus Peterborwius Comes, summus fœderatorum Imperator, natione Britannus, ut suo

---

8 Archiduducis *edd.Mai.* // 10 At ubi... *incipit caput 13 edd.Mai.:* ad M // 15 Piterborwius V *passim*

portante. A su vez Moscoso al darse cuenta de que indefectiblemente el asedio se alargaría bastante, porque no había suficientes cañones para destruir las murallas, preparaba el asalto tras excavar galerías²⁰⁸ junto al muro. Pero como no sucediese según su voluntad,²⁰⁹ influido por unas lluvias copiosísimas que ocupan cada momento del día alrededor de aquella región, por el aburrimiento, e indignado, porque estaba detenido demasiado tiempo ante una población poco ventajosa para sus intenciones, pues consideraba todas aquellas regiones enemigas suyas, y al anunciarse que tropas auxiliares²¹⁰ de Ingleses desde Catalunya, que se había sometido completamente a la autoridad del Archiduque, estaban casi al llegar, levantando el asedio, movió el campamento,²¹¹ emprendiendo el camino²¹² hacia València. Pero cuando se propagó la noticia de que las tropas llegaban,²¹³ todo el mundo estaba agitado, corría de un sitio a otro, unos trepaban a las escabrosidades de los montes, otros se escondían en la profundidad de los valles: los que se habían quedado con Nicolau, se alejaron cada uno por su parte lejos del camino que ocupaban los del Rey. Tan grande era el terror que inspiraban las espadas, tras la matanza realizada junto a La Salzedella.

13 A la sazón había entrado en la provincia de Valencia, Carlos, Conde de Peterborough,²¹⁴ General en jefe de los federados, inglés

²⁰⁸ En el ataque de una plaza fuerte los romanos solían excavar minas (*cuniculi, specus*) bien para penetrar furtivamente en la ciudad, bien para socavar y arruinar las murallas, bien con cualquier otra finalidad como la de privar de agua y alimentos a los sitiados. Estas construcciones de minas las simulaban con *musculi* o *vineæ*. Cf. CÉSAR, *Gal.* III 21, 3; T. LIVIO, XXXVI 25, 4, etc.

²⁰⁹ Cf. PLAUTO, *Men.* 1151.

²¹⁰ Los *auxilia* eran las tropas que no están integradas por romanos ni por aliados itálicos; suplían la debilidad del ejército romano en caballería y armas especiales (de ahí la caballería nómada, gala y germana; los arqueros cretenses; los honderos baleares, etc. como integrantes de los *auxilia*). Combatían agrupados en cohortes pero sin constituir legiones. Cf. CÉSAR, *Gal.* I 49, 5. *Civ.* III 95, 3; SALUSTIO, *Iug.* 7, 2, etc.

²¹¹ Cf. CÉSAR, *Gal.* I 15, 1 (*passim*).

²¹² Cf. CÉSAR, *Gal.* I 7, 3 (*passim*).

²¹³ Cf. CÍCERÓN, *Att.* VIII 3, 7.

²¹⁴ Carlos Mordaunt nació en 1658 y murió en Lisboa en 1735; tenía entre otros títulos el de conde de Montmouth y de Peterborough. Consejero de Guillermo III de Inglaterra también estuvo al servicio de la reina Ana y dirigió

milite opportuna loca tueretur, copias importuno Bazeti facinore, distrahere coactus, et belli rationem capta Barcinone initam mutare, quod Austriaci rebus, et fœderatorum quam attulerit difficultatem, postea docuit eventus. Hic autem dum copias cogit, Moscosus profectionem maturans, Borrolium pervenit, oppidulum in ipsis montium 5 faucibus asperrima inter saxa positum, cuius maior incolarum pars, diversi cum suis farcinulis et familiis in locos difficiles abierunt. Idcirco milites, qui illos tantum hostium loco habebant, qui desertis laribus eorum conspectum vitabant, fuga cultorum deserta in transcursu diripiunt. Inde digressi ad Planitiem, unde regioni inditum 10 nomen, descendunt, quæ in modum vasti maris sic immensa panditur, ut eam oculis terminare vix queas. Dum vero proficiscitur agmen, proripitur lixa impuratissimus, qui per summum scelus pyxidem sacram ex adytis rapuerat. Hunc Moscosus ad supplicium e vestigio

---

3 Austriacis *edd.Mai.*

de nacimiento, para proteger con su ejército los puntos delicados; se vio obligado a fraccionar sus tropas, a causa de la inoportuna acción de Basset, y a cambiar tras la conquista de Barcelona su calculada estrategia bélica,²¹⁵ lo cual acarrió una gran dificultad a los asuntos Austríacos, y por tanto aliados, como después las circunstancias demostraron. Mientras éste pues reúne sus tropas,²¹⁶ Moscoso apresurando su avance, llegó a Borriol,²¹⁷ un pueblecito enclavado en los mismos desfiladeros de los montes entre roquedas escarpadísimas, cuya mayor parte de habitantes, cada uno por su lado con sus hatillos y familias, se marchó a sitios inaccesibles. Por esto los soldados, que únicamente tenían en vez de enemigos a aquellos, que tras abandonar sus casas evitaban su presencia, saquean a su paso los lugares abandonados a causa de la huida de sus cuidadores. Saliendo de aquí, bajan a la Plana,²¹⁸ de donde ha sido puesto el nombre a la región, que a manera de un inmenso mar se extiende interminable de tal manera que difícilmente puedes fijar sus límites con la mirada. Mientras pues el ejército va avanzando, es capturado un vivandero, el colmo de la impureza, que a través del peor de los crímenes había robado de un tabernáculo un vaso²¹⁹ sagrado. Moscoso ordenó que

Borriol

---

al ejército aliado que se trasladó de Lisboa a Barcelona en 1705. Al año siguiente desencadenó una ofensiva contra València, pero se retiró de la Guerra de Sucesión a causa de sus desavenencias con el Archiduque y el General Galway, llevado de su temperamento impetuoso y turbulento. Él, que había sido un austracista convencido, no dudó en oponerse a la unión de la monarquía hispánica y el Imperio en la persona del Archiduque.

²¹⁵ Cf. CÉSAR, *Gal.* VII 71, 4.

²¹⁶ Cf. CÉSAR, *Gal.* II 5, 4.

²¹⁷ Enclavado en la comarca de la Plana Alta, Borriol es un pueblo de origen romano asentado al pie de una gran roca coronada por las ruinas de un castillo. Su importancia estratégica como refugio se deduce por su orografía y por ciertos episodios de esta Guerra de Sucesión así como también de las contiendas carlistas.

²¹⁸ La Plana es una parte de la provincia de Castelló que se subdivide en dos comarcas: La Plana Alta, situada al norte de la capital que limita con el Alt y Baix Maestrat y el Alcatén, y La Plana Baixa que mira a la provincia de València y que está enmarcada por el Alt Millars, el Alto Palància y el Camp de Morvedre. Es fácil de descubrir el juego de palabras que hace Miñana.

²¹⁹ Palabra que significa propiamente "cajita; botecito; frasco; vaso" para guardar perfumes, medicamentos, etc. Nosotros la hemos traducido, a tenor del contexto general, por "vaso sagrado". No aparece en el A. BLAISE, *Dictionnaire Latin-Français des Auteurs Chrétiens* (Turhout, Brepols, 1954).

trahi, ac militari ritu sclopiis laxatis iussit interimi, reddita sacris
 altaribus pyxide. Castellionem autem ad laevam relinquens (quod
 oppidum operibus bene munitum, et multitudine armata egregie de-
 fensum ab Hispano tentatum non fuit) ad Villaeregalis pontem, quo
 fluvius satis altus, Idubeda (Millarsium incolæ vocant) iungitur, ap- 5
 petente meridie, pervenit. Sed cum non absque dedecore Regii nomi-
 nis illac copiæ transire viderentur, quin oppidani patentibus portis
 in deditionem venirent, lenius id quam fert militaris mos cum illis
 agi cœptum est, et Moscosus Regiæ auctoritatis interposita fide,
 omnis maleficii impunitatem benigne pollicebatur, modo ad sanitatem 10
 redire vellent. At rustici homines, nec Regiæ clementiæ interpretis
 verbis quicquam flexi, nec armatorum specie deterriti, imperata
 facere superbe detrectabant et quanquam aliqui sanæ mentis oppidani
 æqua esse, ac lenissima postulata popularibus persuadere contende-
 rent, nihil ab ipsis impetratum est, negatibus ex familia Alberola 15
 præcipue hominibus. Imo, quoniam qui semel defecere, a nullo pror-

---

10 omnem *edd.Mai.*: omnes *M* // 14 lenia *edd.Mai.*: lenissa *M*

fuera conducido inmediatamente²²⁰ al suplicio y fusilado según costumbre militar, después de devolver el vaso a los sagrados altares. Dejando pues a la izquierda Castelló (el Español no atacó esta ciudad bien fortificada con instalaciones militares y magníficamente defendida por mucha gente armada), llegó, acercándose el mediodía²²¹ al puente de Vila-real,²²² con el que un río bastante profundo, el Idubeda (los indígenas lo llaman Millars),²²³ se enlaza. Pero como no pareciera que las tropas pasaran por allí sin deshonra del nombre del Rey, sin que sus habitantes se rindiesen²²⁴ abiertas las puertas, se comenzó a negociar con ellos, más suavemente de lo que suele la costumbre militar, y Moscoso empeñada la palabra²²⁵ de la autoridad del Rey, prometía generosamente la inmunidad de toda su mala acción, a condición de que quisiesen entrar en razón.²²⁶ Pero los campesinos ni ablandados un poco por las palabras del negociador de la clemencia real, ni asustados por la apariencia externa del armamento, rechazaban con arrogancia ejecutar las órdenes;²²⁷ y aunque algunos ciudadanos razonables²²⁸ intentaban convencer a sus paisanos de que las demandas eran justas y muy moderadas, nada ellos consiguieron, ante la negativa sobre todo de los miembros de la familia Alberola.²²⁹ Más aún, porque los que una vez han faltado, no sienten

Vila-real

²²⁰ Cf. CICERÓN, *Cæc.* 57.

²²¹ Cf. CÉSAR, *Gal.* VI 35, 1 *dies adpetebat septimus.*

²²² Situada en la comarca de la Plana Baixa al norte, ha gozado siempre de una cierta fuerza expansiva como lo prueba el hecho de que en el siglo xv se construyeron unas murallas nuevas para una población que llegaba a las 600 familias. Incendiada y saqueada por las tropas de Felipe V, se vio sometida a una matanza en 1706 que redujo su población a la mitad. Vid. J. M.ª DOÑATE SEBASTIÁ, *Datos para la historia de Villarreal I-II-III* (Valencia, Anubar, 1975).

²²³ El *Idubeda* está atestiguado como un río y como una montaña de la Hispania romana; cf. ESTRABÓN, III 161; PTOLOMEO, II 2, 21. El río Millars nace en la sierra de Gúdar, en Aragón; su curso alto está formado por una gran cantidad de riachuelos que vienen de las sierras de Javalambre y Penya-golosa. Cuando llega a la Plana se aprovechan sus aguas hasta casi dejarlo seco. Después de recorrer unos 130 kms. desemboca en el mar cerca de Almassora.

²²⁴ Cf. CÉSAR, *Gal.* VI 35, 1.

²²⁵ Cf. CÉSAR, *Gal.* V 6, 6.

²²⁶ Cf. CICERÓN, *Fam.* XII 10, 1.

²²⁷ Cf. CÉSAR, *Gal.* II 3, 3, etc.

²²⁸ Cf. CICERÓN, *Att.* IX 7, 3.

²²⁹ En la obra del cronista de Vila-real, J. M.ª DOÑATE SEBASTIÁ, *Datos para la historia de Villarreal* cit., no aparece ninguna mención de dicha familia.

sus scelere abhorrent, in ipsosmet pacis et honestæ deditio-
 res, sclopis laxatis ex mœnibus, mox in militem ante portam eorum
 consilium præstolantem, violatis induciis ante pactis, quibus bona
 fide cessatum erat, eadem impia arma converterunt, ac inopinantes
 imprudentesque vulneribus affecerunt. Moscosus autem nihil tale 5
 veritus, ut strepitum hausit armorum, D. Paschalis templum ingres-
 sus, eius lipsana veneraturus, quid esset ratus, in ipso negotio consi-
 lium capit, iubetque extemplo oppidum invadere. Subito, toto agmine
 ad arma conclamatum est, ac portarum foribus singulari militum ar-
 dore deiectis, Vascones, qui eo die primum in acie locum obtinebant, 10
 compluribus vulneribus datis et acceptis, acriter urgentes in oppidum
 irrumpunt. His succedebant Belgæ Walones, et Castellani pedites
 prætoriani, qui una cum Vasconibus catervatim, uti opportunitas
 erat rei gerendæ, per strata cadavera pervadentes, in oppidum pe-
 netrabant. Equitatus pars, ut laborantibus peditibus suppetias fer- 15

---

6 Divi Paschalis *edd. Mai.*

aversión en absoluto hacia cualquier crimen, después de lanzar sus proyectiles desde las murallas, dirigieron aquellas armas²³⁰ sacrílegas precisamente contra los garantes de la paz, y de una honorable rendición, luego contra el ejército que aguardaba delante de la puerta su decisión, violados los acuerdos²³¹ con anterioridad establecidos, gracias a los cuales se había detenido el ataque, e hirieron a los que estaban descuidados y desprevenidos. Moscoso por su parte que nada parecido temía cuando escuchó el fragor de las armas, pues estaba dentro del templo de San Pascual²³² para venerar las reliquias²³³ de éste, deduciendo lo que ocurría, en esta situación tomó una decisión,²³⁴ y mandó invadir inmediatamente la ciudad. Al punto con el ejército en pleno se hace una llamada a las armas,²³⁵ y destruidos los accesos a las puertas gracias al particular empuje de los soldados, los Vascos,²³⁶ que en este día ocupaban la primera línea, producidas y recibidas muchas heridas,²³⁷ cargando con encarnizamiento penetran violentamente en la ciudad. Iban tras estos los Belgas Walones,²³⁸ y los guardias reales de a pie de Castilla, que en grupos al mismo tiempo que los Vascos, tal como la exigencia de la acción solicitaba, avanzando por encima del suelo sembrado de cadáveres, penetraban en la ciudad. Mandó que parte de la caballería, con el fin de llevar ayuda a los esforzados infantes, dejados los

²³⁰ Cf. CICERÓN, *Deiot.* 18.

²³¹ Cf. CÉSAR, *Civ.* II 15, 1.

²³² Se asienta sobre el antiguo convento de Franciscanos Alcantarinos, fundado en 1578. Sabemos que el antiguo sepulcro y la Capilla de S. Pascual, destruidos en 1936, eran una muestra extraordinaria del barroco valenciano del s. XVII. Sobre la incidencia del culto al santo, *vid.* la obra citada en la nota 222, vol. III, págs. 125 ss.

²³³ S. Pascual nació en Vilafermosa en 1540 y vivió sus últimos años en el convento de Franciscanos que la orden poseía en la ermita de la Virgen del Rosario situada extramuros de la ciudad. Su tumba se conserva en una pequeña celda en la Iglesia bajo su advocación.

²³⁴ Cf. TERCENIO, *Eun.* 614.

²³⁵ Cf. CÉSAR, *Gal.* VII 70, 6.

²³⁶ Parece que el cuerpo de infantería vasca fue una importante fuerza de choque a lo largo de todos los combates durante la Guerra de Sucesión, como lo prueba el que aparezca en diversos pasajes de la obra en diferentes asaltos.

²³⁷ Cf. CÉSAR, *Gal.* I 50, 3.

²³⁸ Eran soldados francófonos y lógicamente ligados a Francia. La Valonia es la parte meridional de Bélgica cuya ciudad más importante es Lieja. A destacar su sempiterno enfrentamiento con los belgas flamencos. En la Guerra de Sucesión actuaron a favor de las tropas reales.

rent, iussit, relictis equis, peditum operam præstare: alii, ut quisque intrabat, ad forum occupandum, uti erat imperatum, citato equo pergebant. In ipso aditu Comes Ruselius cadit, ictus ingenti lapide, ad usum salis terendi comparato, quem mulier virili audacia e fenestra præcipitavit. Interea desperantes quicquam armis posse, de muro se deiecerunt, qui promptiores in repugnando fuerant, et fuga passim per agros saluti consulebant, nota diverticula petentes: quorum alii in equitum stationes circum oppidum dispositas incidunt, atque immisericorditer trucidantur: reliqui meliore sorte ad vicina oppida per devios tramites confugerunt. Intra mœnia militaris furor in rebelles sæviebat, nec armato nec inermi locus erat ignoscendi; vicatim domos diripiunt, haud factum id tamen absque vulneribus, repugnantibus earum dominis in rabien versis. Cumque iam satis magna præda essent potiti, ad faces et incendia itum est, flammarum compendio extremam victoriæ manum imposituri. Mox ingens oritur clamor eorum qui in abditis locis flammis intercepti assabantur: quod inde exilientes excipiebant Belgarum cuspidati sclopi nullius miserentium, qui ex morte optimi civis Ruselii concepto odio, dolori suo tot hominum cædibus indulgebant Hispani vero celerius mitigati, uti manus cædibus minus gaudentes, quanquam Vasconum præfectus, Michæl Sinocheinus, magno natu vir, letale vulnus acceperat, impacta in renibus glande, ex quo paulo post Sagunti interiit,

---

12 eripiunt *edd.Mai.* // 21 letale *nos*: lætale V: lethale *edd.Mai.*

caballos, cumpliesen el trabajo de soldados de a pie: otros, conforme iban entrando, a rienda suelta²³⁹ se lanzaban, como había sido mandado, a ocupar la plaza del pueblo. En la misma entrada cae el conde de Rosel,²⁴⁰ abatido por una enorme piedra, hecha para moler sal, que arrojó desde una ventana con atrevimiento varonil una mujer. Mientras, desesperando de tener alguna posibilidad con las armas, se descolgaron por el muro los que habían sido los más dispuestos en oponer resistencia, y desordenadamente por los campos por medio de la huida procuraban salvarse, buscando senderos conocidos: algunos de estos caen en los asentamientos de la caballería emplazados en torno a la ciudad, y sin piedad son acuchillados: los restantes gracias a una mejor fortuna pudieron refugiarse por apartados caminos en pueblos cercanos. Dentro de las murallas la furia militar se ensañaba contra los rebeldes, y no existía ya lugar para el perdón ni para el que estaba armado, ni para el desarmado; de barrio en barrio asaltan las casas, sin embargo esto no se hace sin heridas, al oponer resistencia llenos de rabia sus dueños. Después de conseguir un botín suficientemente grande, se acude a las teas incendiarias, con la intención de tender la última mano a la victoria²⁴¹ con la ventaja de las llamas. Inmediatamente se levanta el enorme clamor²⁴² de aquellos que aislados por las llamas se estaban asando en las habitaciones interiores: a los que salían de allí los recibían las puntiagudas armas de los Belgas que de nadie se apiadaban, pues éstos concebido un gran odio a causa de la muerte del magnífico ciudadano Rosel, se entregaban a su dolor con la matanza de tantos hombres. Sin embargo calmados con más rapidez los Españoles, como grupo que no se complace en las matanzas, a pesar de que el jefe de los Vascos, Miguel Sinoqueino,²⁴³ varón de edad avanzada,²⁴⁴ había recibido una mortal herida, pues una bala se le había alojado en los riñones,²⁴⁵

²³⁹ Cf. CÉSAR, *Civ.* III 96, 3.

²⁴⁰ Miñana intenta justificar la extrema crueldad de la toma de Vila-real descargando toda la responsabilidad en las tropas extranjeras enfurecidas por la muerte de su jefe el conde de Rosel en el asalto.

²⁴¹ Cf. VIRGILIO, *Aen.* VII 573; PLINIO, XXXIII 16; SÉNECA, *Ep.* XII 4.

²⁴² Cf. VIRGILIO, *Aen.* XII 268.

²⁴³ Este capitán vasco no lo hemos podido localizar a pesar de nuestra búsqueda.

²⁴⁴ Cf. NEPOTE, *Paus.* 5, 3.

²⁴⁵ Cf. CÉSAR, *Gal.* VII 81, 4.

tamen multis saluti fuerunt. Sacerdotes etiam armatos VII. qui ministerium negligentes, crebra armorum displosione militem infestabant, illa clades absumsit. Mulieres ad templa confugerant, multaque imbellis turba, quorum incolumitatis et pudoris egregie habita est ratio. Sacratæ virgines per primores ductorum, et legionarios 5 curiones e cœnobio eductæ, ne circumlambentibus flammis ædificium, gravius aliquid paterentur, comiter perquam ac santæ habitæ, in locum tutum conclusæ, excubiis etiam dispositis ad earum honestatem tuendam, noctem illam transegerunt. Postridie Nulas, indeque Segorbium ad virginum sacratarum ædes migrarunt, ubi per aliquot 10 menses commoratæ, ad sua demum reverterunt. Iam Moscosus receptui cani iusserat, ac præfectorum diligentia milites amplius sævire vetantium, graviterque increpantium a cædibus, et rapinis abstraxerat, cum mox sauciorum vulnera obligandi successit cura, custodiendique ad CLXXX. viros, iure belli captos, ægris militibus subvehendis. 15 In expugnatione ac cæde non plus quam CCL. milites desiderati sunt. Oppidani vero cæsi CCLXXX. ferme. Quæ victoria militi sane

---

2 militem V in marg. // 5 supra et nota 9 legionarios curiones in texto inclusa et post litt.erasæ, sed agminis sacerdotes legitur V // 2-3 infestabant M // 7 sancte edd.Mai. // 10 supra virginum nota 10 sacratarum ædes in texto inclusa, et post litt.erasæ V // 14 supra cura nota 11 custodiendique in texto inclusa, et post litt.erasæ V // 17 CCLXXX nos: CCXXC V edd.Mai.M

por lo cual poco después falleció en Sagunt,²⁴⁶ con todo sirvieron a muchos de salvación. Esta matanza se llevó también por delante a siete sacerdotes armados, que descuidando su ministerio, hostigaban a los soldados con gran cantidad de disparos. Las mujeres se habían refugiado en las iglesias, y también un grupo de gente pacífica, de quienes se tuvo en cuenta²⁴⁷ su seguridad y reputación. Las monjas sacadas del convento por los más importantes jefes y capellanes del Ejército, para que no sufriesen algo peor, al rodear las llamas el edificio, pasaron aquella noche ocultas en lugar seguro y tratadas magnífica y honestamente, incluso con centinelas apostados para proteger su honorabilidad. Al día siguiente se marcharon a Nules, y de aquí a Sogorb²⁴⁸ a los conventos de las monjas, donde estuvieron algunos meses y después regresaron a su casa. Y ya Moscoso había ordenado que se tocara a retirada,²⁴⁹ y había logrado apartar de los asesinatos y rapiñas a los soldados gracias al cuidado de los jefes que les impedían seguir en su crueldad y les amonestaban seriamente, cuando después tuvo lugar el cuidado de vendar las heridas²⁵⁰ de los lesionados, y de custodiar hasta 180 hombres, prisioneros según el derecho de guerra,²⁵¹ para transportar a los soldados heridos. En el asalto y matanza se echaron en falta no más de 250 soldados. En cambio habitantes de la ciudad fueron muertos 280 más o menos. Esta victoria ciertamente sangrienta para

---

²⁴⁶ A pesar de las numerosas pruebas de fidelidad de la población hacia la causa de Felipe V y haber contribuido muy eficazmente al triunfo de las tropas realistas, la ciudad no recibió los privilegios que el Borbón le había prometido. Para la bibliografía de Sagunt, *vid.* nota 148.

²⁴⁷ Cf. T. LIVIO, XXVI 28, 8.

²⁴⁸ Es la capital comarcal del Alt Palància, que goza de una disposición óptima para las vías de comunicación pues está a mitad del camino entre las tierras altas de Aragón y el litoral valenciano. Fue conquistada por Jaime I y casi enseguida pasó a ocupar la sede episcopal que hasta entonces había estado en Albarracín. Dejando de lado otros edificios notables, mencionaremos el Castillo del que quedan algunos restos, y que está asentado en uno de los cerros sobre los que extiende la población. Poco a poco abandonado, sin embargo sirvió como baluarte defensivo en esta Guerra de Sucesión y también en las Guerras Carlistas. *Vid.* G. VALERO MONTERO, *Efemérides de la Ciudad de Segorbe* (Segorbe, Dpto. de publicaciones del Inst. Laboral, 1967).

²⁴⁹ Cf. CICERÓN, *Rep.* I 3; CÉSAR, *Gal.* VII 47.

²⁵⁰ Cf. CICERÓN, *Nat. Deor.* III 57.

²⁵¹ Cf. SÉNECA, *Contr.* X 5, 15.

cruenta, eo fuisset magis, si aliquot oppidanorum vexilla, quæ San-
matthæum auxilio fuerant profecta, popularium suorum consterna-
tioni interfuisent.

- 14 Postera die, collectis sarcinis, Nulas versus agmen ire cœpit.
Saucii, succollantibus captivis, una cum copiis ad prædictum oppidum 5
perveniunt. Inde curatis corporibus, de quarta vigilia castra movent,
ac per pacatissimam regionem Saguntum proficiscuntur. Ubi ventum
est ad fluvium, qui præter id opidum fluit saxeo alveo torrenti similis,
quo processerat multitudo Moscoso gratulatura, lætus oritur clamor
Philippi nomen acclamantium, quo fidem suam erga Regem profite- 10
bantur. Magistri, et equestris census qui erant, Moscosum intra

---

2 *supra* profecta nota 12 popularium suorum consternationi in *texto inclusa*, et
post *litt.erasæ* V // profectæ M // 11 Magistratus *edd.Mai.*

el ejército, hubiese sido más, si algunos escuadrones²⁵² de paisanos, que habían sido enviados para ayudar a Sant Mateu, hubiesen intervenido en la lucha de sus compatriotas.

- 14 Al día siguiente, recogidos los pertrechos militares, el ejército se puso en marcha con dirección a Nules. Los heridos, transportados a costas por los prisioneros, llegan al pueblo nombrado al mismo tiempo que las tropas. Desde allí, después de haber dado un descanso a sus cuerpos, a continuación de la cuarta vigilia²⁵³ levantan el campamento, y emprenden la ruta hacia Sagunt a través de una región muy tranquila. Cuando se arribó al río,²⁵⁴ que discurre por delante de esta ciudad de lecho pedregoso parecido a un torrente, a donde el gentío había acudido para dar la bienvenida a Moscoso, se levantó el festivo griterío de los que aclamaban el nombre de Felipe, con el que manifestaban su lealtad hacia el Rey. Las Autoridades²⁵⁵ y los que pertenecían al orden ecuestre, conducen a Mos-

Sagunt

²⁵² Los *vexilla* eran las enseñas de la caballería, estandartes con inscripciones, pendientes de una travesa unida al asta en cruz. Los llevaban los *vexillarii* de categoría semejante a los *signiferi* (vid. nota 111); como enseñas especiales, cabe señalar: el *vexillum* usado, fuera de la caballería, como insignia de los destacamentos, de las unidades de veteranos, y en el transporte de reclutas o heridos. Y el *vexillum* del jefe, insignia de mando, de paño de color púrpura; se enarbolaba en el pretorio o en la nave almirante y servía como señal de alarma o de asamblea. En el Bajo Imperio se decoraba con un dragón. Cf. CÉSAR, *Gal.* VI 36, 3. *Civ.* III 89, 5; T. LIVIO, X 19, 12, etc.

²⁵³ Los romanos dividían la noche en "cuartas" de tres horas o *vigiliae*. Había solamente fija la *media nox* o *tertia vigilia*. La *cuarta vigilia* —que comprendía las horas X, XI y XII de la noche— es la que precede al amanecer. Vid. E. J. BICKERMAN, *La cronología nel mondo antico* (Firenze, La Nuova Itálica, 1963).

²⁵⁴ Se trata del Palància, que nace en el sistema Ibérico en los límites con Aragón. Su curso forma el eje de las comarcas del Alt Palància y del Camp de Morvedre; después de recorrer 75 kms. desemboca en el Mediterráneo entre los municipios de Canet de Berenguer y Sagunt. Precisamente frente a esta última, que queda en su margen derecha, el cauce alcanza su mayor dimensión; normalmente el río va seco excepto en los períodos de lluvias torrenciales. En cuanto al nombre de Palància, ha sido muy discutido entre los eruditos que han dado distintas interpretaciones sin que ninguna sea lo suficientemente fiable. Vid. P. PÉREZ PUCHAL, *La comarca del Bajo Palancia. El paisaje geográfico y economía*. Tesis doctoral; *El paisaje agrario del Bajo Palancia* (Valencia, Dip. Provincial, 1968); F. ARROYO ILERA, *El Alto y Medio Palancia. Estudio de Geografía Agraria*. Tesis doctoral.

²⁵⁵ Frente a la corrección de Mayáns que pretendía *magistratus* (vid. nota 103), nosotros hemos mantenido el original porque entendemos que con *ma-*

AUCA DELS SOCARRATS

III CENTENARI DE L'ANY DE LA CREMA DE VILA-REAL / 12 DE GENER (1706-2006)

Conta un tal Benet Traver que un dotze de gener

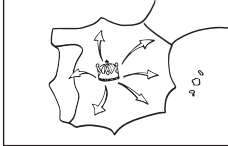
vingueren quatre milers de soldats dels botiflers

per l'altra banda del riu, amb militar objectiu

de guanyar Vila-real, des del pont fins el Raval,

per la causa centralista, borbònica i felipista.

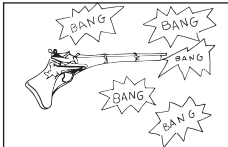
Però els mauets de la Vila, alineats arreu en fila

per l'Arxiduc foralista, per Basset l'austriacista,

amb "Visca Carles Tercer!" prepararen el morter

i la pólvora i les bales, anant les coses a males

quan entrà el De las Torres i ho deixaren tot fet borres

amb la Vila a sang i foc i els d'Anjou fent el seu joc,

mataren a moltes persones, humils, eclesiàstics, nobles.

Glòria a aquells avantpassats que lluitaren socarrats

per defensar nostra Vila, combatent amb valentia

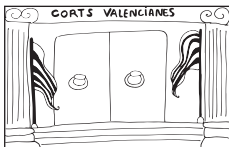
per l'autogovern i el Furs, proclamant a dalt dels murs

la seua valenciana, els drets de ciutadania

que Jaume el Conqueridor, el nostre rei fundador,

lliurà a les Corts Valencianes i a d'altres terres germanes,

que d'Oriola al Rosselló la Corona d'Aragó

lluia les quatre barres de groc i roig com les flames.

Als dos-cents cinquanta-tres fets màrtirs d'aquell succés

s'afegien l'any següent els d'Almansa i altra gent

com els germans xativins convertits en felipins

pel nou rei Felip Cinqüé, nét de Lluís Catorzé,

que al Museu de l'Almorà resta per sempre invertit

de cap per avall sa testa, que per just dret de protesta

l'il·lustre Sarthou Carreres el deixà d'estes maneres

cap al mil nou-cents quaranta, al revés, de Nova Planta.

Text: Antoni Pitarch Font • Il·lustracions: Laura Pitarch Castellote

PUBLICACIÓ PATROCINADA PER:

CAIXA RURAL VILA-REAL

F U N D A C I Ó

PORCELANOSA®

Sociedad de Fomento Agrícola Castellonense, S.A.

COL·LABORA:

Il·lm. Ajuntament
de Vila-real

